

UNIVERZITA KARLOVA, PEDAGOGICKÁ FAKULTA
Katedra dějin a didaktiky dějepisu

DIPLOMOVÁ PRÁCE

KRISTIÁN GOTTFRIED HIRSCHMENTZEL (1638 – 1703),
osudy a dílo barokního literáta

Autor: Bc. Jaroslava Dupalová
6. ročník, Dějepis – Základy společenských věd,
denní studium

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Dušan Foltýn

2005

Prohlášení

Prohlašuji, že diplomovou práci na téma „KRISTIÁN GOTTFRIED HIRSCHMENTZEL (1638 – 1703), osudy a dílo barokního literáta“ jsem vypracovala samostatně. Použitou literaturu a prameny uvádím v příloženém seznamu literatury.

V Praze dne 20. listopadu 2005

Za pomoc při zpracovávání tématu děkuji vedoucímu své diplomové práce Mgr. Dušanu Foltýnovi a za odbornou konzultaci bych ráda poděkovala PhDr. Markétě Klosové. Můj dík také patří pracovníkům knihoven a archivů za jejich vstřícnost a svému příteli za svatou trpělivost.

„Felix, qui poterat tranquillam ducere vitam“

Šťastný je ten, kdo může vést poklidný život¹

Kristián Gottfried Hirschmentzel

¹ Druhá polovina 17. století, z rukopisu M II 239, 331. Tento rukopis je uložen ve fondu Vědecké knihovny v Olomouci.

Obsah

Úvod	7
1 Dosavadní zpracování.....	9
1.1 Devatenácté století.....	9
1.2 První polovina dvacátého století.....	13
1.3 Druhá polovina dvacátého století.....	22
1.4 Slovníky, encyklopedie a další literatura	28
2 Hirschmentzlův život	29
2.1 Historie Frýdku v 16. a 17. století.....	29
2.2 Dětství a mládí, rodina, studium	31
2.3 Vstup do kláštera.....	36
2.4 Velehrad – konflikty a doba	37
2.5 Noviciát na Velehradě.....	42
2.6 Studia.....	45
2.6.1 Historie Bernardina.....	46
2.6.2 Studia v Praze	55
2.7 Osudy po ukončení studia a příchod do Boršic	57
2.7.1 Boršice.....	58
2.8 Odchod do Bolatic	60
2.8.1 Koupě panství Velká Polom	62
2.8.2 Hospodaření v Bolaticích.....	63
2.8.3 Péče o klášterní poddané.....	66
2.8.4 Cyrilometodějství v Hirschmentzlově podání	69
2.8.5 Růžencové arcibratrstvo	71
2.8.6 Něco málo o bratrstvech, zejména růžencových	72
2.8.7 Zřízení arcibratrstva v Bolaticích.....	74
2.8.7.1 Členství.....	77
2.8.7.2 Majetek a financování arcibratrstva.....	78
2.8.7.3 Seznamy spolubratrů a sester	79
2.8.7.4 Výroční slavnost.....	81
2.8.7.5 Privilegium pro klášter ve Velehradě.....	84

2.8.7.6	Názory na vznik arcibratrstva.....	84
2.8.7.7	Další události.....	84
2.9	Konec života – Ivanovice a Velehrad.....	85
3	Hirschmentzlovo dílo	90
3.1	Popis Hirschmentzlových spisů.....	91
3.2	Dovětek k Hirschmentzlově tvorbě	123
4	Krajané a současníci.....	125
4.1	Další hornoslezští literáti Hirschmentzlovy doby	125
	Závěr.....	129
	Seznam pramenů a literatury	134
	Prameny	134
	Literatura.....	137
	Encyklopedie a jiné dokumenty	143
	Přílohy	144

Úvod

V roce 2003 uběhlo tři sta let od úmrtí velehradského cisterciáka Kristiána Gottfrieda Hirschmentzla. Ačkoliv se sám označoval za spisovatele a historika cisterciáckého řádu, ve skutečnosti byl polyhistorem s velmi širokým záběrem – věnoval se mimo jiné historii, komponoval menší hudební skladby a sbíral lidovou slovesnost. Mimo to byl schopným ekonomem, členem opavského zemského sněmu, v neposlední řadě byl pečlivým duchovním správcem svěřené farnosti a pečoval o duchovní blaho členů jím založeného arcibratrstva. Třebaže sepsal velké množství literárních děl, není v novější odborné literatuře příliš často zmiňován. Hirschmentzlovo jméno se většinou objevuje pouze v článcích s historickou tematikou z doby před první polovinou dvacátého století, nověji v regionálních časopisech a okrajově také v publikacích o velehradském klášteře.

Shodou okolností jsem v roce „kulatého výročí“ jeho smrti navštívila Velehrad a toto místo na mě zapůsobilo. Navíc jsem se zde poprvé setkala s Hirschmentzlovým jménem. Avšak mnohem více informací o jeho životních osudech a tvorbě jsem dohledala při psaní seminární práce na výběrovém semináři u pana magistra Foltýna. Vzhledem k tomu, že mě zaujalo i to málo, co jsem měla možnost prostudovat o jeho životě a díle, a také proto, že jsem nenalezla žádnou práci, jež by tuto problematiku zpracovala celkově, rozhodla jsem se, že se pokusím dosud zveřejněné informace doplnit a zpracovat život a dílo Kristiána Gottfrieda Hirschmentzla v diplomové práci. Je totiž až s podivem, že se dosud neobjevila monografie, která by komplexně shrnovala život a dílo této bezpochyby zajímavé osobnosti.

Kromě studia knih a článků jsem prostudovala také některé Hirschmentzlovy rukopisy, které jsou dnes součástí historického fondu Vědecké knihovny v Olomouci, Moravského zemského

archivu, Národní knihovny v Praze, Archivu města Brna a Historické knihovny Arcibiskupského zámku v Kroměříži. Také jsem pracovala s dalšími prameny, které s daným tématem práce souvisí. Jednalo se například o anály Norbertina a anály Strahovského kláštera, které jsou dnes uloženy ve sbírkách knihovny Královské kanonie premonstrátů na Strahově, či o matriky Frýdku, uložené v Zemském archivu v Opavě.

Práci jsem rozčlenila do tří základních částí. V první části jsem shrnula dosavadní literaturu, která se zabývala Hirschmentzlovou osobností a jeho tvorbou. V druhé, nejrozsáhlejší části jsou detailně líčeny Hirschmentzlovy osudy. Při jejich popisu jsem se opírala zejména o záznamy z rukopisu o růžencovém arcibratrstvu založeném v Bolaticích. V třetí části shrnuji Hirschmentzlovo dílo a k této části jsem připojila jako doplněk krátkou kapitolu, ve které jsem se zmínila o některých Hirschmentzlových literárně činných krajanech a současnících.

V první kapitole bylo mým cílem posoudit odbornou hodnotu publikovaných statí a především odhalit možné nepřesnosti a dosud tradované omyly. Dalším úkolem, který jsem si vytýčila, bylo doplnění mezer v našich znalostech o Hirschmentzlově životě. Třetím záměrem bylo stručně rozebrat Hirschmentzlovy spisy. Za nejprínosnější část této práce považuji právě tuto poslední kapitolu, ve které se zabývám Hirschmentzlovou literární tvorbou.

1 Dosavadní zpracování

Život, literární a hudební dílo velehradského cisterciáka Kristiána Gottfrieda Hirschmentzla inspirovaly desítky historiků k sepsání velkého počtu článků. Bibliografii věnovanou tomuto plodnému spisovateli a také hudebnímu skladateli můžeme dle obsahu rozdělit do několika kategorií.

Do první skupiny lze zařadit články o Hirschmentzlově životě a díle.² Pro příklad uvádím pojednání od Franze Xavera Richtera „Christian Hirschmentzel, ein Beitrag zu Mährens Literaturgeschichte“. Další skupinu tvoří díla, ve kterých jejich autoři rozebírali některá z Hirschmentzlových rukopisných děl nebo jejich části. K ní můžeme přiřadit například stať Čeňka Zírta „Různice měšťana a sedláka o předeck jednoho každého povolání“.

Poslední kategorii tvoří články v časopisech a knihy, které se tematicky orientují na období baroka, na moravské, respektive slezské spisovatele této doby nebo rodáky určité oblasti. O podobné dílo se pokusil například Jaroslav Ludvík Mikoláš ve své první knize „Rodáci města Frýdku. Sedmnácté a osmnácté století“.

Avšak toto rozdělení nemusí být vždy jednoznačné, proto se zaměřím na obsah jednotlivých příspěvků o Hirschmentzlovi z chronologického hlediska.

1.1 Devatenácté století

K nejstarším pojednáním patří stať F. X. Richtera („Christian Hirschmentzel, ein Beitrag zu Mährens Literaturgeschichte“) a B. Dudíka (články v „Mährens Geschichtsquellen 1“ a v „Bibliothek und Archiv im fürstenerzbischoflichen Schlosse in Kremsier“), které byly publikovány od první poloviny 19. století.

² Autoři těchto tematických článků čerpali údaje o Hirschmentzlově životě z jeho vlastních rukopisů, jejichž součástí byly rovněž kapitoly, ve kterých Hirschmentzel popisoval události ze svého života. Například – rukopis „Archi-confraternitas sacri rosarii seu causae huius sacri instituti in Bolatitz“ (o arcibratrstvu svatého růžence) nebo „Prototypon regioethicum faelicissime regnandi ad regium“.

Dle Richtera patřil Hirschmentzel ve své době na Moravě k významným učencům, který ve své pilnosti sepsal více než 42 objemnějších děl. Cílem pojednání je čtenáře seznámit s životními osudy Kristiána Gottfrieda Hirschmentzla. Jako pramen Richter použil několik kapitol z rukopisu o růžencovém arcibratrstvu a poznámky guberniálního sekretáře Jana Petra Cerroniho. Součástí článku je i přepis Hirschmentzlova soupisu „Argumenta et summa privilegiorum Monasterii Wellehradensis...“ a rozbor tištěného díla o životě svatého Cyrila a Metoděje (všimá si však pouze rozdělení spisu). Zároveň čtenáři předkládá příčiny toho, proč Otec Kristián nechal vytisknout ze svých rukopisů jen dva. Poměrně velký prostor věnuje problematice koupi panství Velké Polomi. Na závěr článku uvádí seznam 42 rukopisů včetně některých dedikačních listů s úvodní poznámkou, že většina z Hirschmentzlových literárních děl se zachovala v knihovně v Olomouci. Nechybí ani několik vět o nařízení řádového představeného české provincie Benedikta Šimona Littweriga.

Poněkud jiný způsob zvolil Beda Dudík. Oba jeho články se věnují především rozboru a rozčlenění některých rukopisů.

V prvním z nich se věnuje obsahu Hirschmentzlova čtyřdílného spisu o historii království, markrabství a velehradského kláštera „Historia quadripartita de regno, de marchionatu Moraviae et de monasterio Wellehradensi“, rovněž zmiňuje i základní údaje z Hirschmentzlova života. Podle Dudíka byl Otec Kristián pilný a plodný spisovatel, který sepsal minimálně 48 rukopisů nejrůznějšího obsahu. V poznámce pod čarou nicméně konstatuje, že Hirschmentzel své dílo rozdělil do 43 rukopisů.³ Za zmínku stojí, že na rozdíl od ostatních autorů se Dudík domnívá, že Hirschmentzel studoval v Brně a v Olomouci (u té píše „pravděpodobně“). Stejně jako Richter je názoru, že v Praze studoval spekulativní teologii a kanonické právo. V rozboru čtyřdílné Historie se nachází velké

³ B. Dudík, Mährens Geschichtsquellen 1, str. 60.

množství citací a odkazů i na díla jiných autorů – například Pešiny z Čechorodu, Balbína nebo Sředovského.

Druhý článek již neobsahuje životopisné údaje, ale jen stručnou analýzu rukopisů uchovaných v knihovně v Kroměříži. Jedná se o díla „Historia quadripartita de regno...“ (ovšem jen s odkazem na předchozí pojednání) a „Illyricum sacrum“. V rozboru spisu o světcích je použito jen několik citací. Zajímavé je Dudíkovo hodnocení Hirschmentzla. Ve srovnání s Václavem Hájkem z Libočan zaujímal ještě mnohem méně kritický postoj k dílům, z nichž při psaní svých děl čerpal.

*Der böhmische Hájek war im Vergleich zum mährischen Hirschmentzel noch ein strenger Criticus.*⁴

V druhé polovině 19. století byly otisknuty také příspěvky od Josefa Jirečka, Čenka Zíbrta, Vincence Praska a Jana Vyhliďala.

Pouze na životní data je zaměřen příspěvek ve slovníku Josefa Jirečka „Rukověť k dějinám literatury české do konce 18. věku“. Jireček přebírá názor, že Hirschmentzel studoval na gymnáziu v Brně a v Olomouci. Ze života vybral jen základní údaje, které doplnil informací o Hirschmentzlových dvou tištěných pracích a jedné, psané v českém jazyce,⁵ která je uložena v olomoucké knihovně.

Čeněk Zíbrt se pokusil sepsat pojednání o Hirschmentzlově skladbě „Různice měšťana a sedláka o předeck jednoho každého povolání“ ve stejnojmenném článku. Tato skladba pojednává o sporu sedláka a měšťana, kteří se dohadují, kdo z nich je pro společnost důležitější. Svůj překlad Zíbrt doplnil informací, že součástí skladby byly i nápěvy dvou tanců (panského a selského), které si oba účastníci sporu zatancovali. Zíbrt předpokládá, že tento spor dvou stavů byl hrán jako představení s účelem pobavit přihlížející.

⁴ B. Dudík, Bibliothek und Archiv im fürstenerzbischoflichen Schlosse in Kremsier, str. 49.

⁵ Má na mysli rukopis o růžencovém bratrstvu. Tento spis není psán pouze česky, některé pasáže jsou v němčině a některé v latině.

V tomto svém názoru se odkazuje na podobu skladby a její rozčlenění, které mu připomíná styl „hanáckých“ oper.⁶

O Hirschmentzlovi píše ve svých textech i Vincenc Prasek. Nemnoho údajů nalezneme v Praskově prvním a druhém díle Vlastivědy Slezské. Něco málo sepsal též v příspěvku s názvem „Besídka literární pro Slezsko“.

V prvním díle Vlastivědy Slezské s titulem „Rodáci z Opavska a Frýdecka“ nám předkládá některé zajímavosti z Hirschmentzlova života. Z nich jsem vybrala jednu, kterou považuji za chybnou. Prasek tvrdí, že roku 1656 ujel Hirschmentzel před tureckým nebezpečím do Prahy, kde poté docházel na vyšší studia.⁷ Vzhledem k tomu, že se o tom žádný jiný historik nezmiňuje a v rukopisech je napsáno, že Hirschmentzel nastoupil na vyšší studia až kolem roku 1666, musíme tuto informaci považovat za mylnou. Zároveň bych chtěla opravit Praskův údaj ohledně datace tureckého vpádu, protože k tureckým nájezdům došlo až o deset let později. Na závěr píše o celkovém počtu Hirschmentzlových rukopisů a jejich množství udává na 47. Podle Praska byl jeden z nich napsán česky.⁸

V druhém díle Vlastivědy, tj. „Historická topografie země Opavské“, doplňuje předchozí zajímavosti o další informace. Pojednává o Hirschmentzlovi jako o zplnomocněnci koupě statku Velké Polomi, zakladateli mariánského arcibratrstva a obnoviteli svátku svatého Cyrila a Metoděje na Opavsku. Podle Praska Hirschmentzel vítal polského krále Sobieského již roku 1682.⁹

Ve stati „Besídka literární pro Slezsko“ považuje Prasek Hirschmentzla za nejznámějšího z velehradských cisterciáků. Také v tomto příspěvku neopomněl zdůraznit, že Hirschmentzel pobýval v Bolaticích. Oproti předešlé knize je v tomto článku změna v dataci

⁶ Dle Zíbrta tyto opery „znazornovaly výjevy ze života lidu moravského zpěvy, tanci, rozhovorem a v tehdejší době byly všeobecně oblíbeny.“ *C. Zíbrt, Ruznice měšťana a sedláka o předeck jednoho každého povolání, Lumír, str. 300.*

⁷ V. Prasek, *Vlastivěda Slezská, I. díl, str. 81.*

⁸ Myslí tím zřejmě rukopis o růžencovém bratrstvu.

⁹ V. Prasek, *Vlastivěda Slezská, II. díl, str. 44.*

roku, kdy Hirschmentzel vítal polského krále – zde se ztotožňuje s rokem 1683. Svou chválu na Hirschmentzla dokonce stupňuje.

*Slovem, nebylo na Opavsku od roku 1674 – 1690 muže oblíbenějšího a známějšího.*¹⁰

Závěrem se vyjadřuje k jeho dílu. Podle Praska Hirschmentzel sepsal nejméně 20 rukopisů, v nichž je nepřeborné množství nejrůznějších báchovek, pohádek, povídek aj. Jejich počet odhaduje přibližně na 700. A zároveň upozorňuje, že některé byly psány česky. Vše končí výzvou, aby se všechny tyto zábavné příběhy vydaly v jedné knize.

Jan Vyhlídala se ve své knize „Naše Slezsko“ zabývá také životem a dílem některých slezských rodáků. V několika odstavcích nás seznamuje i s frýdeckým rodákem Kristiánem Gottfriedem Hirschmentzlem. Podle Vyhlídala sepsal 48 spisů (tj. tištěný životopis o sv. Cyrilu a Metodějovi a dalších 47 rukopisů psaných v latině). Více si však všímá obrazu, na kterém je zobrazen velehradský klášter spolu se svými patrony. Tento obraz do detailu popisuje - včetně dochovaného nápisu. Obraz je umístěn v prostorách fary v Bolaticích dodnes.¹¹ Poté píše o Hirschmentzlově snaze šířit cyrilometodějský kult na Opavsku. Cílem této statě bylo ukázat Hirschmentzlovu „horoucí lásku“ k svatému Cyrilu a Metodějovi.

1.2 První polovina dvacátého století

Největší množství článků o Kristiánovi Gottfriedovi Hirschmentzlovi bylo uveřejněno v první polovině 20. století. Jmenovitě bych se chtěla zmínit o pracích Jana Vychodila (publikoval již na konci 19. století), Vítězslava Houdka, Josefa Stypy, Augustina Neumanna, Františka Cinka, Jaroslava Ludvíka

¹⁰ V. Prasek, Besídka literární pro Slezsko, Věstník Matice opavské, str. 88.

¹¹ Tuto informaci jsem získala od současného faráře, jímž je od roku 2004 P. Przemyslaw Antoni Traczyk. Bohužel jsem neměla možnost tento obraz prostudovat na místě.

Mikoláše, Bedřicha Slavíka, Karla Kyase, Josefa Vašici a Reinholda Wolneho.

Velkou pozornost životu a Hirschmentzlově tvorbě věnoval farář Jan Vychodil. Za zmínku stojí jeho statě s názvy „Lípa velehradská“, „Velezasloužilý mnich velehradský“, „Velehrad a bývalí jeho strážcové Cisterciáci“, „Velehradský kostel a klášter“, „Posvátný Velehrad na Moravě“, „Stará kniha velehradská“ a „Průpovídky z Velehradu r. 1680“.

V první stati se Vychodil zmiňuje o trávení volného času mnichů ve velehradském klášteře a o posvátné lípě. Podle Vychodila byla tato lípa zasazena na počest uzavření vestfálského míru roku 1648. V letních měsících sloužila mnichům jako místo k odpočinku, rozmlouvám a zábavě. Další informace o tomto památném stromě a taktéž o zábavě čerpal z Hirschmentzlova rukopisu „Orpheus“. Dalším tématem jsou některé z činností, které řeholníci provozovali v době volna. Všimá si zejména hudebních výstupů a přednášek, které se odehrávaly právě pod zmíněnou lípou. Na závěr popsal konec tohoto stromu. Autor se domnívá, že jeho osud „byl naplněn“ nedlouho po zrušení kláštera.

Mnohem větší význam má jeho pojednání o Hirschmentzlovi v příspěvku „Velezasloužilý mnich velehradský“. Kromě rukopisu o arcibratrstvu v Bolaticích čerpal i z jiných rukopisů – například „Bibliotheca brevilouqua“, „Vita S. Hedvigis“ a „Suffragia sacra“. I přes větší množství pramenů se dopustil menší chyby. Vychodil mylně soudí, že Otec Kristián v době svých pražských studií zastával místo superiora cisterciácké koleje. Avšak na rozdíl od některých autorů správně tvrdí, že Hirschmentzel studoval nejprve ve Vratislavi. Toto pojednání je koncipováno podobně jako stať od Richtera, je ale doplněno dalšími informacemi. Jedná se například o údaj o počtu knih, hodnocení Hirschmentzlových knih dalšími dějepisci (Středovský, Volný a Brandl) a Hirschmentzlovy zbožnosti a úctě ke svatému Cyrilu a Metodějovi.

V článku „Velehrad a bývalí jeho strážcové Cisterciáci“ popisuje jeho život jen krátce. Mnohem větší prostor věnuje Hirschmentzlově disputaci z roku 1668. Tuto řeč, kterou Otec Kristián vedl na závěr svých pražských studií, celou přeložil z latiny a ocitoval ji.

O Hirschmentzlově vztahu k Cyrilu a Metodějovi se zmínil ve stati „Velehradský kostel a klášter“.

Podobné téma měl i článek „Posvátný Velehrad na Moravě“, kde Vychodil pro změnu citoval onu disputaci v latině. Předposlední z výše uvedených statí je „Stará kniha velehradská“. Vychodil nás nejprve seznamuje se základním rozčleněním a stručným obsahem dalšího Hirschmentzlova rukopisu „Vita Jesu Christi“. Dále se pozastavuje nad dalšími osudy a současným stavem tohoto díla. Součástí je i překlad velehradské písně o svatém Cyrilu a Metodějovi („Píseň velehradská o ss. Crhu a Strachotu, apoštolech slovanských, arcibiskupech velehradských“) z rukopisu s názvem „Orpheus“.

Posledním z vyjmenovaných článků je příspěvek „Průpovídky z Velehradu r. 1680“. V tomto pojednání se Vychodil zaměřil na veselé historky, které obsahuje Hirschmentzlův rukopis „Fovialium missellaneorum centuriae VII“.¹² Z těchto příběhů jich několik vybral a stručně je převyprávěl v českém jazyce. Pro představu jsem se rozhodla uvést jeden z nich, jenž se jmenuje „Vousy maďarské“.

*Maďar má tak dlouhé vousy, že kdykoli vystupuje po schodech, stoupá na ně. A to věčná pravda jest, když slovo „stoupá“ vezmeš nikoli pro vousy nýbrž pro schody.*¹³

Na Vychodilův příspěvek „Lípa velehradská“ navázal Vítězslav Houdek v článku „Moravský divadelní výstup z konce 17. století“. Pro svůj článek si stejně jako Zíbrt vybral při sedláka a měšťana. Nejprve v několika větách shrnul, v čem tato hádka spočívá a jak končí. K tomu dodává, že Hirschmentzel tuto skladbu v podobě divadelního představení doplnil tanečním výstupem, ke kterému, dle Houdka, sám napsal noty. Avšak oproti Zíbrtovi píše, že tanců bylo o

¹² Myslí tím rukopis s názvem „Fovialium miscellaneorum centuriae septem“.

¹³ J. Vychodil, Průpovídky z Velehradu r. 1680, Náš domov, str. 519.

jeden více – tanec měšťanský, selský a panský. Poté se věnuje formě básně a hodnotí ji.

Vzletu a poetické mluvy v té básni ovšem marně bychom hledali. Jisté dávky vtipu však tomuto veršování nelze upříti...

Po stránce jazykové poukazujeme k tomu, že Hiršmencl svým pravopisem nezapřel svého původu – bylť rodák Frýdecký ze Slezska (na př. slovo „wirchnost“).¹⁴

Dále upozorňuje na noty k daným tancům, které mají pro Houdka větší význam než samotná skladba. Až po tomto zdůraznění důležitosti not si všímá samotné básně. Tu cituje v češtině doby střední a přikládá i notový zápis všech tří tanců.

Dalším historikem, který se „inspiroval“ životopisnými údaji obsaženými v rukopisech, zejména o arcibratrstvu v Bolaticích, je Josef Stypa, který opět přeložil pasáže o Hirschmentzlově životě. Ve svém článku „Slezští rodáci v českém písemnictví“ se věnuje i Hirschmentzlovi, o kterém se domnívá, že z jím vybraných spisovatelů, katolických reformátorů náležel k nejméně plodným. Na rozdíl od údaje uvedeného v rukopisu o arcibratrstvu nalezneme v jeho textu informaci, že Hirschmentzel byl zplnomocněn ke koupi Velké Polomi roku 1683. I u Stypy se setkáváme se zprávou týkající se počtu Hirschmentzlových knih. Podle něj jich bylo čtyřicet osm. Další část příspěvku se týká přehledu některých rukopisů a stručného posouzení Hirschmentzlovy tvorby. I on zastává názor, že Hirschmentzel sepsal v českém jazyce jediné dílo – o arcibratrstvu v Bolaticích. Zároveň dodává, že pouze dva rukopisy byly vytištěny. Taktéž uvádí místa, kde jsou uloženy dochované rukopisy (Moravský zemský archiv a Vědecká knihovna v Olomouci). A jak hodnotí Hirschmentzla?

Spisy tyto vesměs svědčí patrně o neúnavné pili spisovatelově, dotvrzují, že se mu nedostávalo ani větších pomůcek ani kritického

¹⁴ V. Houdek, Moravský divadelní výstup z konce 17. století, Časopis Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci, str. 154.

*ducha dostatek. Bajka a historie jsou v nich tak sloučeny, že nelze jednu od druhé rozeznati.*¹⁵

Cílem pojednání Augustina Neumanna „Kulturně-vlastenecké postavy moravského kněžstva“ bylo přiblížit čtenáři některé úryvky z rukopisu o bakchanáliích. I on do úvodu zaznamenal v krátkosti Hirschmentzlovy životní osudy. Označuje je za „polozapomenutého pobělohorského vlastence“ a o datu smrti podává informaci odlišnou od ostatních, Neumann tvrdí, že Hirschmentzel zemřel až o rok později, roku 1704. V hlavní části nám přibližuje některé příběhy z bakchanálií – opět spor sedláka a měšťana, o pranýřování krásné dívky, o smrti faráře a zlodějích, o manželství apod. Na závěr tento příspěvek doplnil Hirschmentzlovou závětí, aby čtenáři tuto osobnost ukázal i jinak – jako autora, který chtěl po sobě něco zanechat i po své smrti, a člověka, který nebyl svými nejbližšími v klášteře pochopen. Celá stať je ukončena veršovanou básní v latině, ve které se Hirschmentzel vyznává ze své lásky k Velehradu a loučí se s ním.

Od téhož autora pochází i příspěvky „K 300. výročí P. Kristiána Hirschmenzla“ a „P. Kristián Hirschmenzel, cisterciák velehradský, zapomínaný ctitel cyrilometodějský“.

První článek lze rozdělit do dvou tematických celků – Hirschmentzlovy životní osudy a jeho dílo. Úvodní díl nepřináší nic nového, kromě toho, že Neumann mění rok úmrtí. Zatímco v předchozí stati uvádí rok 1704, v této údaj mění na 1703. Pozoruhodný je i jeho výrok o Hirschmentzlově archivní činnosti. Zatímco Hirschmentzel ve svém životopise píše o roku 1661, Neumann jeho péči o archiv datuje do pozdějších let.

*Již v roce 1668 napsal latinský životopis sv. věrozvěstů, což způsobilo, že pro jeho zájem o historii bylo mu svěřeno uspořádání klášterního archivu.*¹⁶

¹⁵ J. Stypa, Slezští rodáci v českém písemnictví, Věstník Matice opavské, str. 46.

¹⁶ Á. Neumann, K 300. výročí P. Kristiána Hirschmenzla, Apoštolát svatého Cyrila a Metoděje pod ochranou blahoslavené Panny Marie, str. 73. Tento spis, o kterém se Neumann zmiňuje, byl sepsán již roku 1667.

V druhé části seznamuje čtenáře s počtem Hirschmentzlových děl (celkem 42), s uložením některých z nich a jmenuje rukopisy, které jsou podle Neumanna již ztracené (uvádí i rukopisy „Orpheus“ nebo „Ethica Christiana“ – dnes jsou oba dva uloženy v olomoucké knihovně). Poté upozorňuje na rukopis o bakchanáliích, zejména na již mnohokrát uvedený spor sedláka a měšťana. A na závěr se pokouší zhodnotit Hirschmentzlovu literární činnost. Uvědomuje si jeho značnou nekritičnost, avšak na druhou stranu vyzdvihuje jeho snahy o zachování tradice Velehradu, obnovení cyrilometodějského kultu a popis života prostých lidí.

Tématem článku „P. Kristián Hirschmentzel, cisterciák velehradský, zapomínaný ctitel cyrilometodějský“ je Hirschmentzlova úcta k svatým věrozvěstům a jeho vnímání sebe coby Čecha. Na začátku stati pojednává o německém původu Martina Hirschmentzla a jeho životě. Potom se již věnuje otázce cyrilometodějství z důrazem na to, co mohlo na Hirschmentzla zapůsobit, že si obou světců vážil více než ostatních svatých. Z událostí jmenuje například rozhodnutí stát se řeholníkem, začátek noviciátu apod. Zároveň cituje několik veršů Hirschmentzlovy písně ke cti svatého Cyrila a Metoděje. V druhé polovině textu se snaží zdůvodnit, proč se Otec Kristián považoval za Čecha, přestože byl po otci Němec. K odůvodnění používá Hirschmentzlovu polemiku proti Němcům, jež se opírá o etymologický výklad názvů německých měst. Avšak Neumann sám uznává, že některá vysvětlení vzniku jmen jsou dosti nezdařilá a ničím nepodložená.

František Cínek v knize „Velehrad víry“ se též zabývá otázkou úcty a kultu sv. Cyrila a Metoděje. Upozorňuje, že ke zpracování této látky docházelo i na Velehradě. Jako jednoho ze spisovatelů jmenuje Kristiána Hirschmentzla, kterého označuje za „cisterciáckého polyhistora velehradského“. Při uvedení počtu rukopisů jím sepsaných odkazuje na Brandlovo mínění, že jich bylo čtyřicet osm. Otce Kristiána charakterizuje jako velkého ctitele sv. Cyrila a Metoděje a člověka, který, i přes německé jméno, se svým smýšlením

považoval za Čecha. O tom, že si jej Cinek vážil, svědčí i jeho hodnocení Hirschmentzlova literárního odkazu.

Při obrovsky rozlehlé činnosti spisovatelské (v oboru nábožensko-asketickém, hagiografickém, mravoučném, hermeneutickém, filosofickém, theologickém a dějepisném) nebyl sice odborným historikem (nevyužil dostatečně dostupného archiválního materiálu k dějinám kláštera a v historii říše velkomoravské opíral se raději o historickou literaturu století 13. – 16.), ale zato zachytil výstižně historii velehradského kláštera za své doby, zvláště jeho duchovní atmosféru, a tím nám uchoval duchovní obraz velehradské klášterní komunity v 17. století.¹⁷

Ze spisů věnovaných oběma svatým cituje v překladu část závěrečné řeči, kterou Hirschmentzel přednesl v Praze roku 1668, při ukončení svých studií. Tím se snaží čtenářům dokázat, jak vroucně Hirschmentzel oba světce ctil. Závěrem popisuje dvě rytiny, které byly součástí textu této disputace.

Několik informací o Hirschmentzlovi uveřejnil v prvním díle své knihy „Rodáci města Frýdku. Sedmnácté a osmnácté století“ rovněž Jaroslav Ludvík Mikoláš. Chtěla bych zde poukázat zejména na sdělení, že Hirschmentzel odešel do Bolatic na doporučení „knížete Lichtenštejna“. Zdroj, ze kterého čerpal tuto zprávu, ale neuvádí. Zmiňuje se i o Hirschmentzlově snaze zavést svátek sv. Cyrila a Metoděje ve Slezsku, o setkání s polským králem Janem III. Sobieským, o koupi panství Velká Polom a Heraltice. Mikoláš mimoto konstatuje, že Hirschmentzlovy spisy jsou uloženy v olomoucké knihovně a jsou psány latinsky. Jmenovitě se vyjadřuje k rukopisu o životě sv. Hedviky („Vita s. Hedvigis“). O jeho práci napsal:

Vydal životopis sv. Cyrila a Metoděje a napsal 47 jiných spisů. Byl milovníkem dějin a české řeči.¹⁸

¹⁷ F. Cinek, Velehrad víry, str. 40.

¹⁸ J. L. Mikoláš, Rodáci města Frýdku. Sedmnácté a osmnácté století. I. díl, str. 14.

Dalším článkem o Hirschmentzlově díle je „Cyrilometodějství českého baroku“ od Bedřicha Slavíka. Nejprve nás v několika větách informuje o tom, kdo v minulosti sepsal příspěvky o Hirschmentzlovi (A. Neumann, J. Vychodil, F. X. Richter a T. Halusa). Poté již rozebírá Hirschmentzlovu tištěnou prvotinu o životě sv. Cyrila a Metoděje, arcibiskupů moravských, neboli starý Velehrad, tj. „Vita ss. Cyrilli et Methodii, archiepiscoporum Moraviae sive vetus Wellehrad“, vydanou roku 1667. A jak Slavík posuzuje tuto knihu?

*Životní osudy soluňských bratří jsou podány v próze i verši jasně i živě, historická linie i účel kultu zachován i v detailu.*¹⁹

V poslední odstavci se poté zmiňuje o dalších rukopisech s podobnou tematikou a na závěr kladně hodnotí Hirschmentzlovu snahu oživit kult sv. Cyrila a Metoděje.

Bedřich Slavík je také autorem stati „Průkopník cyrilometodějského kultu ve Slezsku v XVII. století“. Jejím cílem bylo shrnout dosavadní monografii zabývající se osobou a dílem Kristiána Hirschmentzla. Slavík upozorňuje, že při výzkumu českého literárního baroka na Moravě by si bližšího prozkoumání zasloužila literární činnost cisterciáků z Velehradu. Jedním z mnichů, jehož dílo by mělo být důkladně prostudováno, je právě Hirschmentzel. Před souhrnným vyjmenováním monografie o Hirschmentzlovi nám Hirschmentzla nejprve představuje. Zde bych upozornila na datum, kdy Otec Kristián složil řádové sliby na Velehradě. Dle Slavíka to bylo dne 19. května roku 1659.²⁰ Po uvedení do Hirschmentzlových životních dat Slavík zaznamenává přínos jednotlivých autorů a tento výčet doplňuje o názvy jejich příspěvků. Poté se zabírá Hirschmentzlovými spisy o sv. Cyrilu a Metodějovi – tato část je

¹⁹ B. Slavík, Cyrilometodějství českého baroku, Archa, str. 96.

²⁰ Většina historiků se kloní k datu 19. května 1658. F. X. Richter, *Christian Hirschmentzel, ein Beitrag zu Mährens Literaturgeschichte, Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst*, str. 506. J. Vychodil, *Velezasloužilý mnich velehradský, Obzor, sv. 30. J. Стыва, Slezští rodáci v českém písemnictví, Věstník Matice opavské*, str. 45. B. Zlámal, *Cyrilometodějství Kristiána Bohumíra Hirschmentzla, Slezský sborník*, str. 61. Naproti tomu s rokem 1659 souhlasí i A. Neumann. A. Neumann, *K 300. výročí P. Kristiána Hirschmentzla, Apostolát svatého Cyrila a Metoděje pod ochranou blahoslavené Panny Marie*, str. 73. Rok 1657 nalezneme u A. Gáby. A. Gába, *Hirschmentzel a jeho zájem o Polsko, Slezský sborník*, str. 495.

podobná předešlému Slavíkovu příspěvku. Tuto pasáž ukončuje Hirschmentzlovými aktivitami v Bolaticích a jeho literární závěti z roku 1702.

O další článek se postaral Karel Kyas. Hlavním námětem jeho stati „Bohumír Kristian Hiršmencl“ je opět Hirschmentzlův život a dílo. Nicméně i přes velké množství příspěvků pojednávajících o tomto tématu nalezneme v tomto článku jisté novum. Dovídáme se například, že Gottfried již v mládí prodělal mnoho nemocí a málem se utopil v místní řece. Tragédie se mohla přihodit také při jeho sáňkování. Autor se dále domnívá, že Hirschmentzel začal studovat v Brně jako šestnáctiletý. Zároveň souhlasí s tvrzením, že řádové sliby byly složeny až 19. května 1659. Po krátkém popisu Hirschmentzlova pobytu v Bolaticích a v Ivanovicích u Brna nám autor v několika větách sděluje pár faktů o Hirschmentzlových rukopisech. Podobně jako Neumann vyjmenovává rukopisy, které se do dnešních dnů nezachovaly. Mezi nimi jsou zapsány spisy, které jsou však dosud součástí sbírky olomoucké knihovny („Orpheus“ a „Ethica Christiana“).

O Hirschmentzlovi se ve své studii o české literatuře, „Eseje a studie ze starší české literatury“, zmínil i Josef Vašica. Na úvod se zmiňuje o jeho dvou tištěných pracích a první z nich krátce představuje čtenářům. Poté se v několika větách zamýšlí i nad jeho ostatními rukopisy – uvádí jejich počet (čtyřicet dva) a místo uložení. Vše doplňuje kritikou některých Hirschmentzlových děl od jiných historiků (Rudolfa Hurta a Bedy Dudíka). Avšak i přes kritické posouzení svých předchůdců si uvědomuje, že rukopisy by bylo potřeba prozkoumat znovu, leč ne z historického hlediska, ale především jako dokumenty své doby. Jako příklad tohoto typu výzkumu předkládá pokus Augustina Neumanna přiblížit obsah rukopisu o bakchanáliích (především spor měšťana a sedláka).

Vašica pak dále pokračuje tím, že líčí Hirschmentzlovo působení v Bolaticích, s důrazem na snahu zavést svátek svatých věrozvěstů v této oblasti. V této souvislosti upozorňuje na rukopis o růžencovém

arcibratrstvu. Podle Vašici by si tento vzácný spis, jako jediný psaný v českém jazyce a uložený v knihovně v Olomouci, zasloužil bližší zkoumání. Na konci části zabývající se Hirschmentzlem souhlasí s Neumannovým tvrzením, že Hirschmentzlův přínos spočívá v oživení tradice uctívání světců Cyrila a Metoděje, zvýšení významu Velehradu a v tom, že ve svých dílech podal obraz života tehdejšího lidu.

Velmi zajímavý je „Příspěvek k Hirschmentzlovu působení na Hlučínsku“ od Reinholda Wolného. Nejprve nás seznamuje s důvody, proč byl Hirschmentzel poslán do Bolatic, a poté popisuje jeho aktivity v této obci. Odkazuje přitom na Hirschmentzlův rukopis o růžencovém arcibratrstvu. A jako jeden z mála historiků nesouhlasí s názorem, že tento spis je psaný česky. Sám k tomu dodává, že v něm sice Hirschmentzel psal některé kapitoly v českém jazyce, ale většina textu je v latině a v menší míře také v německém jazyce. V další části se Wolny snaží čtenáři popsat slavnost založení arcibratrstva, jeho fungování, členství v něm apod. Jediné, na co bych chtěla upozornit, je údaj o schválení svátku sv. Cyrila a Metoděje olomouckou konzistoří. Dle Wolneho bylo slavení svátku odsouhlaseno již roku 1671.²¹ Velmi zajímavé je Wolneho sdělení, že arcibratrstvo „doposud kvete“, tj. k roku 1947. Součástí článku jsou i dvě přílohy – koledy z onoho rukopisu a seznam úředníků arcibratrstva.

1.3 Druhá polovina dvacátého století

Z padesátých až osmdesátých let minulého století pochází články Bohumila Zlámala, Antonína Gáby, Jaroslava Pohanky a Blaženy Grobelné (Gracové).

Bohumil Zlámal v článku „Cyrilometodějství Kristiána Bohumíra Hirschmentzla“ shrnuje možné zdroje cyrilometodějství v období baroka na Moravě a zmiňuje se o osobnostech, které mohly svým

²¹ R. Wolny, Příspěvek k Hirschmentzlově působení na Hlučínsku, Slezský sborník, str. 39.

způsobem Hirschmentzla ovlivnit při jeho rozhodnutí stát se horlivým ctitelem cyrilometodějského kultu. Z tohoto pohledu se autor věnuje taktéž významným událostem z Hirschmentzlova života, které mohly mít vliv na jeho smýšlení o těchto světcích. V další části článku vyjmenovává i Hirschmentzlovy aktivity činěné ve jménu obou světců. Všechny tyto údaje čerpá z rukopisu o arcibratrstvu. Mimo jiné píše i o některých Hirschmentzlových dílech, která byla svým obsahem věnována oběma světcům. Zmiňuje se například o tištěné knize o životě sv. Cyrila a Metoděje z roku 1667 a zároveň k tomu dodává, že v jeho době byla tato kniha neznámá (tj. zřejmě se mu ji nepodařilo nalézt).²² Zlámal Hirschmentzlovi připisuje i knihu s názvem „Nábožné putování k svatým Cyrilovi a Strachotovi, apoštolům bulharským...“ a tímto výrokiem tak zpochybňuje autorství Bohumíra Hynka Bilovského.²³ Nezapomíná ani na pravděpodobnou spojitost mezi Hirschmentzlem a Pešinou z Čechorodu. Zlámal se dokonce domnívá, že Pešina měl zřejmě největší vliv na formování Hirschmentzlovy úcty k sv. Cyrilu a Metodějovi. Podobnou domněnku vyslovuje i o Jiřím Krugerovi. Závěrem pozitivně hodnotí Hirschmentzlovu snahu oživit tradici uctívání sv. Cyrila a Metoděje.

Neméně hodnotný článek pochází z pera Antonína Gáby. Ten nás ve stati „Hirschmentzel a jeho zájem o Polsko“ blíže seznamuje s Hirschmentzlovými zápisky o Polsku, které jsou součástí rukopisu o historii království, markrabství a velehradského kláštera („*Historia quadripartita de regno, de marchionatu Moraviae et de monasterio Wellehradensi*“). Nejprve velmi krátce popisuje Hirschmentzlův život a poté nám přibližuje jeho čtyřdílnou Historii. I když chválí jeho popis událostí doby, ve které Hirschmentzel sám žil, ve větší míře se zaobírá Hirschmentzlovým líčením soudobého dění v Polsku – například polsko-švédské války v letech 1655 – 1670. O ní se Gába rozepisuje více a doplňuje a opravuje Hirschmentzlovy údaje. Nadto

²² B. Zlámal, *Cyrlometodějství Kristiána Bohumíra Hirschmentzla*, Slezský sborník, str. 62.

²³ Podle B. Zlámala bylo autorství této knihy dlouhou dobu připisováno právě Bilovskému. B. Zlámal, *Cyrlometodějství Kristiána Bohumíra Hirschmentzla*, Slezský sborník, str. 66.

Hirschmentzlovy záznamy porovnává se záznamy polského kronikáře Paska, který žil v dané době a osobně se těchto válek účastnil. Na konci příspěvku se snaží posoudit hodnotu Hirschmentzlových zpráv.

Další jeho předností je dosti přesné zachycování událostí, i když – jak již bylo podotknuto – dopustil se leckde omylu, a konečně poměrně samostatné vysvětlování některých událostí, v čemž někdy i předcházet svou dobu. Zdá se, že mu ani jeho řeholní roucho nepřekáželo, aby neusuzoval o současných událostech samostatně a aby své názory podle možnosti neprojevil.²⁴

Jiným směrem je orientována stať Jaroslava Pohanky „Lidové tance z pozůstalosti Kristiána Hirschmentzla“. Na úvod čtenáři stručně představuje Kristiána Hirschmentzla – data jeho života a několik poznámek k jeho literární pozůstalosti. Třebaže tyto informace přebírá z jiných pramenů, dopustil se menší chyby v datu narození – uvádí rok narození 1636. Poté upozorňuje na Hirschmentzlovo hudební dílo, neboť součást rukopisů tvoří notové zápisy a texty v první řadě duchovních písní, žertovních písní a kánonů. Větší pozornost si však u Pohanky zasloužily instrumentální skladby a tři tance, které ukončují již mnohokrát zmíněnou při sedláka a měšťana. V další části článku zmiňuje studium těchto tanců Leošem Janáčkem, poté rozebírá chyby v přepisu tanců v textu A. Neumanna v „Kulturně-vlastenecké postavy moravského kněžstva“ a uveřejňuje rozbor Hirschmentzlova hudebního díla od J. Sehnala. Hlavním tématem u Pohanky jsou skladby z rukopisu „Orpheus“, s nimiž se snaží čtenáře alespoň v krátkosti seznámit. Vše zakončuje úvahou o rozdělení tanců. Kromě toho vyslovuje názor, že u některých tanců se nedá s jistotou říci, že jejich autorem je Hirschmentzel.²⁵

Dalším, kdo se snažil o rozbor sporu sedláka a měšťana, byla Blažena Grobelná v pojednání „Kristián Bohumír Hirschmentzel a

²⁴ A. Gába, Hirschmentzel a jeho zájem o Polsko, Slezský sborník, str. 499.

²⁵ J. Pohanka, Lidové tance z pozůstalosti Kristiána Hirschmentzla, Radostná země, str. 109.

jeho spor mezi měšťanem a sedlákem“. V první části autorka charakterizuje období baroka v naší zemi. Poté nás v několika odstavcích informuje o životě a literární tvorbě Kristiána Hirschmentzla. V nich mimo jiné čtenářům předkládá svůj názor, že Hirschmentzel studoval na gymnáziu v Brně a v Olomouci.²⁶ Na druhou stranu ale souhlasí s tím, že rukopis o arcibratrstvu svatého růžence nelze označit za čistě česky psané dílo. Zároveň se pokusila zhodnotit metodu jeho historické práce.

*Způsobem historického studia Hirschmentzel patří ještě k humanistické škole, neboť mu jde spíše o dílo umělecky působivé než o vyčerpávající studium všech dostupných pramenů.*²⁷

Po této úvodní pasáži se věnuje hádce sedláka a měšťana z rukopisu o bakchanáliích. Dříve, než se pouští do rozboru vlastní pře, nám představuje tento rukopis po stránce obsahové a vizuální, rovněž připojuje svou domněnku o tom, co Hirschmentzla mohlo vést k sepsání této knihy. Následně píše o tom, kdo už před ní analyzoval formu a obsah tohoto sporu, tj. Zíbrt, Houdek a Neumann, a současně příspěvky těchto autorů kriticky posuzuje. A až po tomto zhodnocení nám celou historku sama vykládá a vysvětluje její pozadí (například její rozčlenění, spor jako literární látka apod.). Stejně jako Pohanka míní, že tři závěrečné tance mohou pocházet i od jiného autora a ne od Hirschmentzla. Na závěr tohoto příspěvku připojila soupis Hirschmentzlových rukopisů.²⁸

Od téže autorky, nově však pod jménem Blažena Gracová, vyšly další dva články na podobné téma. Jeden se nazývá „Dvojitý výročí Kristiána Hirschmentzela“ a druhý „Kristián Bohumír Hirschmentzel“.

První byl sepsán k výročí 350 let od narození a 285 let od smrti Kristiána Hirschmentzla. V článku je ale uvedeno „výročí 355 let od

²⁶ Vzhledem k seznamu literatury uvedenému na konci článku by mohla tuto informaci čerpat od J. Jirečka.

²⁷ B. Grobelná, Kristián Bohumír Hirschmentzel a jeho spor mezi měšťanem a sedlákem, Těšínsko, str. 19.

²⁸ Seznam pochází od samotného Hirschmentzla z roku 1701.

narození“.²⁹ Tento údaj je chybný, protože Hirschmentzel se narodil roku 1638. Cílem tohoto příspěvku bylo shrnutí životních osudů Hirschmentzla včetně jeho literárního odkazu, připomíná tak tuto osobnost běžným čtenářům. I v tomto článku zastává autorka názor, že Otec Kristián studoval v Brně a v Olomouci. Obsahově tento příspěvek nepřináší vcelku nic nového a v obecné rovině se podobá předchozímu příspěvku.

„Kristián Bohumír Hirschmentzel“ je kromě úvodního odstavce prakticky totožný s článkem „Dvoji výročí Kristiána Hirschmentzela“.

V 90. letech minulého století byly publikovány studie například od Niny Pavelčíkové, Libuše Pavlicové či od Václava Pumprly.

Zajímavá témata si zvolila ve stati „Kristián G. Hirschmentzel – výrazná postava literárního baroka“ Nina Pavelčíková. Její příspěvek lze rozdělit do čtyř částí. V úvodní nám přibližuje „přínosy“ v duchovní sféře v období po třicetileté válce, v druhé Hirschmentzlovu péči o obyvatelstvo po příchodu do Bolatic. V předposlední autorka popisuje slavnost uspořádanou ke vzniku arcibratrstva v Bolaticích a v poslední části se zabývá Hirschmentzlovým návratem na Velehrad a jeho literární činností. O Hirschmentzlově působení v Bolaticích a o slavnosti arcibratrstva autorka nabízí čtenářům obdobné informace jako R. Wolny. V závěrečném odstavci se opět zabývá otázkou českosti spisu o arcibratrstvu a dává za pravdu názorům, že česky psané jsou pouze některé oddíly rukopisu. Pro zajímavost uvádím její hodnocení Hirschmentzlovy literární tvorby.

Přesto, že z hlediska historického nejsou jeho vývody pro moderního historika použitelné, jako svědectví o své době mají jeho kronikářské záznamy, zápisy lidových vyprávění, písní a popisy obyčejů mimořádnou cenu...

Jeho dílo čeká dodnes na své zhodnocení a všestranné využití.³⁰

²⁹ B. Gracová, Dvoji výročí Kristiána Hirschmentzela, Těšínsko, str. 47.

³⁰ N. Pavelčíková, Kristián G. Hirschmentzel – výrazná postava literárního baroka, Malovaný kraj, str. 9.

K poměrně novějším článkům lze přiřadit též pojednání s názvem „Kristián Bohumír Hirschmentzel“ od Libuše Pavlicové. Obsahově se velmi podobá článku Niny Pavelčíkové – tématem jsou opět životní cesty a literární tvorba tohoto velehradského cisterciáka. Nicméně v porovnání s předchozím příspěvkem je tento obsahově chudší (kupříkladu chybí bližší informace o Hirschmentzlových aktivitách v Bolaticích apod.). Za zmínku rozhodně stojí autorčino tvrzení, že Hirschmentzel se po návratu na Velehrad stal spirituálem a kronikářem. Autorka je zatím první, která se zmiňuje o tom, že by byl Otec Kristián ve svém stáří kronikářem.³¹

Jednou z nejnovějších je stať od Václava Pumprly „Christian Gottfried Hirschmentzel – Zpráva o Hané“. Lze ji rozdělit do dvou stejně dlouhých úseků. První je o životě a literárním odkazu Otce Kristiána a druhý o hádce mezi sedlákem a měšťanem z rukopisu o bakchanáliích. Z první části bych chtěla upozornit zejména na odstavec, ve kterém se autor zamýšlí nad problematikou počtu Hirschmentzlových spisů. Rozhodně je zajímavé, že se Pumprla sám ve dvou po sobě následujících odstavcích zpochybňuje. V prvním odstavci totiž poukazuje na to, že Hirschmentzel v roce 1702 ve své závěti píše, že jich sepsal 40 (Pumprla si ale podle mého mínění tuto informaci špatně vyložil, neboť Hirschmentzel píše ve své závěti, že během 40 let napsal 42 děl), a zároveň dodává, že Hirschmentzel uvádí plné názvy u 42 z nich. V dalším odstavci se ale Pumprla opravuje a informaci cituje již správně. Ani u jedné z možností přímo neuvádí pramen, proto lze jen těžko odhadovat zdroj těchto záznamů. Nicméně i přesto si autor uvědomuje, že skutečné množství spisů bude mezi 40 a 48. Tuto část zakončuje úvahou o hodnocení Hirschmentzlovy literární tvorby jinými historiky.

Pomyslnou druhou polovinu článku začíná problematikou týkající se pramenů, ze kterých Hirschmentzel čerpal. Poté se zabývá osudem dochovaných rukopisů a místem jejich uložení. Ve zbývajícím

³¹ Tato zpráva se nedá ničím podložit. Můžeme však konstatovat, že Hirschmentzel se ve svém kmetském věku věnoval pořádání svých rukopisů ve své pracovně.

části čtenářům přibližuje již zmíněný spor včetně tanců nacházejících se na konci skladby. Autor též uvažuje o druzích zábavy za zdi velehradského klášteřa. Na závěr v krátkosti popisuje i jiný námět tohoto spisu – Hirschmentzlovo pojednání o tabáku. V posledním odstavci polemizuje nad tím, zda byl tento spis ve své době znám a používán, anebo zda slavnosti prostého lidu inspirovaly Hirschmentzla k sepsání spisu s tímto námětem. Jako jeden z mála Pumpřla uvádí seznam použité literatury.

1.4 Slovníky, encyklopedie a další literatura

Poněkud do jiné kategorie lze umístit slovníková hesla věnovaná Kristiánu Gottfriedovi Hirschmentzlovi a krátké zmínky Rudolfa Hurta. Ten se o Otci Kristiánovi rozepisuje, avšak pouze v rámci námětu jednotlivých kapitol. O Hirschmentzlovi se zmínil Rudolf Hurt v obou dílech své knihy „Dějiny cisterciáckého klášteřa na Velehradě“.

Heslo Hirschmentzel nalezneme také v jedenáctém dílu „Ottova slovníku naučného“, ve třetím dílu „Masarykova slovníku naučného“, v pátém dílu „Komenského slovníku naučného“, ve čtvrtém dílu „Českého slovníku bohovědného“ Antonína Podlahy, v druhém dílu „Lexikonu české literatury“ a v „Biografickém slovníku archivářů českých zemí“ Jaroslavy Hoffmannové a Jany Pražákové.

2 Hirschmentzlův život

Před popisem životních osudů Gottfrieda Hirschmentzla bych se chtěla nejprve zmínit o historii města Frýdku, dnes již dvojměstí Frýdek-Místek. Hlavním důvodem, proč se budu krátce věnovat též dějinám tohoto města, je, že je rodištěm tohoto barokního literáta.

2.1 Historie Frýdku v 16. a 17. století

Počátky města a hradu Frýdku nejsou dodnes přesně známy. Předchůdcem města mohla být s největší pravděpodobností tvrz a ves Jamnice, která byla založena snad již ve 13. století. Tato tržní osada patřila do území těšínského knížectví. V bezprostřední blízkosti tvrze bylo v 30. letech 14. století založeno město Frýdek.³²

V letech 1492 - 1545 patřil Frýdek pod přímou správu těšínských knížat. V oné době bylo město Frýdek správním a hospodářským centrem panství. Poté byla tato država na několik let zastavována šlechtickým rodům. K větší změně došlo roku 1573, kdy tuto državu koupili, tj. město Frýdek s hradem, 16 vesnicemi a s městem Místkem, bratři Matyáš a Jiří z Lohova. V té době se Frýdecko stalo svobodným panstvím, které bylo podřízeno přímo českému králi. Pánové z Lohova nevlastnili Frýdecko dlouho - roku 1581 jej prodali olomouckému biskupovi Stanislavu Pavlovskému. Před tímto prodejem nechal Jiří z Lohova vypracovat urbář panství, jenž sloužil jako podklad pro jednání o prodeji panství. Dle tohoto urbáře bylo v Místku 104 domů a okolo 700 obyvatel a ve Frýdku 163 usedlostí a asi 1100 obyvatel.

Roku 1584 se majiteli stali Bruntálští z Vrbna. Bartoloměj Bruntálský z Vrbna zakoupil celé panství za 28 000 zlatých - ovšem bez Místecka, které si biskup ponechal. Po smrti Bartoloměje Bruntálského roku 1604 převzala správu tohoto panství vdova Anna Viskotová z Vodník a od roku 1606 o panství pečovali bratři Václav a

³² B. Samek, Umělecké památky Moravy a Slezska 1, str. 438.

Jan Bruntálský z Vrbna. Roku 1620 po Janově vraždě spravoval Frýdecko Václav Bruntálský z Vrbna a celé panství spravoval až do roku 1636.³³

K tragédii došlo roku 1607, kdy ve městě vypukl požár, a brzy poté se objevila i nákaza moru. Morová epidemie se opakovala i roku 1624 – tehdy zemřela většina obyvatel Frýdku a město bylo na více než rok uzavřeno. O dva roky později, roku 1626, bylo ve Frýdku Mansfeldovými vojáky zabito 82 lidí. O rok později bylo toto nepřátelské vojsko donuceno odtáhnout.

Roku 1636 se opět změnil vlastník panství – koupil jej Jiří hrabě z Oppersdorfu.³⁴ I on byl stejně jako předchozí majitel katolík. Téhož roku nechal Jiří pořídit Urbář svobodného panství frýdeckého a v něm se dovidáme, že na panství bylo jen jedno město - Frýdek s 195 měšťany. Ve Frýdku bylo 84 domů s právem vinného a pivního šenku včetně radnice a 28 chalupnických usedlostí, mimo hradby bydlelo dalších 83 chalupníků.³⁵ Dále k němu náleželo 20 vesnic, v nichž hospodařilo na 239 sedláků, 178 zahradníků a 60 chalupníků. V celém panství spravovalo své hospodářství 28 svobodných sedláků a fojtů. Celkově bylo na Frýdecku 702 usedlostí, 4 panské dvory, 7 kostelů.³⁶

Roku 1642 město utrpělo vpádem švédských vojsk, která se v této oblasti udržela s přestávkami až do roku 1647. O tři roky později se ve městě opět vyskytla epidemie moru. Kolem poloviny 17. století byly na tomto panství dvory ve Frýdku, Sedlištích, Skalici, v Nových Dvorech a dva v Bruzovicích.³⁷

Po Jiřího smrti roku 1651 bylo celé panství spravováno skupinou poručníků, jedním z nich byl například Jan Bernard Pražma.

³³ B. Šretrová, *Letem dějinami Frýdku*, Věstník Matice opavské, str. 103. *Podobně i P. Juřák, Pamětihodnosti města Frýdku-Místku, str. 4.*

³⁴ P. Juřák, *Pamětihodnosti města Frýdku-Místku*, str. 4.

³⁵ R. Žáček, *Pobeskydí v letech 1618 – 1848*, str. 59.

³⁶ R. Žáček, *Pobeskydí v letech 1618 – 1848*, str. 17.

³⁷ J. L. Míkoláš, *Dvory na Frýdecku, Černá země*, str. 125 a 126.

O několik let později, kolem roku 1664, byl sepsán další urbář. Z něj se dovídáme, že k frýdeckému panství příslušelo město Frýdek s poddanskou vsí Žermanice a 23 následujících vesnic: Lískovec, Sedliště, Bruzovice, Kaňovice, Pazderna, Vojkovice, Dobrá, Nošovice, Nižní Lhoty, Vyšní Lhoty, Morávka, Raškovice, Skalice, Janovice, Krásná, Lubno, Malenovice, Staré Hamry, Nová Ves, Pržno, Baška, Staré Město a Nové Dvory. Na panství byl 1 zámek, 2 lovecké záměčky, 8 kostelů, 3 kaple a 1 město (Frýdek). Ve Frýdku se nacházelo 195 domů. Ve vsích bylo celkově 656 usedlostí. K panství dále patřily: 2 pivovary, palírna, cihelna, vápenka, výrobní střešního prachu, 2 špitály, bělidlo, 2 lázně, ledovna, 5 vrchnostenských a 28 selských mlýnů, železářská huť, panský včelín, lom na stavební kámen, lom na mlýnské kameny, 32 rybníků, obora, 14 panských zahrad atd.³⁸ Celé území měřilo přibližně 360 km² a mělo asi 3 600 obyvatel.³⁹

Roku 1666 převzal Frýdecko do svých rukou již dospělý syn Jiřího, František Eusebius z Oppersdorfu, a ten jej držel až do své smrti roku 1691. Během jeho panování bylo město postiženo dalším požárem, který v dubnu roku 1688 zničil celé město spolu s kostelem, zámekem i předměstím.⁴⁰

2.2 Dětství a mládí, rodina, studium

Gottfried⁴¹ Hirschmentzel se narodil ve Frýdku o půlnoci 7. ledna roku 1638 jako druhý syn v rodině frýdeckého měšťana Martina Petra Hirschmentzla a jeho manželky Hedviky Salomeny.

Quia anno 1638 pro Epiphania in has lachrymarum valles Fridecii media nocte exortum, sedentem in tenebris et in umbra mortis

³⁸ R. Žáček, Pobeskydí v letech 1618 – 1848, str. 22.

³⁹ http://www.bazilika.net/b_lk.htm#javascript.

⁴⁰ R. Žáček, Frýdek-Místek, str. 6.

⁴¹ V literatuře se můžeme setkat nejen se jménem Gottfried ale i s jeho počestěnou podobou Bohumír.

*duodecima Januarii Dominus in suo fluminis baptismo me regeneravit in spem vitae melioris,...*⁴²

Jeho otec byl Němec, který pocházel ze svobodného statku nedaleko Lehnice v Dolním Slezsku. Studoval ve Vratislavi a vedle svobodných umění si osvojil i znalost hebrejštiny. Sám Hirschmentzel v rukopise o růžencovém arcibratrstvu o svém otci napsal:

*Porro pater meus erat Martinus Hirschmentzel prope Lignitz in Inferiori Silesia Germanus libero praedio natus, Lutheranus, artium liberalium disciplinae Wratislaviam traditus, etiam lingua Hebraica usum accepit.*⁴³

Nedlouho po studiích se otec stal sekretářem frýdeckého pána.⁴⁴ Ten Martina brával s sebou i na katolické bohoslužby, na nichž Martin slyšel mnohé o katolickém náboženství, a zejména o Panně Marii. To byla jedna z příčin, proč Martin brzy konvertoval ke katolicismu.⁴⁵

Po sňatku s Hedvikou, dcerou frýdeckého měšťana Bohmana⁴⁶ a jeho ženy Anny, se Martin stal syndikem, po nějakém čase také kupcem ve Frýdku. K tomuto sňatku muselo dojít někdy kolem roku 1627, neboť Gottfried ve svém rukopise tvrdí, že rodiče spolu žili ve šťastném manželství po 30 let.⁴⁷ Později byl Martin zvolen za člena městské rady ve Frýdku.⁴⁸ V tomto veřejném úřadě vykonal mnoho dobrého pro právo, svobodu a ochranu Frýdku, zejména v době

⁴² Rkp. M II 239, 319. Pro přepis latinských citátů jsem se rozhodla použít transkripci.

⁴³ Rkp. M II 239, 315.

⁴⁴ Oním majitelem frýdeckého panství by mohl být první nebo druhý manžel Anny, Kateřiny Sedlnické z Choltic. Prvním manželem byl Jan Bruntálský z Vrba, který zemřel kolem roku 1620. Druhým manželem byl Karel Zdeněk Žampach z Potštejna (spolu se svou ženou uvedeni jako jedni z majitelů k roku 1631). *R. Žáček, Pobeskydí v letech 1618 – 1848, str. 13 – 15.* Není vyloučeno, že oním pánem by mohl být i bratr Jana Bruntálského z Vrba – Václav Bruntálský z Vrba.

⁴⁵ Rkp. M II 239, 315.

⁴⁶ Dle J. Vychodila se Hedvičin otec jmenoval Bachman. *J. Vychodil, Velezasloužilý mnich velehradský, Obzor, str. 49.* Podobně A. Neumann, který uvádí příjmení Bochmann. *A. Neumann, P. Kristián Hirschmentzel, cisterciák velehradský, zapomínaný ctitel cyrilometodějský, Apoštolát sv. Cyrila a Metoděje pod ochranou blahoslavené Panny Marie, str. 55. Můžeme se ale setkat i s podobou „Bochman“.* *Rkp. M I 412, 119 r.*

⁴⁷ Rkp. M II 239, 317.

⁴⁸ Je velmi pravděpodobné, že zastával i funkci frýdeckého purkmistra. Zároveň bych chtěla upozornit na chybu, které se dopouštěli někteří historici (např. Jan Vychodil či Josef Stypa). Ti tvrdili, že Martin Hirschmentzel byl starostou Frýdku. Osobně si myslím, že použití terminu starosta není v této souvislosti adekvátní.

třicetileté války, a byl dokonce dvakrát těžce raněn Švédy. Ve stáří měl tuberkulózu (phtisi defectus) a podle Gottfrieda Hirschmentzla měl otec takové bolesti, že během dne chodil spát a úplně přestal pít víno i pálenku.⁴⁹

Martin zemřel ve věku více než padesáti let dne 7. června roku 1657 a byl pohřben v kryptě frýdeckých konšelů. Za svého života věnoval Gottfriedův otec prostředky na stavbu kaple sv. Hedviky a sv. Martina u farního kostela a potřeby na mše, svíčky aj.⁵⁰

Hedvika se po jeho smrti přestěhovala do Místku a po nějaké době se opět vdala, a to za císařského rytmistra Baltazara Peesta.

*Mater aliquando Balthasarum Peest Caesarem ritmaisterum in secunda vota accepit...*⁵¹

Zemřela 10. listopadu roku 1671 a byla pochována v kryptě arcibratrstva svatého růžence v Místku.⁵² Svého prvního manžela přežila o 14 let.

Gottfried pocházel z osmi dětí. Měl čtyři sestry a tři bratry.⁵³

*Igitur postquam quatuor filios, quorum ego secundus sum, et totidem filias, ex una uxore...*⁵⁴

Jedním z bratrů byl František, o němž se dokonce zmiňuje v jednom ze svých rukopisů.⁵⁵ Tento Gottfriedův bratr si zvolil vojenskou kariéru – sloužil ve vojsku císaře Leopolda I. a zúčastnil se bojů proti Francouzům, uherským rebelům a Turkům.⁵⁶

⁴⁹ Rkp. M II 239, 317.

⁵⁰ Rkp. M II 239, 317. Tato kaple v současnosti již neexistuje.

⁵¹ Rkp. M I 412, 120 v.

⁵² Dle A. Neumanna byla Hedvika pohřbena vedle svého prvního manžela ve frýdecké kryptě. A. Neumann, P. Kristián Hirschmentzel, cisterciák velehradský, zapomínaný ctitel cyrilometoáejský, Apoštolát sv. Cyrila a Metoděje pod ochranou blahoslavené Panny Marie, str. 55.

⁵³ Z dochovaných zpráv se mi podařilo zjistit pouze jména dvou Gottfriedových bratrů.

⁵⁴ Rkp. M II 239, 317.

⁵⁵ J. Vychodil, Velezasloužilý mnich velehradský, Obzor, str. 50.

⁵⁶ František byl členem osobní družiny generála a slezského knížete Denewalda(?). V rukopise o něm píše: *Franciscus Hirschmentzel, frater meus germanus in praetoria cohorte apud generaiem ducem de Denewaldt Silesium pro Leopoldo Caesare contra Gallos, Hungaros rebelles, contra Ottomanicas... acies...* Rkp. M II 238, 77 v. Domnívám se, že se mohlo jednat o hraběte Jana Jindřicha Dūnewalda (1620 – 1691).

Dalším z bratrů byl Martin Jodoc (Jošt). U něj můžeme dle data narození usuzovat, že byl jedním z nejmladších sourozenců. Z matriky víme, že se narodil 6. února 1655.⁵⁷

Ještě tentýž měsíc, přesněji 12. ledna 1638, byl Gottfried pokřtěn ve frýdeckém kostele. Kmotry mu byli Samuel Wolf⁵⁸ a Kateřina Hanussyczka(?) z Frýdku.⁵⁹

Do svých přibližně dvanácti let pobýval v rodném Frýdku. K tomuto věku se totiž vztahuje jedna příhoda, kterou popisuje ve svém rukopise. Tenkrát se skoro utopil v řece, která protéká Frýdkem.⁶⁰

*Circa duodecimum aetatis meae annum semel et iterum in fluvio Fridicensi periculo vitae obruebar.*⁶¹

Jindy sáňkoval a spadl na hlavu do příkopu, avšak tento nebezpečný pád přežil bez vážnějších následků.

*Item ex monte in trahulis per nivem, uti pueri assolent, dum me dimitterem, casu diverti, in fossam profundam cum impetu in caput cecidi, et ubi confringi debuisssem, incolumnis assurrexi.*⁶²

V mládí byl poslán na studia do Vratislavi.⁶³ O tom, že nebezpečí číhá na každém kroku, se přesvědčil mladý Gottfried obzvláště v tomto městě, ve kterém téměř přišel o život. Na poničeném mostě bezmála spadl do Odry a utopil se.

*Vratislaviae studens inter motas cum socio exivi, cumque in ponte confabularer nec illum ruptum adverterem, iam in Odram prolapsabundus sic sum retrusus, ut resupinus in saluum ceciderim.*⁶⁴

⁵⁷ Tento údaj pochází z rodné matriky z let 1654 – 1699.

⁵⁸ Samuel Wolf či též Volf z Března (z Březiny nebo také z Březovic) byl frýdeckým radním a hejtmanem frýdeckého panství. Dle údajů na náhrobku zemřel roku 1662 ve věku 61 let. Pochován byl ve frýdeckém kostele sv. Jana Křtitele.

⁵⁹ Rkp. M II 239, list s informací o křtu byl později vložen mezi stranu 316 a 317.

⁶⁰ Frýdkem protékají dvě řeky – Morávka a Ostravice. Hirschmentzel se ale nezmiňuje o tom, u jaké řeky se tato nešťastná událost odehrála.

⁶¹ Rkp. M II 239, 319.

⁶² Rkp. M II 239, 319.

⁶³ Pravděpodobně se jednalo o gymnázium Koleje u Panny Marie na Pisku (Collegium s. Mariae in Arena Vratislaviae). Více T. V. Bílek, *Statky a jmění koleji jezuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království Českém od císaře Josefa II. zrušených*, str. 134.

⁶⁴ Rkp. M II 239, 319.

Podobná situace se Hirschmentzlovi přihodila i na cestě domů, kdy jako hlídač na lodi nešťastnou náhodou spadl mezi lodě do vody.

*Wratislavia navigio ascendendo in patriam Oppolii solus pro navium custodia mihi relictus, cecidi inter naves, et mei ipsius in aquis tunc immemor, nescio etiamnum, quomodo sine homine in salvum evasi...*⁶⁵

Ve svém vzdělávání pokračoval na gymnáziu v Brně⁶⁶ a během těchto čtyřletých studií byl těžce nemocen.

*Item per quatuor Brunensium studiorum annos non quatuor sed longe plura in morbis, in aquis, in militibus, armis, et difficillimis casualitatibus exitiosa vitae pericula supervixi...*⁶⁷

Na gymnáziu musel zvládnout především latinu - naučit se nejen latinsky číst a psát, ale umět v tomto jazyce i komunikovat. Ve škole se svými spolužáky zajisté četl Ciceronovy, Caesarovy, Sallustiovy a Liviovy spisy. Z básnických děl se žáci určitě seznámili s básněmi Ovidiovými, Vergiliovými nebo Horatiovými. Nevhodná místa z uvedených děl byla z výuky vypouštěna.⁶⁸ A jak vypadala výuka? Výklad spočíval v přečtení daného textu, poté se sdělil jeho obsah a souvislosti s předcházejícím textem, pokračovalo se výkladem po jednotlivých větách, parafrázoval se obsah a žáci byli upozorněni na stylistické, gramatické i rétorické zvláštnosti onoho textu. Studenti každý den kromě soboty dostávali domácí úlohy, které kontroloval učitel. V době, kdy vyučující opravoval úkoly, si žáci opakovali probrané učivo, vybraní studenti zkoušeli ostatní z látky určené

⁶⁵ Rkp. M II 239, 319.

⁶⁶ S největší pravděpodobností absolvoval jezuitské gymnázium při koleji Nanebevzetí Panny Marie a domu první probace v Brně (Collegium Assumptionis beatae Mariae et domus primae probationis novitiatumque Brunnae). Blíže A. Fechtnerová, *Rektoři kolejí Tovaryšstva Ježíšova v Čechách, na Moravě a ve Slezsku do roku 1773*, II. díl, str. 347. T. V. Bílek, *Statky a jmění kolejí jezuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království Českém od císaře Josefa II. zrušených*, str. 107. O jezuitském školství blíže: F. Kavka, *Stručné dějiny Univerzity Karlovy*, str. 111 – 115. Ů. Kádner, *Dějiny pedagogiky*, II. díl, str. 236 – 243. I. Čornejová, *Tovaryšstvo Ježíšovo*, str. 54 a nn. A. Fechtnerová, *Rektoři kolejí Tovaryšstva Ježíšova v Čechách, na Moravě a ve Slezsku do roku 1773*, I. díl, str. 9.

⁶⁷ Rkp. M II 239, 319. Na začátek věty bylo dopsáno „Anno 16 aetatis“, avšak tato část do věty syntakticky nepatří. Nelze přesně určit, zda se vztahuje k této nebo k předchozí větě.

⁶⁸ I. Čornejová, *Tovaryšstvo Ježíšovo*, str. 67.

k memorování. Důraz na opakování byl značný - v podstatě probíhalo během vzdělávání neustále.

Část vyučování byla věnována i řečtině - avšak malé pozornosti, která byla řečtině dána, odpovídaly i znalosti žáků. Ty byly většinou výrazně horší než znalosti latiny.

Dalším důležitým předmětem bylo náboženství. V něm se mimo jiné četla a vykládala Bible. Mnohem podstatnější bývala náboženská cvičení a denní návštěva kostela.

Ve vyučování měl své místo i výklad všeobecných reálií. Při výuce byl kladen důraz zejména na jejich upotřebení v praktickém životě.⁶⁹

2.3 Vstup do kláštera

Během brněnského studia v sobě Gottfried pocítil touhu věnovat se duchovnímu životu a rozhodl se, že vstoupí do cisterciáckého řádu, do velehradského kláštera. Že je povolán stát se řeholníkem, pocítil při vroucí modlitbě k Pánu Bohu dne 9. března roku 1655 na svátek svatého Cyrila a Metoděje:⁷⁰

*Anno 1655. 9. Martii, ipsis Sanctis magni Illyrici apostolis Cyrillo et Methudio sacra post, diutius nomen Domini desuper invocatum, qui cor hominis suaviter disponit, pro religioso, et distinctim pro Cisterciensi in Wellehrad statu, instinctum, et vocationem accepi.*⁷¹

V předvečer svátku Nanebevzetí Panny Marie předstoupil před velehradského opata Jana Michala Salixe z Felberthalu, jenž v oné době prodléval v Brně. Tehdy bylo Gottfriedovi 18 let⁷² a studoval na gymnáziu v poetice.⁷³ V průběhu rozhovoru požádal opata o přijetí do noviciátu. Salix jeho prosbu vyslyšel a přijal ho.

⁶⁹ O. Kádner, Dějiny pedagogiky, II. díl, str. 238 - 242.

⁷⁰ Jejich svátek se od 14. století slavil u slovanských národů 9. března, v roce 1863 byl papežem Piem IX. přeložen na 5. červenec a roku 1880 jej papež Lev XIII. prohlásil za svátek pro celou římskokatolickou církev.

⁷¹ Rkp. M II 239, 319 - 320. K této příhodě dodal, že před tímto povoláním nikdy neslyšel nic o Velehradu, a po oné modlitbě začal myslet na Velehrad neustále. Tím chtěl zřejmě naznačit, že šlo skutečně o posláni od Boha.

⁷² Pokud můžeme věřit tomuto údaji, muselo se jednat o rok 1656, neboť rok Gottfriedova narození je 1638.

⁷³ Dle informací v rkp. M II 239 se jednalo o třídu poeta, tj. nižší třída humanitní. Tudíž o čtvrtý ročník, pokud nebudeme počítat elementární školu. O. Kádner, Dějiny pedagogiky, str. 238. I.

*Igitur Brunae pridie Assumpta Beatissimae Virginis apud Dominum Joannem Salix abbatem, ego 18 annorum aetatis meae, in studio poeta, Wellehradium pro novitio recipi petii...*⁷⁴

2.4 Velehrad – konflikty a doba

Roku 1650, po smrti opata Jana Greifenfelse z Pilsenburka, si velehradští mniši nového opata zvolili ze svého středu. Touto volbou, konanou 21. dubna 1650, chtěli ukázat, že nový opat, jejich spolubratr, bude lépe hospodařit s velehradským majetkem než někdo, kdo pochází z jiného kláštera. Obávali se totiž, že by klášter mohl přijít o část svých výnosů, jako tomu bylo dle jejich mínění za opata Greifenfelse.⁷⁵ Ten většinu klášterních příjmů investoval do obnovy zničeného kláštera na Zbraslavi a poté i ve Žďáru. Novým představeným byl jednohlasně zvolen přední kritik Greifenfelsovy správy, Jan Michal Salix, který pocházel z Gajár z prešpurského komitátu.

Jedním z prvních počinů nového opata bylo dokončení stavby nové budovy konventu, což nařídil tehdejší vizitátor a generální vikář Jakub Martini z Brábků. Tuto stavbu zahájil již opat Greifenfels. V den svátku řádového patrona sv. Bernarda, 20. srpna téhož roku, byli mniši s velkou slávou uvedeni do nového konventu, i když jeho úplné dokončení bylo ještě v nedohlednu. Salix věnoval svou péči raději opravě konventního kostela, sousedícího s novou budovou konventu, který byl ve špatném stavu. Také jej nechal dovybavit novým zařízením a vyzdobit, aby do něj mohli mniši po přestěhování docházet na bohoslužby. Ti totiž předtím používali kostel u starého východního konventu. Dále navázal na Greifenfelsovu snahu postavit prelaturu a na její dostavbu poskytl finanční prostředky. Salix byl oblíben u poddaných kláštera, neboť se jim snažil ulevit v jejich daňové povinnosti.

Čornejová, *Tovaryšstvo Ježíšovo*, str. 66. Podle J. Stypy odpovídala poetika pátému ročníku gymnázia. J. Stypa, *Slezští rodáci v českém písemnictví*, *Věstník Matice opavské*, str. 44.

⁷⁴ Rkp. M II 239, 320.

⁷⁵ R. Hurt, *Dějiny cisterciáckého kláštera na Velehradě*. II. díl 1650 – 1784, str. 10.

Ve snaze vyjít vstříc Martinimu, který mu nebyl příliš nakloněn, rozhodl se přispívat žďárskému klášteru, jenž byl ve finanční tísní. Velehradský opat se taktéž podřídil rozhodnutí zasedání kapituly české cisterciácké provincie z listopadu 1650. Na něm bylo stanoveno, že se Velehrad na dobu dvou let zřekne ve prospěch Žďáru tzv. přítluckého úroku, který pobíral od roku 1617.⁷⁶ Místo žďárského kláštera měl také vyplácet roční peněžitou podporu klášteru cisterciáček na Starém Brně. Toto vše musel Salix připustit, aby byl Martinim konečně vysvěcen. Ke sporu ohledně Žďáru došlo mezi Salixem a Martinim i po infulaci. Navíc Salix odmítl posílat finanční příspěvek cisterciáčkám v Brně. Tvrdil, že Velehrad utrpěl ve třicetileté válce mnoho škod a nemá tudíž prostředky na jeho vyplácení.

Že to ve skutečnosti tak špatné nebylo, lze vyčíst z úředních záznamů o počtu lánů z roku 1657. Z údajů vyplývá, že z 377 poddanských gruntů jich bylo opuštěno pouze 123. Navíc klášter získával značné příjmy nejen z již zmíněného přítluckého úroku, ale i z platu z čejkovického panství a z důchodu velkoheraltického panství.

Salix využil svého postavení i pro své osobní obohacení a zvýšení společenské prestiže. Jako velehradský opat se musel účastnit například zasedání moravského zemského sněmu a zdá se, že tato povinnost mu vůbec nevadila. Také se pokoušel získat nejrůznější úřady a tituly. Záhy se mu dostalo cti používat pro sebe a své příbuzné šlechtický přídomek z Felberthalu. Jeho dalším úspěchem bylo, že obdržel hodnost rady od samotného císaře Ferdinanda III., roku 1651.

Touhou vyniknout se začal svým spolubratřím odcizovat. Změnil se i jeho způsob správy – místo společného rozhodování o důležitých otázkách stále více usiloval strhnout na sebe veškerou moc. Svým spolubratřím nadto odmítl předkládat i zprávy o svém hospodaření s odůvodněním, že kontrola přísluší pouze králi.

⁷⁶ Blíže o něm R. Hurt, *Dějiny cisterciáckého kláštera na Velehradě. II. díl 1650 – 1784*, str. 15 - 16.

K získání větší proslulosti Velehradu a svého jména se přičiňoval i o obnovení některého zaniklého cisterciáckého kláštera. Pokus obnovit klášter ve Vizovicích se nezdařil, a proto se rozhodl znovuzískat ztracené cisterciácké državy v jiné oblasti – v Uhrách. Jeho prvním úspěchem na tomto poli, a rozhodně ne posledním, bylo postoupení cikádorského kláštera od císaře roku 1653, a tím také obdržení titulu cikádorského opata. Neméně významné bylo Salixovo jmenování vizitátorem a generálním vikářem pro království uherské a chorvatsko-slavonské.

Některé jeho skutky ovšem nenalezly u starších mnichů na Velehradu pochopení – ba spíše naopak. Jedním z kritiků byl převor Bartoloměj Ferreus, který byl za své názory na Salixe a jeho jednání zbaven funkce převora a navíc musel zdi velehradského kláštera opustit. Salix se snažil, aby do velehradského kláštera přicházelo výrazně více noviců z uherské oblasti - z těchto nově příchozích si chtěl vychovat nové spolupracovníky do získaných uherských klášterů. Avšak tento krok rozhodně nepotěšil velehradské spolubratry z neuherských oblastí.

Svým upřednostňováním prouherské strany si získával stále více odpůrců. Ti vytvořili jednu skupinu mnichů na Velehradu – v ní byli především řeholníci pocházející ze Slezska. Členové této skupiny odmítali Salixovy záměry v Uhrách a styl jeho vlády, navíc se domnívali, že jim Salix nevěnuje dostatečnou pozornost. Mniši si stáli za svým názorem, přestože věděli, že Salix kritiky svých plánů posílal z kláštera na jednotlivé fary.

Proti nim stálo jiné uskupení mnichů – stoupenci opata. Byli mu plně oddáni a jeho aktivity schvalovali. Většinu v tomto uskupení mnichů měli řeholníci z Uher.

Po roce 1651 začali Salixe kritizovat stále častěji i čeští opati, kterým se nelíbilo, že velehradský opat se vyhýbá přispět k obnovení Žďáru. Na jejich stranu se přidal i Martini, který uvažoval o sesazení Salixe z důvodu jeho neschopnosti vést klášter. K zostření sporu ohledně pohledávek mezi Velehradem a Žďárem „dopomohla“ i

vizitace konaná na Velehradě roku 1653. Po ní byla podepsána smlouva, ve které byl Žďár oproti Velehradu nadmíru zvýhodněn. Salix však využil návštěvy řádového generála Claudia Vaussina v Praze roku 1654 a žádal po něm zrušení této smlouvy. Vzhledem k sympatiím generála k Salixovým rekuperačním snahám v Uhrách se opat domníval, že žádosti bude vyhověno. Proti tomu se ale postavil Martini. Na podzim téhož roku Martini zemřel a Salix toho využil k získání správy Žďáru, proti čemuž se postavil zbraslavský opat, který dle usnesení provinciální kapituly měl spravovat Žďár po dobu, dokud nebudou všechny pohledávky uhrazeny.

Toto rozhodnutí potvrdil rovněž i císař Ferdinand III. Salix chtěl vše zvrátit a požádal Vaussina o udělení hodnosti vizitátora a generálního vikáře české řádové provincie. K jeho zklamání jej Vaussin jmenoval pouze vizitátorem a generálním vikářem pro Moravu a Lužici. Proti dělení provincie se postavili čeští opati, kteří po Salixovi žádali odstoupení z této funkce, a ten se raději této hodnosti vzdal. Integrita provincie zůstala zachována a do jejího čela byl jmenován sedlecký opat Hilger Burghof.

Burghof se dostal do konfliktu s velehradským opatem kvůli Salixově exkomunikaci abatyší Tišnova a kláštera Králové. K neshodě došlo i proto, že Salix odmítl uznat Burghofa za svého představeného. Vše vyvrcholilo Burghofovou snahou provést vizitaci na Velehradu. K ní došlo v druhé polovině prosince roku 1656 v Salixově nepřítomnosti. Burghofův příchod na Velehrad vyvolal incident – mniši jej zpočátku nechtěli na příkaz Salixe vpustit. Navečer jej do kláštera přece jen vpustili a již druhý den se Burghofovi podařilo většinu z nich získat na svou stranu. Mezitím poslal dopis Salixovi, aby se navrátil zpět do kláštera.

Po návratu na Velehrad se Salix snažil zjednat pořádek. Několik mnichů a Burghof, avšak oddělení od sebe, trávili vánoční svátky střežení v budově konventu, zatímco Salix se svými stoupenci se

oddávali bohaté hostině v prelatuře.⁷⁷ Salix též výhrůžkami usiloval o vyhnání Burghofa s jeho doprovodem z kláštera. Burghofovi se zatím podařilo zkontaktovat se se slezskou stranou a dostat se k ní. Salixovy útoky se stále stupňovaly a Burghofovi a jeho přívržencům nezbylo nic jiného, než nepozorovaně vyslat posla pro pomoc do nedalekého Hradiště, kde sídlila vojenská posádka.

Po příjezdu vojáků se podařilo Salixovi a jeho stoupence odzbrojit. Příštího dne byl Salix na shromáždění mnichů sesazen a vykázán z kláštera. Na Nový rok 1657 byl zvolen novým opatem Bartoloměj Ferreus. Tím ale krize na Velehradu neskončila. Salix se nehodlal se stavem věcí smířit a podal stížnost k císaři, který po seznámení s obsahem stížnosti chtěl Salixovi opět dosadit do úřadu opata. Proti tomuto rozhodnutí se ohradil Burghof a nechal Salixovi střežit. Později byl Salix propuštěn a ještě téhož roku se navrátil do své funkce.

Již v květnu se Salix pokusil upevnit své postavení v klášteře. Do vyšších funkcí dosazoval jen své oddané spolubratry, například Jan Letanfaly se stal převorem. Bartoloměj Ferreus se raději uchýlil do Bolatic. Řeholníci, kteří byli Salixovými odpůrci, byli střeženi a nesměli komunikovat se svým okolím. Salix se totiž obával, aby nevešli ve spojení s Burghofem.

Tyto poměry na Velehradu byly probírány na zasedání provinciální kapituly v červnu 1657. Salixovi bylo doporučeno, aby mnichy nijak nepostihoval. Mezitím se čeští opati pokoušeli dosáhnout u císaře, tehdy Leopolda I., sesazení Salixovi. Poměry na Velehradu se neustále zhoršovaly a vše vyvrcholilo v srpnu odbojem proti Salixovi, který v té době dlel mimo klášter. Na stranu vzbouřenců se přidalo i několik dosavadních Salixových stoupců – jmenovitě Adam Mirandula, Šimon Gřenský, Benedikt Fabritius a Jan František Peristerius. Na počátku září měli spiklenci již klášter pod kontrolou. Většina ze Salixových stoupců tenkrát raději uprchla do Uher. Avšak ani tehdy Salix neztrácel odvalu a opět si stěžoval u dvora. Za této vyhrocené situace byl ale ochoten jednat o

⁷⁷ R. Hurt, Dějiny cisterciáckého kláštera na Velehradě. II. díl 1650 – 1784, str. 51.

svém odstoupení výměnou za určité majetkové zisky. Veškeré snahy obou stran domluvit se skočily bez výsledku. Vinu na tom měl zejména Salix, který se odmítl podrobit Burghofovi a uznat svou vinu. Celá situace se vyřešila rozhodnutím brněnského tribunálu sesadit Salixe. K tomuto kroku došlo 17. března 1659, a Salixovým nástupcem byl 23. března 1659 zvolen Bartoloměj Ferreus. Nedlouho poté se na Velehrad postupně začali vracet řeholníci, kteří po srpnovém spiknutí utekli do Uher.

2.5 Noviciát na Velehradě

Na prázdniny roku 1655 se Gottfried vrátil domů, kde těžce onemocněl. Přesto se rozhodl své přání vyplnit a na počátku února následujícího roku se vydal bez vědomí rodičů na Velehrad. Již na začátku cesty, přesněji při nástupu na vůz, se uzdravil a 9. března 1656 oblékl hábit noviců.

*... parentibus insciis Wellehradium initiato Februario venissem, et anno 1656 9. Martii, in ipso vocationis meae anniversario novitiali indutus fuissem habitu.*⁷⁸

Uběhl rok noviciátu a Gottfried chtěl složit řádové sliby. Ovšem ve velehradském klášteře v té době vládly neutěšené poměry – opat Jan Salix byl sesazen a v klášteře panovalo bezvládí. Za této situace byl Gottfried obviněn, že napsal několik dopisů, ve kterých kritizoval činy opata Salixe. Tyto dopisy však nepsal ze svého přičinění, ale na příkaz novicmistra Řehoře Kozelia. Mladý novic byl kvůli tomu na podnět opata dne 5. června 1657 z kláštera vypuzen.⁷⁹

Gottfried byl po odchodu z velehradského kláštera oblečen do řádového oděvu a převor jej poslal za vizitátorem řádu do Žďáru. Odtud odešel do kláštera v Plasích, kde pokračoval ve svém noviciátu⁸⁰. Z Hirschmentzlova popisu těchto událostí vyplývá, že v Plasích nechtěl složit řádové sliby a žádal, aby je mohl složit na

⁷⁸ Rkp. M II 239, 320.

⁷⁹ R. Hurt, Dějiny cisterciáckého kláštera na Velehradě. II. díl 1650 – 1784, str. 67.

⁸⁰ V rkp. M II 239, 321 je uvedeno, že od 20. července 1657 byl v noviciátu v plaském klášteře.

Velehradu. Proto 9. března požádal o to, aby byl poslán na Velehrad. Plaský opat jej na vlastní náklady vyslal do Žďáru, kde Hirschmentzel pobýval v opatství u vizitátora od konce března do 10. května. Ještě v květnu, přesněji 15. května, Hirschmentzel spolu s Bernardem Giermekem dorazil na Velehrad.

*... 15 eiusdem mensis curru sum devectus cum Fratre Bernardo converso, natione Silesio, postea ex apothecaria et re familiari ad multa millia florenorum in auro et argento benefactore.*⁸¹

O čtyři dny později, 19. května, složil řádové sliby pro Velehrad před novým velehradským opatem, kterým byl Bartoloměj Ferreus:

*Eodem Anno 19. Maii praemissis salutaribus praemittendis in praesentia ecclesiae, et Reverendissimi Domini Abbatis Bartholomei Ferrei solemnem pro Wellehrad emisi professionem.*⁸²

Při této příležitosti dostal řeholní jméno Kristián.⁸³ Dne 26. července 1660 obdržel na Velehradě od opata Ferrea čtvero nižších svěcení:⁸⁴

*Anno 1660, 26 Julii a Domino Abbate, ut supra, in ecclesia Wellehrad accepi quatuor minores ordines.*⁸⁵

Spolu s Kristiánem Hirschmentzlem byli vysvěceni také řeholníci Jiří Karas, Augustin Chalupius a Petr Silavecký. Z klášterních záznamů však vyplývá, že toto svěcení bylo uděleno všem čtyřem řeholníkům již o rok dříve, dne 26. července roku 1659.⁸⁶

Rok 1661 byl pro Otce Kristiána a jeho pozdější tvorbu důležitý – do jeho péče byl svěřen klášterní archiv. Měl jej uspořádat a provést v něm revizi.

Anno 1661 et ulterius creditum, immo iniunctum est mihi archivium Wellehradense ad revidendum, quod et vidi, revidi, in suas

⁸¹ Rkp. M II 239, 321.

⁸² Rkp. M II 239, 321.

⁸³ J. Stypa, Slezští rodáci v českém písemnictví, Věstník Matice opavské, str. 45.

⁸⁴ Ottův slovník naučný, 24. díl, str. 422. Čtvero nižší svěcení je svěcení kleriků na ostiáře, lektory, exorcisty a akolyty.

⁸⁵ Rkp. M II 239, 321.

⁸⁶ Ar notationes incidentium statum religiosorum ..., Cerr. II 16, 38.

*classes distinxi, materias et ad formalitates posui, ordinavi et aptavi.*⁸⁷

Výsledkem jeho archivní činnosti byl spis „Argumenta et summa privilegiorum Monasterii Wellehradensis S.O.C., quae in ordinem sequentem redegit Fr. Christianus Hirsmentzel 1662“.

Roku 1662 a 1663 studoval ve starém velehradském konventu filosofii, kterou tehdy přednášel žďárský mnich Edmund Bagner.

Změnu v životě Otce Kristiána přinesla událost v roce 1663 – v srpnu⁸⁸ pronikli Turci spolu s tatarskými pomocnými oddíly na Moravu a dostali se až na dohled Brna.⁸⁹ Mniši se cítili tímto vpádem natolik ohroženi, že opustili Velehrad, a raději se spěchali ukrýt na Buchlov. Odsud se 4. září téhož roku 13 mnichů včetně Kristiána Hirschmentzla vydalo pěšky bez prostředků a bez doporučení na dalekou cestu do mateřského kláštera v Plasech, kde byli přijati.

*Eodem anno, mense Augusto adolescente per Ungariam immanis paganorum colluvies usque ad faciem Brunae est effusa. Nos horum non inscii novissimis tenti et acti periculis Buchlovium ab altari et choro irrecollecti profugimus inde 4. septembris in summis passim a facie Tartarorum in itinere periculis, sine provisione, sine modo, sine recommendatione expediti tredecim religiosi, miseri pedites oneribus et timoribus lapsabundi misere usque Plassium venimus.*⁹⁰

Dne 9. března následujícího roku byl Otec Kristián kardinálem a pražským arcibiskupem Arnoštem Harrachem vysvěcen v Praze na podjáhna. Ten den byl spolu s Hirschmentzlem na podjáhna vysvěcen také Kornelius Golčic, Petr Silavecký, Bohumír Pauper, Václav Majetínský a na jáhna řeholníci Jiří Karas a Augustin Chalupius.⁹¹

V září Otec Kristián se svými spolubratřími opustil Plasy a společně se vrátili zpět na Velehrad, neboť situace na Moravě se

⁸⁷ Rkp. M II 239, 321.

⁸⁸ Dle zápisu v *Annotationes incidentium statum religiosorum ...*, Cerr. II 16, 41; se jednalo o vpád Turků a Tatarů, ke kterému došlo na počátku září.

⁸⁹ Rkp. M II 239, 322.

⁹⁰ Rkp. M II 239, 322.

⁹¹ *Annotationes incidentium statum religiosorum ...*, Cerr. II 16, 43.

mezitím uklidnila. V již zmíněných klášterních záznamech nalezneme jména některých řeholníků, kteří se vydali zpět do velehradského kláštera. Jednalo se o bratry Jiřího, Augustina, Kornelia, Štěpána a Bohumíra.⁹² Mezi uvedenými byl zapsán také Otec Kristián.

O rok později, tj. roku 1665, se Hirschmentzel odebral do kláštera ve Žďáru, kde se stal posluchačem kurzu morální teologie.

Po ukončení studia odešel do Prahy, aby pokračoval v prohlubování svého vzdělání i v oblasti teologie spekulativní.

V této době, přesněji roku 1667, bylo na Velehradě 32 řeholníků a 4 konvršové.⁹³ V čele konventu stál opat Bartoloměj Ferreus. Dalšími mnichy byli varhaník Jakub František Kloss, zpěvák Václav Jaroš, písař Jakub Filip Crux, Jan Svetkovič, Ondřej Sartorius, Benedikt Fabritius, Jan Szilesi, Edmund Fronik, Jiří Martinides, Metoděj Slaboň, Karel Dobšic, Šimon Gřenský, Baltazar Sartorius, Bernard Aulicus Libertinus, Robert Ostrožský, Ludvík Rittovaný, Jan Letanfálvay, Adam Mirandula, Jan Peristerius, Alberich Lenděl, Mikuláš Bakerlik(?), Jiří Karas, Augustin Chalupius, Petr Silavecký, Kornelius Golčic, Štěpán Bakerlik(?), , Bohumír Pauper, Václav Majetínský, Vilém Dilitius, František Freisleben(?) a Kristián Hirschmentzel. Z konvršů pobývali na Velehradě Bernard Giermek, Matěj Heintz, Matyáš Malik(?) a Jindřich Hernik(?).

2.6 Studia

Jak sám Hirschmentzel uvádí ve svém rukopise, roku 1666 byl poslán do Prahy, aby studoval v Seminári sv. Bernarda spekulativní teologii. V Bernardinu, jak Hirschmentzel uvádí ve svém životopisu, mu byla svěřena funkce zástupce superiora.

Anno 1665 pacata iam a Turcis Ungaria pro theologia moralis, tandem insequenti anno 1666 pro theologia speculativa studio

⁹² Annotationes incidentium statum religiosorum ..., Cerr. II 16, 43.

⁹³ Annotationes incidentium statum religiosorum ..., Cerr. II 16, 34 - 35.

*Pragam missus, et in nostro S. Bernardi seminario vicem superioris agere iussus fui.*⁹⁴

2.6.1 Historie Bernardina

Seminář sv. Bernarda byl v době Hirschmentzlových studií ústavem, ve kterém cisterciáctí studující bydleli. Na přednášky docházeli, jak již bylo sjednáno, do arcibiskupského semináře.⁹⁵ V dalších odstavcích se proto zmíním o historii samotného Semináře sv. Bernarda a v několika větách se také pokusím přiblížit, jak mohlo vypadat studium v arcibiskupském semináři.

Původní středověký Seminář sv. Bernarda (*Collegium s. Bernardi, Bernardinum*) se nacházel v Benátské (nyní Bartolomějské) ulici na Starém Městě v domě č. 307 (dnes čp. 293/I). Cisterciákům jej daroval spolu s kaplí, nájemci, poddanými a se všemi právy, svobodami a výnosy císař Karel IV. roku 1374. V té době zde byl zrušen ústav zvaný Jerusalelem, který nedlouho předtím založil pro kajicnice pražský kanovník Jan Milíč z Kroměříže. Ke zřízení samotné koleje došlo o rok později, tj. 1375. V tomto roce potvrdil dar Karla IV. cisterciákům tehdejší pražský arcibiskup Jan Očko z Vlašimi.⁹⁶ Ve stejném roce navíc cisterciáci od pražské měšťanky jménem Ela Fridlin získali vinici a rybník.⁹⁷

Název cisterciácké koleje nebyl vybrán náhodou – byl zvolen na počest světce řádu sv. Bernarda z Clairvaux. Téhož roku, tedy 1375, nařídila generální kapitula českým opatům, aby byli z každého kláštera na pražská studia posláni dva mniši. Tyto studující poté

⁹⁴ Rkp. M II 239, 322.

⁹⁵ Arcibiskupský seminář byl zřízen dle požadavků Tridentského koncilu a jeho zakladatelem byl pražský arcibiskup hrabě Arnošt Vojtěch Harrach. Seminář založil k výchově kněží pro církevní správu a měl být nezávislý na školství jezuitském – měl mu dokonce tvrdě konkurovat a zničit jeho monopol. Harrach chtěl vychovat vlastní dorost, neboť do té doby bylo mnoho duchovních ve službách jezuitů a ostatních kleriků bylo velmi málo. Tím se rozhodně nesnížilo napětí, které tehdy vládlo mezi arcibiskupem a jezuity (hlavní jádro sporu se vedlo o pražskou univerzitu). O semináři a sporu Harracha s jezuity bliže: I. Čornejová: *Kapitoly z dějin pražské univerzity 1622 - 1654 (o semináři, str. 106 – 109)*. F. Krásl, Arnošt hrabě Harrach, kardinál Svaté říše římské a kníže arcibiskup pražský, str. 160 a nn., F. Tadra: *Počátkové semináře arcibiskupského v Praze, Sborník historický, F. Kavka: Stručné dějiny Univerzity Karlovy, str. 124 a nn., K. Beránek a kol.: Dějiny Univerzity Karlovy II., str. 28 a nn.*

⁹⁶ J. F. Hammerschmid, *Prodromus gloriae Pragenae*, str. 148 – 153.

⁹⁷ A. Sartorius, *Verteutsches Cistercium Bis-Tertium*, str. 361.

živil na vlastní útraty jejich mateřský klášter. Tento požadavek počtu studujících ale nebyl vždy dodržován. Ke snížení počtu posluchačů „napomohl“ Dekret kutnohorský v roce 1409. Po jeho přijetí odešlo mnoho studujících a profesorů do Lipska, kde založili podobnou kolej. Poloprázdnou kolej si pronajal obchodník Kříž jako prozatímní sídlo koleje královny Hedviky. Cisterciáci se poté přestěhovali do jiné budovy, která se nacházela nedaleko domu řádového lektora.⁹⁸

Během husitských bouří ve 20. letech 15. století byla činnost semináře ukončena.⁹⁹

K obnovení koleje a semináře se představení klášterů cisterciáckého řádu na našem území rozhodli až roku 1638. K tomuto obnovení přispěl i arcibiskup Arnošt Harrach, který na vybudování semináře věnoval částku 2 000 kop míšeňských ze solní pokladny.¹⁰⁰ Na založení koleje se nejvíce podílel Jan Greifenfels z Pilsenburku (opat kláštera v Sedlci, poté na Velehradě, ve Žďáru, v Oseku a na Zbraslavi, později též vizitátor a generální vikář české provincie). Ten za arcibiskupův dar i za příspěvky klášterů koupil roku 1636 v Celetné ulici dům se zahradou, později čp. 584/1.¹⁰¹ Tato stavba se nalézala nedaleko Prašné brány, poblíž královské mincovny.

Zakoupenou budovu nechal Jan Greifenfels upravit ve skrovnou kolej s kaplí sv. Bernarda, refektářem, se studovnou a s příbytky profesorů a studujících. Na udržování chodu koleje se podílely všechny cisterciácké kláštery (včetně ženských) v této řádové provincii spolu s probošty a správci cisterciáckých far. Kolej byla otevřena roku 1638 a jejím prvním superiorem se stal Hilger Burghof

⁹⁸ J. Kadlec, Řeholní generální studia při Karlově Univerzitě v době předhusitské, *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis*, str. 63 – 108.

⁹⁹ S. Bredl, *Das Collegium St. Bernardi in Prag, Studien und Mittheilungen aus dem Benedictiner- und Cistercienser- Orden mit besondere Berücksichtigung der Ordensgeschichte und Statistik* 13/1892, str. 493 a nn.

¹⁰⁰ H. Kuchařová, *Cisterciácká kolej Bernardinum v Praze v 17. a v 18. století, 900 let cisterciáckého řádu*, str. 197.

¹⁰¹ F. Ekert, *Fornikální místa král. hl. města Prahy*, str. 421 (Dle B. Scheinpfluga, *Das Sct. Bernards-Collegium in Prag. Ein Beitrag zur Geschichte Prags und seiner Bildungsanstalten*, *Vierzehntes Programm der ersten deutschen Staats-Oberrealschule in Prag*, str. 18, se jednalo o dům č. 46, po přečíslování č. 584 a nově o dům Na Příkopech č. 33).

z Lilienfeldu. Jeho nástupci ve funkci superiora byli v koleji do r. 1662 Vojtěch Gams, Benedikt Engelken, Martin Fiala, Bernard Hartinger a Pacid Hill.¹⁰²

Výuka netrvala dlouho - již o rok později, při obléhání Prahy Švédy, byla budova obsazena císařským vojskem, které si v jejích prostorách zřídilo lazaret pro nemocné, zejména pro vojáky nakažené morem a úplavicí.¹⁰³ Takto byl seminář využíván více než sedm měsíců. Když začal nový školní rok (r. 1640), museli být cisterciáctí studenti z důvodu vyčištění a oprav domu semináře ubytováni v arcibiskupském semináři.¹⁰⁴ V něm bydleli společně se sekulárními kleriky až do r. 1662 pod vedením generálního vikáře české provincie.

Roku 1651 byla statuta semináře schválena na generální kapitule v Citeaux a opati provincie byli vyzváni, aby do koleje posílali své kleriky. O rok později na jednání pražského arcibiskupa Harracha s opaty kláštera plaského, zbraslavského a vyšebrodského byla uzavřena smlouva,¹⁰⁵ ve které se opati zavázali obnovit a rozšířit svou kolej. Kromě toho v ní bylo ustanoveno, že studující budou navštěvovat přednášky v arcibiskupském semináři. Na něj byl podobným způsobem napojen i premonstrátský seminář (tzv. Norbertinum). Na oplátku se arcibiskup zavázal přijmout do svého semináře alespoň jednoho cisterciáckého profesora z této koleje, jehož bude vydržovat řád ze svých prostředků. Tímto prvním profesorem se stal právě Hilger Burghof. Ten po dva roky přednášel v semináři filosofii a v letech 1654 – 1656 taktéž teologii.

¹⁰² F. Ekert, Posvátná místa král. hl. města Prahy, str. 422.

¹⁰³ Podobně byly využity budovy Norbertina a arcibiskupského semináře.

¹⁰⁴ Podobně J. F. Hammerschmid, *Prodromus gloriae Pragenae*, str. 148 – 153. Ten uvádí: „*Soluta obsidione et peste cessante, redeuntes Cistercienses, coeperunt aliquo tempore habitare in Seminario Archi-Episcopali, donec supra dicta domus melius disponderetur, quam illi usque ad Annum 1662 incoluere.*“

¹⁰⁵ Dle B. Scheinpfluga, *Das Sct. Bernards-Collegium in Prag. Ein Beitrag zur Geschichte Prags und seiner Bildungsanstalten, Vierzehntes Programm der ersten deutschen Staats-Oberrealschule in Prag*, str. 20, byla dohoda podepsána 8.10.1652.

Jak jsem již dříve uvedla, opati se zavázali kolej zvětšit.¹⁰⁶ Roku 1662 byl zakoupen sousední dům, tzv. Mičanský, později čp. 586, patřící v oné době rodu Valdštejnů, a sousední parcela včetně zchátralého domu Dobřenských spolu se zahradou. Ještě téhož roku na svátek Všech svatých byli studenti spolu s profesory přestěhováni do nových prostor.¹⁰⁷

O rok později se v nové koleji konala provinciální kapitula všech českých opatů, na které bylo mimo jiné určeno, aby stará opuštěná budova¹⁰⁸ připadla sedleckému klášteru (poté zvaný Sedlecký dům).¹⁰⁹

Téhož roku, v létě 1663,¹¹⁰ se studující klerikové rozešli do svých domovských klášterů ze strachu způsobeného již výše zmíněným vpádem Turků na Moravu. Budova zůstala opuštěna celý rok. Této situace bylo využito k přestavbě staré zakoupené budovy. Úpravy se však protáhly a studenti museli využít k ubytování jiných míst.¹¹¹

K dalšímu přerušení studia došlo dle Sigismunda Bredla roku 1679.¹¹² Tehdy se ve Vídni objevil mor a dvůr panovníka byl nucen přesídlit. Leopold I. se rozhodl přesunout do Prahy, nicméně morová nákaza se rozšířila i tam. Protože přivlečená nákaza měla na svědomí pouze několik obětí (uvádí se kolem šestnácti zemřelých), byli klerici povoláni do svých domovských klášterů. Výuka byla poté obnovena až po skončení epidemie moru.

O několik let dříve, r. 1671, byl dům opět přestavován. Vznikla tak dvoukřídlá budova s kaplí sv. Bernarda; dále byly vybudovány

¹⁰⁶ Další informace J. F. Hammerschmid, *Prodromus gloriae Pragenae*, str. 148 – 153. Zde se mimo jiné píše: „Porro, cum haec, de qua loquimus domuncula, nimis angusta (ubi nunc est domus splendidissima Monasterii Sedlicensis) et dormitorium asseribus tantum, ad instar columbarii distinctum fuisset, ...“

¹⁰⁷ Nové stavení Semináře obdrželo po zavedení číslování č. 45, při novém č. 586/I a při posledním číslování č. 38 v Celetné ulici.

¹⁰⁸ Tím je myšlen dům v Celetné ulici, později čp. 584/1.

¹⁰⁹ J. F. Hammerschmid, *Prodromus gloriae Pragenae*, str. 148 – 153.

¹¹⁰ J. F. Hammerschmid tvrdí, že k opuštění koleje došlo až na začátku září.

¹¹¹ F. Ekert, *Posvátná místa král. hl. města Prahy*, str. 422. O studiu během vpádu se zmiňuje i J. F. Hammerschmid.

¹¹² S. Bredl, *Das Collegium St. Bernardi in Prag, Studien und Mittheilungen aus dem Benedictiner- und Cistercienser- Orden mit besondere Berücksichtigung der Ordensgeschichte und Statistik* 14/1893, str. 53 – 60.

cely pro profesory a studenty (bylo jich 20), hostinské pokoje pro dva až tři preláty, byt pro superiora a také provisorů.

V pozdějších letech se počet studujících nadále zvyšoval. Proto rád zamýšlel koupit další objekt. Roku 1725 byly koupeny dva sousední domy směrem k Prašné bráně.¹¹³ Tím byla kolej rozšířena o další křídlo. Avšak z důvodu navýšení válečných daní byl původní plán změněn a získané pozemky byly přeměněny na kolejní zahradu. Tehdy vznikly dva trakty – vnitřní sestával z bytu rektora, archivu, studovny, cel pro studenty a kuchyně, která se nacházela v přízemí. Tento trakt byl z větší části byl obklopen zahradou, v níž nechyběla kuželna.¹¹⁴ Ve druhém křídle, které přiléhalo k ulici, bydleli profesori. Kromě bytů zde byla i kaple a jiné neméně důležité místnosti - refektář, spížirny, sklep, několik dalších cel, byt pro vrátného a těž brána. Obě křídla byla spojena krytou chodbou.

Za vlády Marie Terezie bylo změněno místo výuky.¹¹⁵ Od r. 1775 se přednášky konaly přímo v prostorách koleje.¹¹⁶ Ovšem roku 1783 byly přerušeny v souvislosti se zřízením generálního semináře v Klementinu na základě císařského dekretu. V té době byly také zakázány všechny filosofické a bohoslovecké školy v klášterních domech. Téhož roku došlo ke zrušení Bernardina a jeho majetek propadl ve prospěch Náboženského fondu.¹¹⁷ V říjnu roku 1785 byli cisterciáci nuceni Bernardinum úplně opustit a přestěhovat se do Klementina.¹¹⁸ Tím skončila dlouhá historie Semináře sv. Bernarda.

¹¹³ Dle S. Bredla, *Das Collegium St. Bernardi in Prag, Studien und Mittheilungen aus dem Benedictiner- und Cistercienser- Orden mit besondere Berücksichtigung der Ordensgeschichte und Statistik 14/1893*, str. 57, se jednalo o „domus Cajoviana“ a „domus Falleriana“.

¹¹⁴ B. Scheinflug, *Das Sct. Bernards-Collegium in Prag. Ein Beitrag zur Geschichte Prags und seiner Bildungsanstalten, Vierzehntes Programm der ersten deutschen Staats-Oberrealschule in Prag*, str. 23.

¹¹⁵ S tím souvisí i spojení arcibiskupského semináře s teologickou fakultou po rozpuštění Tovaryšstva Ježíšova a zřízení společného studia cisterciáků a přimonstrátů. Blíže o tom H. Kuchařová, *Cisterciácká kolej Bernardinum v Praze v 17. a v 18. století, 900 let cisterciáckého řádu*, str. 209.

¹¹⁶ *Encyklopedie českých klášterů*, str. 554.

¹¹⁷ T. V. Bílek, *Statky a jmění kolejí jezuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království Českém od císaře Josefa II. zrušených*, str. 401. O dalším využití těchto parcel viz *Encyklopedie českých klášterů*, str. 554.

¹¹⁸ V letech 1783 - 1785 se kolej využívána pouze k ubytování řeholníků, kteří docházeli na výuku do generálního semináře.

A jak probíhal vnitřní život v Bernardinu? O tom nás informují statuta Semináře.¹¹⁹ Studenty se stávali jen ti nejnadanější. Kromě posluchačů z Čech, Moravy a Lužice (jeden čas i Slezska) přicházeli do Semináře sv. Bernarda i klerici z okolních zemí – z Rakouska, Saska, Durynska, Franků, Bavorska, Tyrol, Polska, ale dokonce i z Hildesheimu a Alsaska. Jednou z možných příčin, proč „cizinci“ chtěli studovat v pražském Bernardinu, byla možnost navštěvovat přednášky na gymnáziu u Norbertina. Měli tak možnost vyslechnout si přednášky i z historie či matematiky. Další příčinou může být i to, že Bernardinum mělo svou vlastní knihovnu.¹²⁰

Chovance Bernardina bychom mohli rozdělit do tří kategorií – byli to cisterciáctí studenti, světští studenti (tzv. convictores) a chudí studenti (tzv. studiosi servientes). První jmenovaní byli do semináře posláni svými představenými, aby si na náklady kláštera rozšířili své vzdělání. „Konviktoři“, světští posluchači, kteří za určitý poplatek v koleji bydleli a stravovali se, ale na přednášky docházeli mimo seminář, např. na gymnázium u Norbertina. Chudí studenti, neboli „sloužící studenti“, mohli v koleji bydlet a stravovat se, nicméně za to museli vykonávat určité činnosti v koleji – současně se mohli věnovat svému studiu.¹²¹

Pokud některý ze studujících cisterciáků své studium nezvládal, měl být poslán zpět na náklady kláštera. Na konci každého školního roku byli studenti přezkušováni dvěma vybranými nestrannými examinátory. Ti o zkoušce informovali generálního vikáře a v případě neúspěchu i opata kláštera, ze kterého student pocházel. Rektor koleje třikrát ročně informoval příslušné opaty o studijních úspěších jejich kleriků. Studenti neměli být v žádném případě při studiu jakkoli rozptylováni. Statuta se zmiňují i o povinnostech profesorů.

¹¹⁹ Dané informace pochází ze studie S.Bredla a B.Scheinpfluga a jedná se o statuta z r. 1699. Lze se však právem domnívat, že určitá pravidla byla stanovena již krátce po otevření Bernardina.

¹²⁰ B. Scheinpflug, Das Sct. Bernards-Collegium in Prag. Ein Beitrag zur Geschichte Prags und seiner Bildungsanstalten, Vierzehntes Programm der ersten deutschen Staats-Oberrealschule in Prag, str. 33 a 34.

¹²¹ B. Scheinpflug, Das Sct. Bernards-Collegium in Prag. Ein Beitrag zur Geschichte Prags und seiner Bildungsanstalten, Vierzehntes Programm der ersten deutschen Staats-Oberrealschule in Prag, str. 34.

Měli pilně zastávat svůj úřad, kvalitně si připravovat své přednášky a důstojně vystupovat a reprezentovat řád před vědeckou veřejností. Zároveň měli svým posluchačům jít příkladem. Superior, později rektor, měl dohlížet na studující řeholníky („pečoval o jejich duchovní, studijní a tělesný prospěch“¹²²), musel být přítomen při jejich domácím studiu, náboženských cvičeních a společném obědě. Rovněž kontroloval zápisky studentů z přednášek a pečoval o finance koleje, přičemž všechny účty skládal generálnímu vikáři.

Studium v arcibiskupském semináři se lišilo od studia na univerzitě.¹²³ V semináři se uchazeči věnovali studiu filosofie po dva roky a teologický kurz zde trval většinou tři roky, zatímco na univerzitě probíhala výuka filosofie tři a teologie čtyři roky. Přitom nemuselo být vždy pravidlem, že po ukončení filosofie posluchač ihned pokračoval teologickým kurzem. Filosofie byla v prvním roce rozdělena do dvou částí - na logiku a fyziku, v následujícím roce na ně navazovala metafyzika.¹²⁴ Vyučovali je vždy dvě dvojice profesorů a tito profesori byli poměrně často střídáni. Tím se lišilo pojetí výuky filosofie od teologie - dva profesori, přednášející teologii, působili ve své funkci daleko déle.¹²⁵

Logika se členila na propedeutickou část a vlastní logiku. Základním spisem tohoto kurzu bylo Aristotelovo dílo *Organon*, v druhé části se používala také Porphyriova *Isagoge*. I studium fyziky se dělilo na dva programy. Prvním z nich byla *physica generalis* (základem byly Aristotelovy knihy *Fyzika*) a na ni navazovala *physica particularis* (podkladem pro komentáře byly spisy jako *De coelo*, *De*

¹²² H. Kuchařová, *Cisterciácká kolej Bernardinum v Praze v 17. a v 18. století, 900 let cisterciáckého řádu*, str. 202.

¹²³ Za pozornost stojí informace uvedená v knize *K. Beránek a kol., Dějiny Univerzity Karlovy II.*, str. 87: „Po unii univerzit Karlovy a Ferdinandovy z roku 1654 mohli získat absolventi arcibiskupského semináře obecně platné akademické hodnosti ve filozofii a v teologii jenom na univerzitě.“ Stejně tak *F. Krásl, Arnošt hrabě Harrach, kardinál Svaté říše římské a kníže arcibiskup pražský*, str. 195: „Akademické stupně udělovaly se v semináři jen v soukromí ne veřejně a slavně.“ Podobně rovněž *I. Čornejová, Kapitoly z dějin pražské univerzity 1622 - 1654*, str. 108.

¹²⁴ Také výuka v arcibiskupském semináři byla ovlivněna jezuitským studijním řádem *Ratio studiorum atque Institutiones scholasticae Societatis Iesu* z roku 1599.

¹²⁵ H. Kuchařová, *Premonstrátská kolej Norbertinum v Praze (1637 - 1785)*, *Bibliotheca Strahoviensis* 3, str. 29.

anima aj.). V obou kurzech fyziky se mohla probírat i některá speciální témata.¹²⁶

Z teologických předmětů se vyučovala věrouka, mravouka, nauka o svědomí a biblické vědy.¹²⁷ Teologie byla přednášena z Písma, ze spisů svatých otců a koncilů.¹²⁸ V době Hirschmentzlových studií byl jedním z profesorů teologie irský františkán Antonín Farrell.¹²⁹

Pojetí výuky bylo ovlivněno učením Jana Dunse Scota. Pokud by se jeho koncepcí lektori ve svých přednáškách neřídili, mohli být dokonce zbaveni lektorátu. Je zajímavé, že některé problematické body z morálky přednášel rektor semináře.

Prvními profesory v arcibiskupském semináři byli irští františkáni,¹³⁰ minorité od sv. Jakuba a také františkáni od Panny Marie Sněžné.¹³¹ Až mnohem později se profesory v tomto semináři stávali i profesori z řádu premonstrátů, cisterciáků či benediktinů.¹³² Od konce roku 1674 začalo být v arcibiskupském semináři přednášeno i kanonické právo.¹³³ Jeho základním textem

¹²⁶ H. Kuchařová, *Premonstrátská kolej Norbertinum 1637 – 1785 a premonstrátské profesory na arcibiskupském semináři*, str. 255 a 256.

¹²⁷ F. Krásl, Arnošt hrabě Harrach, kardinál Svaté říše římské a kníže arcibiskup pražský, str. 161.

¹²⁸ J. Pařez a H. Kuchařová, *Hyberni v Praze*, str. 63. Více informací k základním spisům k výuce spekulativní teologie podává i A. Soldát, *Z dějin knížecího arcibiskupského semináře v Praze, Sborník historického kroužku*, str. 82 a 83.

¹²⁹ Vzhledem k informaci K. B. Hirschmentzla, že do Prahy se vydal studovat „spekulativní“ teologii, uvádím pouze doloženého lektora teologie. Bližší údaje o A. Farrellovi lze nalézt v J. Pařez a H. Kuchařová, *Hyberni v Praze*, str. 163.

¹³⁰ V Praze se jim říkalo hyberni.

¹³¹ H. Kuchařová, *Premonstrátská kolej Norbertinum v Praze (1637 – 1785)*, *Bibliotheca Strahoviensis* 3, str. 28.

¹³² Byly podepsány dvě dohody. První roku 1652, ve které se „staré řády“ zavázali obstarat pro arcibiskupský seminář tři profesory. Bližší o tom H. Kuchařová, *Cisterciácká kolej Bernardinum v Praze v 17. a v 18. století, 900 let cisterciáckého řádu*, str. 199. K podpisu druhé smlouvy došlo roku 1692. Tehdy obdrželi profesorské stolice pouze „staré řády“. S. Bredl, *Das Collegium St. Bernardi in Prag, Studien und Mittheilungen aus dem Benedictiner- und Cistercienser- Orden mit besondere Berücksichtigung der Ordensgeschichte und Statistik* 14/1893, str. 212.

¹³³ Prvním přednášejícím tohoto oboru byl premonstrát z Norbertina – Hyacint Hohmann ze Strahova. H. Kuchařová, *Premonstrátská kolej Norbertinum v Praze (1637 – 1785)*, *Bibliotheca Strahoviensis* 3, str. 31. Prvním cisterciákem, který zde kanonické právo přednášel byl Ondřej Trojer. B. Scheinplugg, *Das Sct. Bernards-Collegium in Prag, Ein Beitrag zur Geschichte Prags und seiner Bildungsanstalten, Vierzehntes Programm der ersten deutschen Staats-Oberrealschule in Prag*, str. 25 – 26. Ten se svém dile tvrdí: „Eine principielle Neuerung bezüglich der Lehrfächer trat im Jahre 1675 ein, indem nebst den bis dahin üblichen philosophischen und theologischen Fächern auch das canonische Recht in die Reihe derselben aufgenommen wurde... Die Vertreter dieses Faches waren zuerst die Prämonstratenser aus dem Norbertinum, hierauf abwechselnd mit ihnen die

byly v 18. století knihy sbírky Decretales, která byla sestavena na příkaz papeže Řehoře IX.¹³⁴ Velká péče byla věnována i přednáškám o teorii práva.

Výuka probíhala každý den vyjma neděle a zpravidla čtvrtka, a to od sedmi hodin do deseti a od dvou do pěti.¹³⁵ Přednášky (lectiones) vypadaly takto - profesori během hodiny diktovali ze svých donesených sešitů a posluchači si současně vykládanou látku zapisovali a z vytvořených zápisků se poté učili.

Tabulka zobrazuje, jak mohl vypadat rozvrh studentů teologie v semináři:¹³⁶

Ranní výuka	Odpolední vyučování
přednášky - věrouka, mravouka (vč. církevního práva a pastýřského bohosloví), nauka o svědomí (vč. biblického studia a církevních dějin)	opakování přednesené látky (repetitiones) cvičení v pobožnostech disputace

Den pro studující začínal kolem šesté hodiny ráno, kdy v kapli koleje probíhala ranní modlitba spojená s rozjímáním. Mše se sloužila buď před odchodem do semináře, nebo po desáté (ve sváteční dny v půl desáté). Po desáté se poté v kapli odříkávala prima, tercie, sexta a nakonec nona. Po modlení se obědvalo a po obědě následovala společná modlitba nešpor a kompletáře. Matutina z příštího dne byla po návratu ze semináře. Poté se večerelo a po večeri přišlo na řadu studium. Dvakrát až třikrát týdně se konaly domácí disputace.¹³⁷ Školní rok trval od svátku Všech svatých do

Cistercienser aus dem Bernardinum. Unter den letzteren war der nachmalige Plasser Abt Andreas Trojer der erste Vertreter dieses Faches.

¹³⁴ Viz H. Kuchařová, *Premonstrátská kolej Norbertinum 1637 – 1785 a premonstrátsí profesori na arcibiskupském semináři*, str. 260 a 261.

¹³⁵ H. Kuchařová, *Premonstrátská kolej Norbertinum v Praze (1637 – 1785)*, Bibliotheca Strahoviensis 3, str. 36.

¹³⁶ F. Krasl, *Arnošt hrabě Harrach, kardinál Svaté říše římské a kníže arcibiskup pražský*, str. 196 a 197.

¹³⁷ Disputace sloužila k prověření, zda student zvládl danou látku, je schopen pohotově logicky argumentovat a je dostatečně výmluvný. Pravidla disputace byla předem dána. Blíže o tom H. Kuchařová, *Slavnostní disputace a grafické listy tezí v arcibiskupském semináři*, Bibliotheca Strahoviensis 2, str. 137 – 139.

svátku Narození Panny Marie. V létě probíhaly závěrečné disputace.¹³⁸

2.6.2 *Studia v Praze*

Třebaže Hirschmentzel přišel na pražská řádová studia roku 1666, je v seznamu studentů zapsán až k roku následujícím. To ale v oné době nebylo nic mimořádného. Tento údaj pochází z dochovaných katalogů studentů, kteří pobývali v Bernardinu.¹³⁹ Jedním z nich je část seznamu z období let 1663 až 1697.

V „*Nomina... Reverendorum et Religiosorum Patrum et Fratrum Sacri Ordinis Cisterciensis... ab anno 1663 transmigracionis ex seminario antiquo in modernum S.P. Bernardi, in celeberrimo Archiepiscopali Collegio... sua studia continuantium*“ se setkáváme se jménem **Kristiána Hirschmentzla**, jak již bylo výše uvedeno, k roku 1667. V uvedeném seznamu je Hirschmentzel zapsán mezi studující jako „*Frater Christianus Hirsmenczl, professus Wellehradii*“. Spolu s ním je v daném roce uveden Václav Majetínský¹⁴⁰ (taktéž z Velehradu), Martin Hlinecký ze Žďáru, Bernard Majer z oseckého kláštera, Bonifác Petter z kláštera ve Vyšším Brodě a Vilém Fidler ze Zlaté Koruny.

Nicméně Kristián Hirschmentzel se v arcibiskupském semináři nestýkal pouze se svými řádovými spolubratři, během svého studia mohl o přednášených tématech diskutovat i se studenty z jiných řádů. Z premonstrátů se mohlo jednat například o Basila Schumana ze Strahova¹⁴¹ nebo o dva premonstráty z klášterů v Schäftlarnu a v Osterhofenu (ani u jednoho z nich bohužel neznáme jejich jméno).¹⁴²

¹³⁸ H. Kuchařová, Cisterciácká kolej Bernardinum v Praze v 17. a v 18. století, 900 let cisterciáckého řádu, str. 202.

¹³⁹ Celkem se dochovaly 3 katalogy z let 1638 – 1655, 1663 – 1754 a poslední do r. 1785.

¹⁴⁰ Jedná se o Václava Bernarda Majetínského. Dle F. Cinka, str. 35, se jedná o autora spisu Paměti. Václav Majetínský žil v letech 1639 – 1707. Roku 1660 přijal čtvero nižší svěcení, 1664 byl vysvěcen na podjámana a 1668 na kněze. Primici slavil na Velehradě v listopadu 1668. Roku 1672 byl ustanoven podpřevorem. *Annotationes incidentium statum religiosorum ...*, Cerr. II 16.

¹⁴¹ K roku 1666 nalezneme v *Annales monasterij Strahoviensis* zprávu na str. 583 tohoto znění: „...*Novebris initium destinati sunt ad Seminarium S. Norberti fr. Basilius Schuman pro Theologia...*“

¹⁴² H. Kuchařová, Premonstrátská kolej Norbertinum v Praze (1637 – 1785), *Bibliotheca Strahoviensis* 3 str. 53. Podobně i v *Annales Seminarii Sancti Norberti* k roku 1667, citace u

Ze Strahova byli do semináře posláni dva premonstráti – bratři Amand Fridenfels a Erasmus Ruperius. Spolu s nimi docházelo na přednášky i pět řeholníků z kláštera v Teplé.¹⁴³ Tito jmenovaní jsou uvedeni v seznamu studujících premonstrátů k roku 1667.¹⁴⁴ Ze seznamu alumnů arcibiskupského semináře se dovidáme, že Hirschmentzlovými spolužáky by mohli být například: Jakub Landškronský, Václav Nigrín (Černý?), Michael Zach, Pavel Polívka, Jakub Pařízek, Tomáš Knopf, Daniel Demel, Martin Vitek, Jan Richter, Jiří Kristián Gürtler, Jan Reich, Jiří Hotaš, Václav Perniklo a další.¹⁴⁵

O Velikonocích roku 1667 se Otec Kristián vydal z oseckého kláštera na cestu do Míšně.¹⁴⁶ K tomuto výletu jej podle jeho slov přiměla zvědavost poznat cizí kraje. V tamějších horách ale zažil nepříjemnou příhodu. Omylem se tam zatoulal mezi české vystěhovalce a akatolíky, kteří jej mylně považovali za misionáře, a Otec Kristián málem přišel o život.

Anno 1667 pro feriis Paschalibus Ossecii studiosus existens ex curiositate externam videre provinciam ad terminos Misniae excurri. Et quia in illis montibus adhuc Bohemorum haeticorum tunc agebatur reformatio, in medio eorum castrametantium et tumultuantium quasi

poznárky č. 141. Pravděpodobně by se však mohlo jednat o Melchiora Schussmana ze Schäftlarnu, neboť v *Annales Seminarii Sancti Norberti* je k roku 1670 napsáno: „...Frater Melchior Bavarus relicto tertio Theologiae anno ad Ius Canonicum cum fratre Andrea Teplensi perrexit...“

¹⁴³ V *Annales Seminarii Sancti Norberti* je uveden pouze jejich počet.

¹⁴⁴ V *Annales Seminarii Sancti Norberti* je k roku 1667 mimo jiné poznamenáno: „Ad initium studiorum in Archiepi theologiam auspiciati sunt frater Amandus Fridenfels et frater Erasmus Ruperius, professi Strahoviense quorum primus 2 Novembris latinam orationem in Aula Archieplis habuit. Accesserunt quinque fratres Teplenses et duo ex Bavaria. Item unus ex Schefflariensi, et alter ex Osterhoviensi. Ex Monasterio Zabrdovicensi 1 Decembris Pragam ad Seminarium nostrum venit frater Wenceslaus Eysax(?) loci illius professus et studeret iuri canonico tam in publicis, quam prinatis(?) Collegiis.“

¹⁴⁵ Jedná se o seznam alumnů za rektora arcibiskupského semináře Samuela Hataše Vlašimského. Ten byl rektorem semináře v letech 1666 – 1670. Poté se dle F. Krásly stal děkanem ve Vysokém Mýtě, později spolukanovníkem ve Staré Boleslavi, a po čtyřech letech byl jmenován děkanem ve Chrudimi a vikářem chrudimského vikariátu. F. Krásly, *Arnošt hrabě Harrach, kardinál Svaté říše římské a kníže arcibiskup pražský*, str. 187 a 188. Můžeme se pouze domnívat, že se mohl Hirschmentzel s některými ze jmenovaných studentů během svého studia potkat.

¹⁴⁶ Myslí tím zřejmě oblast, která spadala pod míšeňskou diecézi. V tom případě se z Oseka vydal na cestu přes Krušné hory a v těchto horách se mohl setkat s dotyčnými akatolíky. Proč se, ač sám často nemocen, vydal na tuto dlouhou cestu, není známo – rozhodně to nemuselo být jen jeho osobní rozhodnutí.

*eorum, uti ipsi putabant, reformator ingressus, tam a viris quam a faeminis coniuratum et multimode attentatum pro morte factionem mirabiliter evasi.*¹⁴⁷

Naštěstí se v pořádku vrátil až do Prahy. Po návratu, ještě v roce 1667, sepsal v latinském jazyce svůj oslavný spis na svatého Cyrila a Metoděje, kterým děkoval za záchranu svého života. Nechal jej i vytisknout u knihtiskaře Urbana Baltazara Goliáše pod názvem „Vita ss. Cyrilli et Methudii, archiepiscoporum Moraviae sive Vetus Wellehrad“. Téhož roku Otec Kristián sepsal a nechal vytisknout u výše zmíněného tiskaře ještě dílo s názvem „Rex dolorum sive Oratio de passione I.N.R.I.“.

Svá pražská studia Hirschmentzel ukončil veřejnou disputací dne 13. srpna 1668.¹⁴⁸ K této disputaci, na které bylo přítomno mnoho vzdělaných osob včetně velehradských klášterních představených, nechal zhotovit tisk svých thesí včetně tří emblematických.¹⁴⁹ Tento tisk věnoval mecenáši a moravskému zemskému hejtmanovi hraběti Františkovi Karlovi Liebštejnskému z Kolovrat.

*Pragam redux Vitam SS. Cyrilli et Methudii, sive Vetus Wellehrad edidi, et Theses ex Universa Theologia Anno 1668 Supremo Capitaneo Moraviae dicatas cum tribus emblematicis impressas in folio defendi.*¹⁵⁰

2.7 Osudy po ukončení studia a příchod do Boršic

Rok po ukončení studií v Praze, dne 21. září 1669, byl Hirschmentzel v Olomouci světicím biskupem Ondřejem Dirrem vysvěcen na jáhna. Den před svátkem Nejsvětější Trojice Boží, v květnu roku 1670, byl opět v Olomouci vysvěcen na kněze od olomouckého biskupa Karla II., hraběte z Liechtenštejna-

¹⁴⁷ Rkp. M II 239, 322.

¹⁴⁸ J. Vychodil, Velehradské obrazy převzácné, Náš domov, str. 315.

¹⁴⁹ Emblemata jsou pěkné a nákladné mědirytiny s obrazy svatých, symboly věd aj., ke kterým se připojovaly otázky disputace s informacemi, kdy a kde se disputace koná. Tato tři emblemata používal Hirschmentzel i ve svých knihách, dále o nich budu psát jako o rytinách.

¹⁵⁰ Rkp. M II 239, 322.

Kastelkorna. Spolu s ním byl tentýž den vysvěcen na jáhna Malachiáš Zápotočný.

Primici slavil na Velehradě u oltáře sv. Kříže na den sv. Maří Magdaleny.

*Anno 1669 Olomucii a Domino Andrea Dire suffraganeo ordinatus sum diaconus. Anno 1670 pridie SS. Trinitatis a Carolo, Episcopo Olomucensi sacerdotium accepi et primitias in die S. Mariae Magdalenae in ecclesia Wellehradensi ad altare S. Crucis in medio templi celebraui.*¹⁵¹

Nedlouho po této slavné události Otec Kristián onemocněl a prodělal jakousi nebezpečnou chorobu, ze které se vyléčil až na svátek sv. Cyrila a Metoděje 1671:

*Anno 1671 9. Martii a quartanis febribus et aliis recte periculosis languoribus quasi ex morte ad vitam Deo boni beneficio et apostolorum nostrorum patrocinio revixi.*¹⁵²

Po uzdravení jej opat jmenoval podpřevorem velehradského konventu. V této funkci ale nevykonal příliš, neboť již na podzim 1671 byl ustanoven za duchovního správce v Boršicích.

2.7.1 Boršice

Ves Boršice patřila velehradskému klášteru několik století - první písemná zmínka o ni jako klášterní vsi je již z roku 1220. Jednalo se o listinu olomouckého biskupa Roberta ze srpna roku 1220, která byla určena velehradskému klášteru. Biskup v něm potvrzoval darování desátků ze všech vesnic a dalšího majetku, který klášter vlastní nebo bude vlastnit. Mezi jmenovanými vesnicemi jsou uvedeny také Boršice.

Za tureckých válek v 17. století byla vesnice několikrát vypálena. I přes velké množství zničených usedlostí se podařilo ves obnovit a dokonce se zvýšil i počet obyvatel.¹⁵³ V Boršicích byly dva klášterní mlýny - Horní mlýn a Dolní mlýn, oba byly za vysoký poplatek

¹⁵¹ Rkp. M II 239, 322.

¹⁵² Rkp. M II 239, 322.

¹⁵³ J. Augustin, Velká encyklopedie měst a obcí ČR, str. 47.

pronajímány. Nechyběla zde ani obecní hospoda. K boršické farnosti náležely obce Zlechov, Tupesy a Tučapy. Na faře u kostela sv. Václava působili jako faráři členové velehradského konventu. Před Otcem Kristiánem byl duchovním správcem ustanoven Šimon Gřenský, který v Boršicích pobýval v letech 1664 až 1671. Kristiána Hirschmentzla v jeho funkci roku 1674 vystřídal Jiří Karas.

Jako správce se Otec Kristián zřejmě osvědčil – jinak by později nebyl poslán jako administrátor na jiné místo. Roku 1673 nechal navozit dříví na rozšíření budovy fary, dal vyhloubit tři obilné jámy a vystavět sklep. Jak sám také uvádí, zvelebil stav hospodářství.

*Anno 1673 ligna pro augendo parochiae aedificio sufficientia convexi, tres frumentarias fossas curavi, cellarium erexi, et in oeconomia magnificavi substantiam.*¹⁵⁴

Dvakrát měl nehodu, spadl s koně, ale v obou případech se to odehrálo bez úrazu.

*Binos, eosdem periculosos ex equo lapsus sum passus sine ulla per gratiam Dei laesione.*¹⁵⁵

Svému nástupci před odchodem z Boršic odkázal tři bečky vína a 140 zlatých na stavbu kostelní věže.

*Anno praeterito Ecclesii Borssicensi 140 florenos, et tria vasa vini reliqui. Unde successor meus pro aedificanda ibidem turri habere potuit media.*¹⁵⁶

Během Hirschmentzlovy správy v Boršicích zemřel dne 20. června 1672 velehradský opat Bartoloměj Ferreus. Volba nového opata se uskutečnila 21. července téhož roku. Z kandidátů měl nejvíce hlasů Petr Silavecký, který se stal novým velehradským představeným.

*20. Julii Reverentissimus Pater Petrus Sylawetsky in Abbatem Wellehradensem successit.*¹⁵⁷

¹⁵⁴ Rkp. M II 239, 323.

¹⁵⁵ Rkp. M II 239, 323.

¹⁵⁶ Rkp. M II 239, 324. Podobně i J. Vychodil, *Velezasloužilý mnich velehradský*, *Obzor*, str. 65.

¹⁵⁷ Rkp. M II 239, 323.

Od 27 zúčastněných získal celkem 10 hlasů. Dalšími kandidáty byli Jan Metoděj, Jan Svetkovič, Alberich Lenděl a také Kristián Hirschmentzel. Ten získal 2 hlasy.¹⁵⁸

2.8 Odchod do Bolatic

Dne 22. října 1674 zemřel v Bolaticích ve Slezsku administrátor Metoděj Slaboň. Do této funkce byl ustanoven dne 7. listopadu roku 1667. Byl to patrně on, kdo nechal sepsat „Příjem platův z osedlých poddaných bolletských“. V tomto soupisu platů z let 1667 až 1672 je uvedeno celkem 43 osob se souhrnnou výší plateb. Tyto osoby byly rozděleny do majetkových tříd.¹⁵⁹

Několik dní po Slaboňově smrti byl jmenován nový administrátor. Stal se jím Kristián Hirschmentzel. Ten jako administrátor působil v Bolaticích v období let 1674 – 1692.

Do Bolatic se spolu s Otcem Kristiánem v listopadu téhož roku vydal také nový koadjunkt pro spiritualia¹⁶⁰ Augustin Chalupius, který nahradil Roberta Ostrožského.¹⁶¹ Augustin pobýval na tomto statku do roku 1678 a poté byl vystřídán profesem jemielnického¹⁶² kláštera Ondřejem Ratimovským.

První písemná zpráva o Bolaticích jako majetku Velehradu pochází z roku 1250.¹⁶³ Jednalo se o dopis papeže Inocence IV., ve kterém papež odkazuje území vesnice cisterciákům na Velehradě.¹⁶⁴ Po husitských válkách se často měnil majitel a velehradští cisterciáci získali Bolatice zpět až na počátku 17. století. Ve 30. letech 17. století byly postoupeny k užívání bývalému velehradskému opatovi Janu Vencelioví. Ten se po získání Bolatic účastnil zasedání

¹⁵⁸ R. Hurt, Dějiny cisterciáckého kláštera na Velehradě. II. díl 1650 – 1784, str. 100.

¹⁵⁹ Rkp. M II 239, 2 stránky vložené mezi str. 326 a 327.

¹⁶⁰ Vzhledem k tomu, že administrátor býval vytižen správou statku, býval k němu ustanoven i koadjunkt pro spiritualia.

¹⁶¹ Annotations incidentium statum religiosorum ..., Cerr. II 16, 58.

¹⁶² R. Hurt, Dějiny cisterciáckého kláštera na Velehradě. II. díl 1650 – 1784, str. 413. Jedná se o klášter v Jemielnici nedaleko polského města Opole.

¹⁶³ Vincenc Prasek uvádí rok 1247. V. Prasek, *Vlastivěda Slezská, I. díl, str. 10.*

¹⁶⁴ J. Augustin, *Velká encyklopedie měst a obcí ČR, str. 44.*

opavských zemských sněmů.¹⁶⁵ Po něm na sněmu zasedali i správci bolatického statku z řad velehradských mnichů – jako administrátoři Bolatic, kteří zastupovali velehradského opata.

Dne 18. března 1675 zaujal Otec Kristián jako bolatický administrátor s pověřením svého opata místo na provinciálním sněmu v Opavě. Přední místo z duchovních na tomto sněmu zastával infulovaný probošt z Fulneku. Po Hirschmentzlovi byl třetí nejvýznamnější z duchovního stavu rektor jezuitské koleje v Opavě.¹⁶⁶ Na konci 80. let 17. století byl Otec Kristián spolu s nejvyšším sudím Janem Bernardem Brixem a Františkem Vilémem Sedlnickým zvolen sněmem do komise, která byla pověřena vyhlédnutím místa pro novou soudnici.¹⁶⁷ Zpočátku se Otec Kristián těžko prosazoval, když hájil práva svého kláštera, ale později si díky svým schopnostem získal vážnost úřadů a svého okolí. Na sněmu se také snažil prosadit slavení svátku sv. Cyrila a Metoděje na Opavsku.¹⁶⁸

Téhož roku, kdy obsadil místo na provinciálním sněmu, se podílel na stavbě kostelní věže v Bolaticích. Nechal vystavět novou dřevěnou věž s dvojí bání.

*Bolaticii ad ecclesiam novam a fundamentis ex ligno turrim cum duabus desuper cuppis erexi.*¹⁶⁹

Roku 1677 při pobytu ve Vratislavi získal od vrchnosti dva dekrety týkající se klášterního zboží a navrácení dobytka.¹⁷⁰

Starostlivě pečoval o klášterní majetek v Bolaticích. Dokonce se na dvoře domáhal náhrady za škody, které statek utrpěl za třicetileté války a válečnými dávkami. Odvolal se až k samotnému císaři a jeho žádost o odškodnění byla vyslyšena. Nedlouho poté dostal z Vídně nemálo tisíc zlatých.

¹⁶⁵ Zasedání zemského soudu a stavovského sněmu knížectví Opavského se v 17. století konala v minoritském klášteře v Opavě. Blíže o tom J. Zukal, *Paměti opavské*, str. 33 – 37.

¹⁶⁶ Rkp. M II 239, 323 - 323.

¹⁶⁷ J. Zukal, *Paměti opavské*, str. 36.

¹⁶⁸ F. X. Richter, Christian Hirschmentzel, ein Beitrag zu Mährens Literatur-Geschichte, *Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst*, str. 694.

¹⁶⁹ Rkp. M II 239, 323 - 324.

¹⁷⁰ Rkp. M II 239, 324.

Otec Kristián patřil k rozhodným obhájčům klášterních privilegií, zejména nezávislosti kostelů na klášterních panstvích na moci biskupa či děkana. Jeho velkým úspěchem byla obhajoba při generální vizitaci v Hlučíně roku 1678. Od té doby mu nastal přece jen poklidnější život.

Jako díkůvzdání Bohu a za přímluvu jeho svatým Cyrilu a Metodějovi za zdárný průběh vizitace nechal vystavět v Bolaticích roku 1679 kapli sv. Cyrila a Metoděje.

*Ex quibus gratitudinis meae erga Omnipotentem Deum et erga sanctos eius Cyrillum et Methudium motivis in praedio Bolaticensi sacellum exaedificavi anno 1679.*¹⁷¹

Roku 1683 byl vybrán zástupci slezských stavů, aby uvítal polského krále Jana III. Sobieského a jeho vojsko nedaleko Opavy.

Po osvobození Vídně od Turků byl téhož roku poslán k císaři Leopoldovi I., aby mu jménem svého kláštera poblahopřál k vítězství.

2.8.1 Koupě panství Velká Polom

Roku 1684 byl Otec Kristián pověřen opatem Petrem Silaveckým k jednání o koupi statku Velká Polom. Součástí tohoto statku byl krásný zámek, sedm vesnic (Velká Polom, Krásné Pole, Vřesina, Horní Lhota, Malá Lhota, Budišovice a Čavyšov), šest pěkných lesů a pět dvorů. Účelem této transakce bylo uložení 12 956 moravských zlatých a 30 grošů, které měl klášter zapsán na panství Velké Heraltice. Z tohoto panství měli uživatelé Heraltic odvádět úrok 800 moravských zlatých ročně. Tento úrok byl náhradou za práva, která měl Velehrad na jedenácti vesnicích stěbořického panství. Těch se klášter vzdal ve prospěch pánů z Vrbna roku 1589. Nicméně problémy s tímto úrokem donutily klášter uložit tyto finanční prostředky do koupi Velké Polomi.¹⁷² Tento statek byl zakoupen 6.

¹⁷¹ Rkp. M II 239, 324. Tato kaple se však nezachovala.

¹⁷² R. Hurt, Dějiny cisterciáckého kláštera na Velehradě. II. díl 1650 – 1784, str. 106 – 107.

července 1685 od Ferdinanda Oktaviána Bruntálského z Vrbna za 48 300 slezských tolarů.¹⁷³

*...in particulari ad solatium et conservationem sacri Wellehrad prae-nominatum Magno-Polomense dominium anno 1685 6. Julii apprehendi. Sed illud quanti? Quadraginta octo et trecentorum Silesiticorum thalerorum cum praedicto hypothecae capitali et persesso exinde censu in solutum millibus.*¹⁷⁴

Nedlouho po získání Polomí se vyskytly určité těžkosti. Bylo nutné uhradit za tento statek daň, tzv. církevní třetinu. Třebaže se to opatovi nezamlouvalo, přece jen poslal Hirschmentzla do Vídně, aby se pokusil vzniklý problém odstranit. Otcovi Kristiánovi se podařilo před papežskými a císařskými úředníky obhájit a panství Velká Polom zůstalo v rukou kláštera i nadále. Velehrad však musel zaplatit poplatek – nicméně místo stanovených 60 000 zlatých mohli uhradit pouze část – 1 300 zlatých.

*Quibus Dominus Abbas consternatus quasi in desperato insidentí(?) Viennam me mesit. Et ecce Deus bonus, a quo solo omne bonum procedit, cuius misericordia et collapsa restaurantur et mortua reviviscunt, boni praedicti possessionem unius mille et trecentorum florenorum impendio recepimus.*¹⁷⁵

2.8.2 Hospodaření v Bolaticích

Hirschmentzlovo působení v Bolaticích mělo dvojí důvod. Jeho prvním úkolem bylo obnovit a zlepšit tamější hospodářství. To utrpělo značné škody v období třicetileté války a až do příchodu Otce Kristiána se nepodařilo tyto škody plně odstranit. Před jeho příchodem se příjmy z tohoto statku pohybovaly mezi 400 – 500 zlatých ročně. Avšak Hirschmentzlovou péčí se klášterní příjmy zdvojnásobily – výnos přesahoval 1 000 zlatých.

¹⁷³ Dle R. Hurta byla tato částka ve výši 48.000 slezských tolarů. R. Hurt, *Dějiny cisterciáckého kláštera na Velehradě. II. díl 1650 – 1784, str. 106.*

¹⁷⁴ Rkp. M II 239, 326.

¹⁷⁵ Rkp. M II 239, 327.

*Reddimus etiam Bolaticenses, qui ante me universim circa 400 vel 500 florenos versabantur, nunc mille florenos notabiliter de anno in annum excedunt.*¹⁷⁶

Hirschmentzel se pokusil celé hospodářství zvelebit. Podílel se mimo jiné na zřízení palírny, pivovaru a mlýnu, nechal rozšířit pole, luka a zahrady u dvora a také zvětšil stáda dobytka. Taktéž investoval do obnovy budov a nově nechal postavit například stáj, obydlí pro čeledě, sklepy, sýpky, pokoje atd. Celý dvůr byl nově ohrazen zdí s dvěma branami tak, že připomínal tvrz.

Pro ilustraci uvádím část ukázky, ve které se Hirschmentzel „chválí“, co všechno na klášterním dvoře změnil:

*Item crematorium, braxatorium, polentarium, stabulum, aedem pro familia, pro vino et cerevisia duo profunda celavegia, hypocausta tria, cameras iuxta duas, granarium duplex, celaria pro oleribus et rebus hortensibus duo, sallam in turri, et haec omnia ex lapide et latere partim coocto, partim non coocto... Ipsum denique praedium aut aedificiis aut muris novis, et duabus clausi portis, ut a plerisque non praedium, sed arx vocaretur.*¹⁷⁷

Mimoto se postaral o zhotovení zvonu pro kapli sv. Mikuláše.

Aktivně působil i v samotné obci – celé okolí očistil od nejrůznějších zlodějů a lotrů. Bezpráví páchané na lidech potlačoval převážně mírně, v některých případech silou. V krajních případech byl lotr potrestán i vyhnanstvím.

*Hunc etiam pagum a latronibus intestinis, furibus, et variis latepatenter famosis iniquitatibus aut pacifico modo, aut per exilia, aut per supplicia extrema pro humano posse purgavi.*¹⁷⁸

O tom, jak byl Otec Kristián úspěšný ve svém boji proti zločincům, svědčí množství zbraní, které lotrům zabavil a po svém odchodu z Bolatic zanechal v místní zbrojnici. Jednalo se například

¹⁷⁶ Rkp. M II 239, 328.

¹⁷⁷ Rkp. M II 239, 328.

¹⁷⁸ Rkp. M II 239, 328.

o 5 ručnic, 10 samostřílů, 4 meče, 3 karabiny, část pancíře, 2 dřevěná kopí či vojenský buben.¹⁷⁹

Nadto zlepšil situaci v samotné vesnici – některé domy nechal nově vystavět a některé důkladně opravil. Za jeho působení dokonce stoupl počet obyvatel. Ze 40 živořících chudáků při jeho příchodu se množství osadníků zvětšilo na 67 dobře zásobených poddaných.

*Rusticos item, hortulanos et alios habitatores multiplicavi, domos novitus erexi nec ullum est in pago, cui non subvenissem, aut illud aedificium non emendassem, et sic 40, quos inveni miserabiles, tandem ad 67 melioratos incolas in possessionibus collocavi.*¹⁸⁰

Nemalý úspěch zaznamenaly i jeho zásahy v lesním hospodářství. Les patřící klášteru rozdělil na 18 dílů, které se měly kácet po jednotlivých částech rok co rok. Tímto typem hospodaření chtěl získat kolem 100 až 200 zlatých ročně.

Dalším neméně důležitým počinem byla výstavba nedaleké cihelny, ve které se předpokládala výroba více než 20 000 cihel.¹⁸¹

O zlepšení vypovídají i údaje o zemědělských výnosech z roku 1691. Tehdy bylo sklizeno 85 měřic pšenice, 197 měřic jemné pšenice, 68 měřic ječmene, 97 měřic ovsa, 19 měřic prosa, 52 vozů hrachu, 39 vozů vikve, 7 soudků oleje.¹⁸²

O rok později, tj. k roku 1692, známe i množství domácích zvířat, která byla chována na bolatickém statku. Jednalo se o 6 koní, o více než 500 ovcí, 23 krav, 11 jalovic, 2 býky, 4 volky, 2 voly, 7 ročních telat, 8 telat mladších jednoho roku a 52 prasat.

*Anno 1692 praedium Bolaticense habuit equos 6, oves plus 500, vaccas 23, iuvenas 11, tauros 2, bosculos 4, boves 2, vitulos anniles 7, primi anni vitulos 8, porcos 52.*¹⁸³

Během svého pobytu v Bolaticích, pravděpodobně v letech 1691 až 1692, zakoupil Hirschmentzel z výnosů hospodaření a příjmů ve

¹⁷⁹ Rkp. M II 239, 329.

¹⁸⁰ Rkp. M II 239, 328 - 329.

¹⁸¹ Hirschmentzel ale neuvádí období, za které se mělo požadované množství cihel vyrobit. Rkp. M II 239, 329.

¹⁸² Rkp. M II 239, 329.

¹⁸³ Rkp. M II 239, 329.

zlatě a stříbře ze závětí mnoho stříbrných a zlatých předmětů, které věnoval svým spolubratřím ve velehradském klášteře. Mezi dary byly například kalich z uherského zlata, dva velké svícny ze stříbra, stříbrné konvice, zvonek, velký a malý kříž aj. Na Velehrad nechal dále zaslat přes 60 tištěných knih.

V rezidenci v Bolaticích vyzdobil kapli a věnoval do ní bohoslužebné předměty - například velký kříž, malované obrazy, oltářní stůl, stůl a podnožku.

*Pro residentiali Bolaticii sacello, altare, magnum crucifixum, imagines pictas, mensam, armarium, scabella curavi.*¹⁸⁴

2.8.3 Péče o klášterní poddané

Avšak vedle zlepšení hospodářské situace měl mnohem důležitější poslání. Měl se snažit o nápravu pokleslé morálky a náboženského chování u poddaných kláštera na tomto statku. Po válce tam totiž běžně docházelo k nejrůznějším formám násilí a ke zločinům. Lidé žijící v Bolaticích a okolí také pozapomněli základy křesťanské nauky (tj. Otčenáš, Desatero apod.). Místo modliteb odříkávali, zejména starší ženy, jen nejrůznější říkanky. Místo Otčenáše si například předříkávali:

*Stoji kosteliček na Božim poli, kazily dveři Němci, stojí zlaty stůl na tom poli, sam mily Pan Buch sedí, svou svatú hlavičku zalomil. Svaty Petr nam otevřel, Svaty Petr, svatym Tůmem, ze svatym Pavlem. Co to počítaš Krali Nebesky? Ja počitam sve svate rany, co jste mi, židi, dali, můj Svaty bok proklali, me oči zapelvali, zluči, octem napajali. Kdo tu modlitbu bude říkati, toho ten den nic zlehó nepodka, a po tom očenašku přijde do nebesek. Amen.*¹⁸⁵

Kromě této modlitbičky si Otec Kristián zapsal do svého rukopisu o růžencovém arcibratrstvu lidovou „variantu“ Ave Maria,

¹⁸⁴ Rkp. M II 239, 329.

¹⁸⁵ Rkp. M II 239, 48.

kteřou taktěž zaslechl během svého působení na bolatickém statku.¹⁸⁶

*Svita, smirka, Pan Buch vola, tu zostan, co jsem ja služil Panu Bohu, Panně Mariji, Zdravas Maria. Ona sedy v svoj(?) svate stolici, počitajici pateřičky, modlitbički, ktere jsme si řikali. Svaty oltař. Přišlo k ni třinaste anjelu, a třinaste apoštolů. Panno Maria, staniž se nam tak. Amen.*¹⁸⁷

Tento stav byl zřejmě v té době obvyklý. Jak sám Hirschmentzel uvádí, jakýsi vzdělanec, orientující se taktěž v církevních záležitostech, prohlásil, že pokud by na Moravě, na Slovensku a ve Slezsku navštívil jakýkoli venkovský dům, v každém z nich by zaslechl nejrůznější bludy proti víře a Bohu. Také by viděl rozdílná provinění proti dobrým mravům. Otec Kristián pravděpodobně sdílel podobný názor a jako možný krok k nápravě navrhoval, aby kazatelé předřikávali věřícím modlitby v jejich rodném jazyce.¹⁸⁸

Vinu na tomto bídném stavu měli rovněž duchovní správci a školy. Podle Hirschmentzla by duchovní měli domluvit rodičům, aby své děti posílali do školy pravidelně (ne jen na několik týdnů). Nešlo ani tak o získání znalosti čtení, psaní a počítání jako spíše o naučení se modlitbám a základům náboženské víry.¹⁸⁹ Zároveň si uvědomoval, že změna nebude jednoduchá, protože většina rodin žila ve velmi špatných podmínkách. Stěžoval si zejména na to, že venkovská mládež musela v létě dennodenně chodit s dobytkem na pastvu. Navíc po celý rok chodila bosa a rozedrána tak, že se nemohla účastnit ani nedělních bohoslužeb nebo odpoledních hodin katechismu. I přes to nabádal duchovní, aby mládež nezanedbávali ohledně lekcí katechismu. V letních měsících se mu měli věnovat alespoň příležitostně a v zimě měli mladé svolávat na katechetická cvičení do vyhráté místnosti ve škole nebo na faře apod.

¹⁸⁶ Tyto modlitbičky si Otec Kristián poznamenal v místním dialektu.

¹⁸⁷ Rkp. M II 239, 48.

¹⁸⁸ Rkp. M II 239, 49. Podobně i R. Wolny, *Přispěvek k Hirschmentzlově působení na Hlučínku, Slezský sborník, str. 33.*

¹⁸⁹ R. Wolny, *Přispěvek k Hirschmentzlově působení na Hlučínku, Slezský sborník, str. 33.*

*...est enim modus in rebus, et si non tam occasionale in aestate, saltem in hyeme catechismus practicari, omnis inventus si non ad templum, saltem ad calidum locum sive in schola, sive in parochia, sive in curiali domo convocari, et ad pietatem catechisaci et erudiri in salutaribus omnino potest.*¹⁹⁰

Dokonce se nám dochovala zpráva, že se Hirschmentzel pokoušel poddaným kláštera „domlouvat“. Dne 2. července roku 1689 měl velmi ostrou řeč k poddaným na své bolatické rezidenci. Vybízal je k tomu, aby do budoucna zanechali zločinů a především krádeží. Tomu, kdo by se odmítl tomuto nařízení podřídit, pohrozil zatčením a potrestáním na hrdle. Většina zúčastněných si tuto domluvu v poklidu vyslechla. Přesto se našli dva poddaní, kteří se tomu vysmívali. Jmenovitě se jednalo o Adama Kedroně(?) a Jana Bílého. Ti byli později skutečně pro krádeže oběšeni v Opavě, leč podle Otce Kristiána byli potrestáni za to, že se rouhali svatému růženci. Jejich dalším proviněním byly jejich výroky o desátcích arcibratrstva. Tvrdili totiž, že desátky pocházejí z kradených věcí a ukradených krav a tažných zvířat.¹⁹¹ I tato příhoda o potrestání dvou rouhačů měla vliv na zlepšení chování a jednání farníků.¹⁹²

*Post haec plerosque Bolaticenses timor Dei accepit et sacri amor rosarii in centenis sodalibus dedit fructum suum honoris et honestatis, dedit et dat rosetum hoc Marianum odorem suavitatis in solatium et refrigerium multorum vivorum et mortuorum.*¹⁹³

O tom, že to s „převýchovou“ věřících opravdu myslel vážně, svědčí i jeho snaha o zavedení svátku sv. Cyrila a Metoděje v této oblasti. Roku 1676 poslal žádost o svěcení tohoto svátku olomoucké biskupské konzistoři. V ní žádal o jeho uznání a slavení v celé olomoucké diecézi na Moravě i ve Slezsku – včetně krnovského a opavského vévodství a moravských podhorských oblastí, kde se

¹⁹⁰ Rkp. M II 239, 50.

¹⁹¹ Rkp. M II 239, 51, podobně i vyprávění na str. 197 - 198.

¹⁹² Domnívám se, že tuto epizodu o potrestání dvou farníků Hirschmentzel do textu zařadil proto, aby v ní mohl ukázat „duchovní sílu“ jím založeného bratrstva. Ze stejného důvodu tento příběh také upravil.

¹⁹³ Rkp. M II 239, 51.

dosud všeobecně neslavil. Této žádosti bylo ještě téhož roku, tj. 1676, vyhověno.¹⁹⁴ Od té doby se svátek sv. Cyrila a Metoděje začal slavit pravidelně a jeho svěcení získávalo každoročně větší ohlas.

*Anno 1676 Carnoviensis Oppaviensisque ducatus et non nulla apud Moravos maxima montana territoria festum SS. Cyrilli et Methudii hactenus in foro nesciebant. Sed ad meam in Consistorio Olomutz instantiam per totam Olomucensem usquequaque diaecesim in Moravia et Silesia eorundem apostolorum diem festive servare et in annos honoratius observare didicerunt.*¹⁹⁵

2.8.4 Cyrilometodějství v Hirschmentzlově podání

V období protireformace se zvyšuje zájem katolických duchovních o domácí světce mnohem více než v předchozí době. Ctitelem svatých věrozvěstů Cyrila a Metoděje je například olomoucký biskup Vilém Prusinovský nebo Stanislav Pavlovský, který využil tohoto kultu ve službách rekatolizace.

Horlivým ctitelem obou svatých byl též Hirschmentzlův současník biskup Karel II. Liechtenštejn-Kastelkorn. Byl to právě on, kdo roku 1676 ustanovil, aby se svátek svatého Cyrila a Metoděje slavil ve všech částech olomoucké diecéze. Hlavní zájem na šíření cyrilometodějského uctívání však měli velehradští cisterciáci, neboť již od středověku přežívala tradice chápat klášter na Velehradě jako pokračovatele křesťanského kultu a církevního centra Velké Moravy.¹⁹⁶

Už od dob vlády Karla IV. byli Cyril a Metoděj chápáni jako zemští světci, třebaže mnohem více lidí je uctíváno na Morávě. Jejich význam však zesílil v období baroka, zvláště po bělohorské bitvě. Tehdy bylo uctívání obou soluňských bratří jakožto nositelů křesťanství posuzováno jako přihlášení se ke katolické víře a odlišení

¹⁹⁴ V příloze rukopisu *Argumenta et summa privilegiorum Monasterii Wellehradensis S.O.C.*, quae in ordinem sequentem redegit Fr. Christianus Hirsmentzel 1662 uvádí 7 důležitých událostí ve svém životě. Jako poslední jmenuje zavedení svátku v olomoucké diecézi, avšak zde napsal rok 1675. *Rkp. M II 239, 342 a nn.*

¹⁹⁵ *Rkp. M II 239, 324.*

¹⁹⁶ Podobné informace podává i Josef Vašica. *J. Vašica, Eseje a studie ze starší české literatury, str. 80.*

se od stoupenců reformace. V té době můžeme také vysledovat, že kult sv. Cyrila a Metoděje jakožto zemských patronů začal pozvolna přerůstat v zemský patriotismus.¹⁹⁷

Podle Bohumila Zlámala pojímal Hirschmentzel oba světce jako ochránce své rodné země, do které přinesli Kristovu víru. A současně „jako první arcibiskupové královského sídla Velehradu ozářili slávou nejen moravské počátky, ale i Velehrad klášterní, jehož byl Hirschmentzel členem.“¹⁹⁸

Kdy přesně si Otec Kristián uvědomil, že kult Cyrila a Metoděje má pro něj takový význam, není přesně známo. Nicméně poprvé se o nich zmiňuje v souvislosti se svým rozhodnutím stát se řeholníkem (tj. 9. března roku 1655). Den 9. března, svátek sv. Cyrila a Metoděje, je pro něj významný i v jeho dalším životě - rok 1656 se stal novicem, rok 1657 vstoupil do řádu a rok 1664 byl vysvěcen na podjáhna. Rozhodným zlomem mohla být ona příhoda v Míšni, neboť po svém návratu do Prahy sepsal spis, v němž oběma věrozvěstům vzdával díky za přežití. V něm se pokusil předložit doklady dochované ve velehradské knihovně, podle nichž klášter stojí na místě bývalého duchovního centra velkomoravské říše.¹⁹⁹ O Cyrilu a Metodějovi se pochvalně zmínil i ve své veřejné disputaci roku 1668.

Další událost, která se váže k tomuto dni, nastala o několik let později, roku 1671, kdy se vyléčil z nebezpečné choroby. Tentýž den roku 1675 byl zaveden svátek sv. Cyrila a Metoděje v olomoucké diecézi.²⁰⁰ Neméně důležitá událost se stala v jeho životě roku 1679, tehdy Hirschmentzel položil základní kámen ke kapli sv. Cyrila a Metoděje v Bolaticích.²⁰¹

Hlavním důvodem pro jeho úctu k Cyrilu a Metodějovi nemusel být jen pobyt ve velehradském klášteře. Svůj podíl na Hirschmentzlově velebení obou svatých mohla mít i jeho pražská

¹⁹⁷ B. Zlámal, Cyrilometodějství Kristiána Bohumíra Hirschmentzla, Slezský sborník, str. 59 – 60.

¹⁹⁸ B. Zlámal, Cyrilometodějství Kristiána Bohumíra Hirschmentzla, Slezský sborník, str. 60.

¹⁹⁹ M. Pojzl, Velehrad. Stavební památky bývalého cisterciáckého kláštera, str. 14.

²⁰⁰ Blíže o tom viz poznámka č. 194.

²⁰¹ Všech 7 důležitých událostí (ve skutečnosti jich ale jmenuje 8) ve svém životě uvádí v příloze rukopisu „Argumenta et summa privilegiorum Monasterii Wellehradensis S.O.C., quae in ordinem sequentem redegit Fr. Christianus Hirsmentzel 1662“. *Rkp. M II 239, 342 a nn.*

studia. Během nich se zřejmě seznámil s dílem Tomáše Pešiny z Čechorodu s názvem „Prodromus Moravographiae“, které vyšlo roku 1663. O tom, že tento spis Otec Kristián znal a četl, svědčí to, že jej použil jako jeden z pramenů pro svůj čtyřdílný rukopis „Historia quadripartita“. V této Historii se Otec Kristián dokonce odvolává na Pešinu, kterého označil za svého učitele, a zmiňuje se i o tom, že jej Pešina v mládí „poctil svým přátelstvím“.²⁰² Druhým, kdo mohl ovlivnit Hirschmentzlův zájem o dávnou historii Velehradu a tím i možné spojitosti s bývalým centrem Velké Moravy, byl jezuita Jiří Kruger.

O tom, jak bral cyrilometodějský kult vážně, svědčí i snaha prosadit oslavu svátku obou světců v celé olomoucké diecézi, o které jsem se již zmínila.

O šíření cyrilometodějství se nesnažil pouze Hirschmentzel, ale i jeho spolubratři. Z jeho současníků z velehradského kláštera můžeme jmenovat například Václava Majetínského, Martina Hrabovského²⁰³ nebo Engelberta Hermanna.²⁰⁴

2.8.5 *Růžencové arcibratrstvo*

Dalším Hirschmentzlovým činem bylo ustanovení tzv. růžencového arcibratrstva.²⁰⁵ Hlavním důvodem k jeho založení byla snaha sdružit farníky k většímu šíření slávy Boží a povznesení jejich mravů. Rovněž mělo podporovat členy arcibratrstva, kteří by se dostali do nesnází.²⁰⁶

Možným podnětem k založení takto řízené instituce mohl být Hirschmentzlův pobyt ve Vídni roku 1687. Tehdy ve Vídni zakoupil Pravidla pro růžencová bratrstva.²⁰⁷

²⁰² B. Zlámal, Cyrilometodějství Kristiána Bohumíra Hirschmentzla, Slezský sborník, str. 63 - 64.

²⁰³ B. Zlámal, Cyrilometodějství Kristiána Bohumíra Hirschmentzla, Slezský sborník, str. 59.

²⁰⁴ M. Pojsl, Velehrad. Stavební památky bývalého cisterciáckého kláštera, str. 14.

²⁰⁵ Hirschmentzel o svém bratrstvu mluví jako o arcibratrstvu. Domnívám se, že tento pojem zvolil k vystižení faktu, že členové této prestižní instituce jsou členy jednoho obrovského společenství. Bližší možný výklad J. Mikulec, *Barokní náboženská bratrstva v Čechách*, str. 30.

²⁰⁶ R. Wolny, Příspěvek k Hirschmentzlově působení na Hlučínsku, Slezský sborník, str. 33.

²⁰⁷ Confirmatio Archiconfraternitatis oder Bestätigung deren Ablaß bey der Ertzbruderschafften unter den Titul Allerheiligsten Rosenkrantzes Mariae und Allersüsteßten Nahmens Jesu. Translatum et impressum Viennae Austriae apud Susannam Cosmerovianam Anno 1687. *Rkp. M.II.239, 6 a nn.*

2.8.6 Něco málo o bratrstvech, zejména růžencových

Podle Jiřího Mikulce²⁰⁸ byla bratrstva relativně otevřenými organizacemi, které byly kontrolovány katolickou církví a fungovaly plně v duchu jejího učení. Pro katolické věřící byly tyto instituce v 17. a 18. století velmi atraktivní po celé Evropě. Zprávy o jejich existenci pocházejí nejen z velkoměst, ale i z malých vesnických farností. Členy nebyvaly pouze osoby vyšších společenských vrstev, ale často i měšťané a prostí poddaní. Nebylo výjimkou, že členy bratrstva se stávaly také již zesnulé osoby. Podle Jiřího Mikulce je možné bratrstva obecně definovat jako „*sdružení věřících, především laiků, vedená duchovním, která se zaměřovala na nějaký katolický kult (Kristův, mariánský nebo nějakého světce). Měla pevnou organizační strukturu, byla obdařena větším nebo menším majetkem a často i odpustkovými privilegii, ve většině případů byla také kanonicky založena. Účast v nich byla samozřejmě dobrovolná, pro členy z ní plynuly jisté povinnosti, ale současně jim i něco přinášela.*“²⁰⁹

Bratrstva v podstatě vznikala dvěma způsoby. V prvním případě iniciovala jeho založení sama farnost, ve které mělo toto bratrstvo působit. V druhém případě se na vzniku podílel majitel panství – pozemková vrchnost, představený kláštera, městská rada aj.

Vznik růžencového bratrstva souvisí s dominikánským řádem. Za zakladatele tohoto bratrstva a taktéž pobožnosti mariánského růžence se považuje svatý Dominik. Ten se horlivě modlil k Panně Marii a trýznil své tělo po tři dny a noci,²¹⁰ aby zabránil šíření bludů tzv. Albigenských. Během jedné modlitby se mu zjevila Panna Marie a nařídila mu zřídit bratrstvo, které by svou činností pomohlo očistit myšlení lidí od bludů. Jako prostředek k očištění mu dala svatý růženec a ukázala mu i způsob jeho modlení. Tato podivuhodná událost se odehrála ve Francii v roce 1212. O obnovení pobožnosti

²⁰⁸ J. Mikulec, Barokní náboženská bratrstva v Čechách.

²⁰⁹ J. Mikulec, Barokní náboženská bratrstva v Čechách, str. 5.

²¹⁰ Krátká správa starobylého milostí plného Arcibratrstva..., str. 4.

se postaral bretaňský dominikán Alanus de Rupe, kterému se údajně zjevila Panna Marie. Ta Alana přivedla na ideu bratrstva a šíření mariánského žaltáře. K tomuto zjevení mělo dojít v letech 1461 – 1462, tehdy Alan pobýval v Douai. Členové jeho bratrstva se měli každý den modlit mariánský žaltář, který obsahoval na sto padesát Ave Maria. Rozkvětu a šíření růžencového bratrstva se věnoval převor dominikánů v Kolíně nad Rýnem Joachim Sprenger.²¹¹

První růžencová bratrstva v našich zemích vznikla již před rokem 1520. Z oné doby je doloženo jejich působení v Ústí nad Labem, Kadani, Teplé a v Českých Budějovicích.²¹² Na Hlučínsku vznikala růžencová bratrstva již od 15. století. Z dochovaných záznamů, které však vznikly s velkým časovým odstupem, víme o bratrstvu v Křenovicích, jehož vznik se údajně datuje do 15. století. Roku 1515 vzniklo mariánské bratrstvo v Hlučině a někdy v letech 1644 – 1646 bylo ustanoveno bratrstvo strážných andělů tamtéž.²¹³

Tato sdružení bratří a sester mohl ustanovit pouze dominikánský řád, který získal výsadní právo zakládat růžencová bratrstva. Původně se nazývala Bratrstva Mariina a až později byla přejmenována na Růžencová bratrstva.²¹⁴ Třebaže se jednalo o jejich řádový kult, v praxi se běžně stávalo, že je nevedli a nespravovali dominikáni. Pokud tato varianta nastala, bylo s dominikánským řádem udržováno určité spojení, ale vedení a správa bratrstva zůstala v rukou faráře dané farnosti.²¹⁵

K zápisu do nich bylo nutno splnit jedinou podmínku – budoucí členové museli být katolíky. Růžencová bratrstva se zřizovala u všech veřejných kostelů, do kterých měli věřící volný přístup. Zároveň platila zásada, že na jednom místě jich nemělo být více. Každý člen byl nucen plnit určité povinnosti, které byly bratrstvem dány. Jednak musel být zapsán v Knize bratrstva (většinou stačilo

²¹¹ H. Pátková, Bratrstvie ke cti božie, str. 24 – 27.

²¹² H. Pátková, Bratrstvie ke cti božie, str. 25.

²¹³ R. Wolny, Příspěvek k Hirschmentzlově působení na Hlučínsku, Slezský sborník, str. 39.

²¹⁴ S. M. Braitó, Modlitba sv. růžence a růžencové bratrstvo, str. 34.

²¹⁵ J. Mikulec, Barokní náboženská bratrstva v Čechách, str. 28.

jméno a příjmení), týdně se pomodlit celý mariánský žaltář²¹⁶ (tj. 3x Věřím v Boha, 15 Otčenášů a 150 Zdrávasů), ve svátky (zejména ve svátky Panny Marie, první neděle v měsíci aj.) se častěji zpovídat, přijímat, vroucně se modlit růženec a účastnit se procesí. Dále se musel zpovídat, chodit k přijímání a při pohřbu sestry nebo bratra bratrstva se za něj pomodlit růženec. Členství v těchto organizacích na druhé straně přinášelo i určité výhody – zisk nejrozličnějších odpustků (především tzv. Posledních odpustků) a milostí.

2.8.7 Zřízení arcibratrstva v Bolaticích

K faktickému založení růžencového arcibratrstva v Bolaticích došlo se souhlasem otce dominikánů z opavského konventu Friedricha Schöppia²¹⁷ dne 27. června roku 1688, třetí neděli po letnicích v kostele bolatické farnosti sv. Stanislava.

Nicméně dle dochovaných záznamů arcibratrstvo fungovalo již od listopadu 1687. Dovídáme se to z tzv. Knihy živých členů, kde je napsáno, že tento katalog členů je veden ode dne Obětování Panny Marie roku 1687, tj. od 21. listopadu. Tehdy se konala i první schůze tohoto sdružení věřících.²¹⁸

Samotný Hirschmentzel o vzniku a organizaci tohoto arcibratrstva sepsal dílo o Arcibratrstvu svatého růžence, které uvedl následujícími slovy:

Ve jméno Boha Otce, Boha Syna, Boha Ducha svatého, nerozdílné Trojice Boží, pod titulem Vtělení Syna Božího neb Zvěstování nejsvětější Matky Boží toto arcibratrství Svatého růžence v chrámě Páně bolatským vyzdviženo jest roku 1688 dne 27. Junii od kněze Kristiána Gottfrieda Hirschmentzle, S. R. Cister. z Velehradu, administrátora bolatského, v knížectví oppavským assesora prelátského etc., s pomocí kněze Ondřeje Ratimovského téhož řádu a kapellana svého, a to vše s dovolením jednej i druhéj virchnosti (sic),

²¹⁶ J. Mikulec, Barokní náboženská bratrstva v Čechách, str. 69.

²¹⁷ Dle R. Wolného se jednalo o Bedřicha Schoppiga. R. Wolný, *Prispěvek k Hirschmentzlově působení na Hlučínsku, Slezský sborník*, str. 34.

²¹⁸ Rkp. M II 239, 145.

*keré se toto svaté ustanovení společně dotýká. A to všechno dáno a učiněno jest z rozvážných příčin ut infra: titulo causae humus sacri instituti in Bolatitz.*²¹⁹

Z tohoto rukopisu se dovídáme i o slavnosti, která proběhla v rámci oslav založení arcibratrstva. Tato slavnost začala 27. června již v osm hodin ráno za účasti převora opavských dominikánů Friedricha Schöpplia, kněží Klementa a Stanislava a taktěž mnoha sester a bratrů téhož řádu. Tehdy vyšel z farního kostela sv. Stanislava pestře vyzdobený průvod s korouhvemi, zpěváky, klérem a ozbrojeným lidem. Ostatní lid nesl svíčky a přitom zpíval litanii ke jménu Ježíše Krista.

*Et sic hora octava mane processione illinc solemnius ordinata, praecedentibus vexillis, cantoribus, stipantibus clerum medium viris armatis, copioso cum luminaribus sequente populo post duos continuo pluviosos dies effulgente tandem Phoebus, placito diei cursu, decantatis de nomine Jesu litanis, cum spectabili affectu, pietate, multorum soluto in fletum gaudio, ad tempellum S. Nicolai advenimus...*²²⁰

Průvod se vydal ke kapli sv. Mikuláše, kde činnost tohoto arcibratrstva zahájil slavnostním prolovem převor Friedrich Schöpplius.

Odtud se celý zástup vrátil zpět do kostela sv. Stanislava. V něm Hirschmentzel mimo jiné doporučil svého kaplana Ondřeje Ratimovského z Jemielnice za promotora arcibratrstva sv. Růžence. Po požehnání všichni zazpívali „Veni Sancte Spiritus“ a „Te Deum laudamus“. Po slavnostních bohoslužbách (jedna se konala uvnitř a druhá vně kostela) následovalo v odpoledních hodinách shromáždění členů růžencového arcibratrstva. Nejprve se zazpíval růženec a poté došlo k volbě tzv. malých a velkých úředníků. Ti poté složili slavnostní sliby. Velcí úředníci (Ouřad velky) se volili z nejvýznamnějších představitelů místní šlechty a duchovních. Do čela

²¹⁹ Rkp. M II 239, 3.

²²⁰ Rkp. M II 239, 21.

velkého úřadu (protector perpetuus) byl vybrán z panského, rytířského a duchovního stavu Ferdinand Burkhard, svobodný pán z Eichendorfu, pán na Kravařích, Koutech a Sedlnicích. Jeho zástupcem se stal rytíř Maxmilián Mitrovský z Nemyšle a dědičný pán na Hrabyně. Rectorem (převorem) byl jmenován Friedrich Leopold, svobodný pán z Kravař a Tvorkova, dědičný pán na Smolkově. Dále byly panstvem a duchovními obsazeny zbylé funkce velkých úředníků, tj. vicerektor, conservator, provisor congregationis, provisor altaris, procurator, secretarius a notarius.

Malí úředníci se vybírali ze ctihodných a bezúhonných mužů nižšího stavu. Malí úředníci (Ouřad maly) byli náhradníky velkých úředníků a zastávali méně významné funkce. V jejich čele stál rector Toman Sontag, benešovský hejtman. Náměstníkem rectora byl jmenován Bartoš Gorký z Benešova. Hospodářem se stal Václav Kovář z Buslavic.²²¹ Měšťané obsadili i zbylé funkce – tj. náměstník hospodáře, kostelník bratrstva, náměstník kostelníka a notarius bratrstva. Hospodář a jeho zástupce vzhledem ke své funkci vlastnili každý po jednom klíči od truhly arcibratrstva.

Podle pravidel arcibratrstva se jednou ročně, eventuálně taktéž v případě řešení naléhavé situace, měla konat schůze všech úředníků za předsednictví promotora, bolatického faráře nebo jeho kaplana.²²²

Farář, případně kaplan, pečoval o zdárné fungování tohoto sdružení. Dále měli odříkávat s lidem před mší, při mši nebo po ní růženec. V případě jejich nepřítomnosti je v přednášení zastupoval rektor školy. Další povinností faráře bylo sloužit na počátku každého měsíce příslušné mše a řádně plnit své povinnosti promotora. Neméně důležitou roli měl i rektor školy. Mimo zastupování faráře při předříkávání růžence se staral o kostelní zvony. Za uvedení stojí i jeho závazek vzpomenout si v prosbách na zakladatele bolatického arcibratrstva apod.

²²¹ Někdy se můžeme setkat také se jménem obce Bohuslavice.

²²² R. Wolny, Příspěvek k Hirschmentzlově působení na Hlučínsku, Slezský sborník, str. 35.

2.8.7.1 Členství

Pro přijímání nových členů platilo, že přijat do této organizace mohl být každý – velký, malý, mladý, starý, chudý, bohatý, duchovní i světský jednatel, avšak musel být katolík.²²³

*Toto Tovaristvo přijima velike, i male, mlade, i stare, bohate, i chude, duchovní, i světske, když toliko pravú catholicú virú mají. Netoliko živi, ale take mirtvi mohú toho shromaždění oučastni byti, za ktere vsechnij, mariannij růženec, mše svate, a mnohe dobre skůtky po celým světě křestianskym v tom braterstvi se konaji, kterých všech zaslůženi živi i mertvi byvaji oučastni, a k svemu věčnemu spaseni stalú ve dne i noci pomoc a potěšení mají.*²²⁴

V den přijetí se musel nově příchozí člen řádně vyzpovídat a samozřejmě se zúčastnit svátosti přijímání. Po něm pronášel přijímací formulí. Ta byla pro vyšší vrstvy v německém jazyce, pro ostatní v jazyce českém. Tato „dvojazykovost“ znění umožňovala, aby se členem mohl stát opravdu každý.

Po přijetí do arcibratrstva museli všichni členové plnit své povinnosti. K nim patřilo – navštěvovat zpověď a přijímání ve stanovené dny (obzvláště o svátcích Panny Marie), pomodlit se každý týden předepsaný růženec, chodit pravidelně na bohoslužby, navštěvovat nemocné, účastnit se náboženských slavností, procesí a poutí na svatá místa aj. Taktéž museli vést ctnostný život, pravidelně rozjímat, pomodlit se (ráno, poledne a večer) a činit skutky milosrdenství.²²⁵

Za své chování a plnění povinností arcibratrstva získávali členové nejrůznější odpustky. Věřící dostávali odpustky za zpověď, přijímání, při přijetí do arcibratrstva, na smrtelné posteli po posledním pomazání, při účasti na procesí apod. Kromě těchto základních odpustků byly bratrstvu propůjčeny zvláštní milosti. Pro příklad uvádím jednu z nich: když někdo v kostele bratrstva obejde pět oltářů a u každého z nich se pomodlí pětkrát Otčenáš a stejný

²²³ Rkp. M II 239, 65 c a 67.

²²⁴ Rkp. M II 239, 67.

²²⁵ Rkp. M II 239, 59 - 60.

počet Zdrávasů, obdrží odpustky, které se mohly v ten den v kostelech v Římě získat.²²⁶ Zvláštní postavení měla tzv. Absoluční formule. Skrze ni se umírajícím spolubratrům a sestram odpouštěly jejich hříchy.

2.8.7.2 *Majetek a financování arcibratrstva*

Hirschmentzel se opravdu činil, aby vzniklá organizace plnila své úkoly svědomitě. Taktéž se s největší pravděpodobností snažil o rozšíření jím založeného bratrstva. Zřejmě z tohoto důvodu věnoval ve svém rukopise několik kapitol hmotnému zabezpečení chodu bratrstva. Jedna z nich obsahuje seznam předmětů, které jsou potřeba k fungování sdružení věřících. V prvé řadě je třeba mít kapli spolu s oltářem Panny Marie, Knihu živých a mrtvých členů bratrstva, truhlu s dvěma nebo třemi zámky pro uchování majetku bratrstva, svíce, stůl, bohoslužebné předměty, ornáty atd.²²⁷

Na financování arcibratrstva se podíleli většinou bohatí členové bratrstva a dárci. Arcibratrstvu mimo to náleželo 8 železných krav. Jednalo se o závazek odvádět faráři stanovený poplatek za to, že selský statek, na kterém železná kráva vázla, převzal dříve od faráře v trvalé užívání kus dobytka (krávu).²²⁸ Držitel byl za to povinen odvádět každoročně na Nový rok 9 českých grošů po 18 haléřích.

Sám Hirschmentzel věnoval do začátku na materiální vybavení sto zlatých. Dále nechal zhotovit stůl a stolice pro zasedání úředníků velkého či malého úřadu, truhlu se dvěma zámky a velkou korouhev. Taktéž daroval nový ornát se štolou a manipulem, nové album na zapisování členů, dvě voskové pochodně, malovaný vyřezávaný obraz Panny Marie s dítětem, obrazy Ecce Homo a Tělo Kristovo mrtvé v rukách andělských, dva misály, podušky na oltář, baldachýn či obraz malovaný na dřevě, na kterém je zobrazen velehradský klášter spolu s jeho svatými.

²²⁶ Rkp. M II 239, 72.

²²⁷ Rkp. M II 239, 57.

²²⁸ R. Wolny, Příspěvek k Hirschmentzlově působení na Hlučínsku, Slezský sborník, str. 36.

Protože počet členů arcibratrstva neustále stoupal a původní kostel pro bratrská shromáždění již nestačil, nechal Otec Kristián vystavět novou kapli. Tato dřevěná kaplička stála na hřbitově a pobožnosti se v ní odehrávaly v létě.

Nemalé dary pocházely i od ostatních. Jakub Skřivánek věnoval obraz blahoslavené Panny Marie, benešovský hejtman Sontag se svou ženou darovali černý ornát, Augustin Chalupius dva obrazy apod.

2.8.7.3 Seznamy spolubratrů a sester

Brzy po založení dosáhla tato organizace díky své činnosti a řádu relativně velkého počtu členů. Kromě živých členů měla tato instituce i členy neživé, tj. již zesnulé. Obě skupiny členů se zapisovaly do zvláštních katalogů.²²⁹

Katalog živých členů začíná modlitbou Modlitba k Matce Boží za všechny bratry a sestry a pod ní je uvedeno datum počátku zápisu do onoho seznamu. Na téže stránce je zapsán první ze členů, zakladatel arcibratrstva, „Fratr Christian Godfried Hirschmentzel“, z řádu cisterciáckého z Velehradu, administrátor v Bolaticích a ve Velké Polomi a prelátský assessor (přisedící) v opavském knížectví. Následuje ho Ondřej Ratimovský, Dorota Župová z Místku, Veruna Župová z Opavy a Matěj Dupa z Bolatic. Někdy jsou zapsány celé rodiny – například Dupovi z Bolatic. V prvním roce fungování této organizace bylo do katalogu zapsáno 91 jmen. Mezi nimi i vysoce urozená paní Anna Hedvika z Eichendorfu, rozená Matušková z Topolčan, Matěj Řehulka ze Zábřehu, Jan Kedroň ml. z Bolatic či Matěj Vidlák(?) z Frýdku. Následující rok se přihlásilo 74 bratrů a sester, například Zuzana Bažanová ze Zábřehu, Michal Mojžíš z Bolatic, Václav Ignác Plunder z Bílna nebo Hedviška Tereza Hiřmentzclova(?)²³⁰ z Ratiboře. K roku 1689 bylo přijato 43 nových členů, mimo jiné Julius Rudolf Arnošt z Gellhornu, hrabě na

²²⁹ Rkp. M II 239. Katalog živých členů je na p. 145 – 155. Katalog mrtvých členů nalezneme na p. 251 – 260. Seznamy obsahují jména, která byla zapsána v letech 1687 – 1692.

²³⁰ Toto jméno není dobře čitelné. Nelze prokázat, zda se jedná o Hirschmentzclovu příbuznou.

Petrvaldu, Barbora, dcera kravařského kováře, Otec Jan Josef Henner, hatský farář, nebo Dorota Hennerová z Frýdku. K roku 1690 přibýlo dalších 42 osob. Mezi nimi jsou uvedeni například Jan Theodor Šmerovský z Lidkovic a pán na Velkých Hošticích, Johana Felicitas od Vídně slečna z Rotheuselsu, Zuzana Terezie hraběnka z Gellhornu, rozená Orliková, Marie Rebeka slečna z Donai(?) neboli hraběnka z Dona(?)²³¹ či Barbora slečna a hraběnka z Hodic. O rok později klesl počet nově zapsaných na 27 a roku 1692 dokonce na 10. Za zmínku stojí například Barbora Michel Herlin(?) z Dlouhé Loučky u Bruntálu, Kristián Herlin(?) z Dlouhé Loučky, Magdalena Nováková z Bolatic nebo Zachariáš Hoffman z Benešova. Za uvedené období bylo do arcibratrstva zapsáno na 287 živých členů!

Katalog zemřelých bratrů a sester začíná výčtem povinností živých členů, kteří se mají za spasení duší svých mrtvých spolubratří a sester denně modlit a jednou měsíčně za ně sloužit mši svatou. Poté následují statuta arcibratrstva. V nich jsou uvedeny podmínky, za kterých se zemřelý jedinec může stát členem tohoto sdružení, a co má být za spásu jeho duše slouženo. V posledním odstavci je vyjmenováno, co má být slouženo za mrtvého zakladatele Hirschmentzla – výroční bohoslužba a přednášen růženec.

Na statuta navazuje seznam mrtvých členů. První místo zaujímá Hirschmentzlův otec, Martin Petr Hirschmentzel, měšťan Frýdku. Jméno je doplněno datem úmrtí a místem pohřbení. Po Martinovi je zapsána jeho manželka, Hedvika Salomena Hirschmentzlová, včetně data úmrtí a místa pochování. Po Hirschmentzlových rodičích jsou zapsáni ostatní zemřelí členové arcibratrstva. Pro příklad opět uvádím některé z nich: Kateřina Večerková z Benešova, Mariana rektorka z Bolatic, Bedřich Hірmencl třicetiletý fojt z Ratiboře, Marie Františka Hірmentzlova, Marie Magdalena Hірmentzlova,²³² Ondřej Slaboň ze Sukovic, Kateřina Slaboňka ze Sukovic, kněz Jan Metoděj (zřejmě Slaboň), administrátor bolatický, Valentin Ratimovský

²³¹ Domnívám se, že by se mohlo jednat o Marii Rebeku hraběnku z Donína.

²³² Opět nelze prokázat, zda se jedná o příbuzné.

z Ostravy, dále František Hiršmenczel, vachmister generála Denewalda(?),²³³ Otec Dominik Mustbauer nebo Matěj Řehulka ze Zábřehu.

Do roku 1692 bylo celkově zapsáno 307 mrtvých spolubratrů a spolusester nejen z Bolatic.

2.8.7.4 Výroční slavnost

Dne 5. října roku 1690 potvrdil tehdejší dominikánský provinciál v Polsku,²³⁴ Florián Straszynský, toto arcibratrstvo a udělil mu právo pořádat každoročně výroční zasedání a slavnostní průvod. To se mělo pořádat vždy třetí neděli po svátku svatého Ducha.

O jedné výroční slavnosti píše Hirschmentzel ve svém rukopise.

Jednalo se o průběh slavnosti, která se konala třetí neděli po svatém Duchu v roce 1692. V ten den vyšlo procesí bez svíček z farního kostela sv. Stanislava ke kapli sv. Mikuláše, kde boží tělo stálo v monstranci. Kolem bylo dvacet ozbrojenců, kteří nesli bubny a halapartny. Poté se zazpívala litanie o Panně Marii. V čele procesí byla nesena korouhev arcibratrstva, za ní šli kněží, poté panstvo a průvod uzavírali muži a ženy. U kaple se kněží převlékli do ornátů a dalmatik. Boží tělo bylo přinášeno mezi „zbrojí“ a před ním pochodoval bubeník. Pánové nesli pochodeň a bratrstvo svíčky, které neustále hořely. Potom se zpívala litanie o jménu Krista. Po příchodu do farního kostela se na hřbitově ze vsí „zbroje“ střílely salvy. Po ukončení kázání uprostřed mše při zasedání členů velkého úřadu v přítomnosti tří dominikánských kněží přečetl protector perpetuus devět otázek ohledně dobrého zachování a dalšího rozvoje arcibratrstva. Poté bylo přečteno potvrzení tohoto arcibratrstva v českém jazyce a bratrské regule. Nakonec po Sanctus byl přednášen svatý růženec.²³⁵

²³³ Bra r Gottfrieda Hirschmentzla.

²³⁴ Vzhledem k tomu, že opavský dominikánský klášter tehdy spadal pod pravomoc dominikánského provinciála v Polsku, musel se představený polské provincie dominikánského řádu vyjadřovat i k otázkám bratrstva, které vzniklo se souhlasem opavských dominikánů. R. Wolny, *Příspěvek k Hirschmentzlově působení na Hlučínsku, Slezský sborník, str. 37.*

²³⁵ R.k.p. M II 239, 91.

Součástí výročního zasedání měl být také velký průvod. Mnohem větší se však organizoval na Velký pátek.²³⁶ Na tento průvod byli členové arcibratrstva zváni speciálním kurýrem, ve většině případů jím byl některý ze žáků místní školy. Jeho povinností bylo obházet jednotlivé vesnice v sousedství a v každé z nich přečíst pozvánku na tuto významnou akci.

Slavnost začínala vždy kolem třetí hodiny odpoledne. Tehdy měli členové arcibratrstva přijít do farního kostela, aby si vyslechli kázání. Po něm se sešli na hřbitově, kde se připravili do průvodu. V jeho čele šli buď dva jezdcí spolu s trubačem, nebo dva vojáci s bubeníkem. Vpředu byla vztyčena destička s nápisem I.N.R.I. Nosiče tohoto nápisu následoval praporečník s korouhví a obrazem Ecce Homo, jenž byl zakryt černým sukrem. Po praporečníku se na cestu vydávali dva a dva mladí chlapi s lucernami a symboly utrpení umístěnými na holích. Za nimi byl nesen kříž následovaný mrskači. Vpředu druhé části průvodu šel nosič s další korouhví, za ním mladíci s figurkami a lucernami. Ti byli doprovázeni dalším mužem, který nesl kříž. Po něm se na cestu ubíral další nosič – s obrazem bičovaného Krista a celé uskupení opět zakončovali mrskači. Začátek třetí skupinky průvodu zahajovali ozbrojenci s bubnem, nato kráčeli liktoři jménem Gesmas a Dismas a po nich muž s křížem, jenž znázorňoval samotného Ježíše Krista. Po stranách jej doprovázeli kati, posměváčci a vojáci. Za nimi jeli na koni Kaifáš a Anáš. Dalšími členy procesí byli ozbrojení pěšáci, tribun a centurio, praporečník s korouhví s nápisem S.P.Q.R. Za nimi jela skupina jezdců na koních, následovaná dalším nosičem. Ten opět nesl obraz bičovaného Krista. Za ním šli mrskači a po nich byl nesen Ukřižovaný. Poté se na cestu vydali kněží. Celé seskupení uzavírali žáci se svícemi. Na konci průvodu za korouhví arcibratrstva kráčel prostý lid.

²³⁶ Podobné procesí se konalo i na smrtnou neděli a květnou neděli.

Quarto pedites armati post hos tribunus et centurio, praevio vexillo cum inscriptione S.P.Q.R.²³⁷ in equis quos continuo standara cum equitatu prosequitur. Postea portatur imago Christi flagellati. Sequuntur tertio ordine flagellantes. Ante clerum Crucifixus erigitur. Sequitur schola cum duplici lucerna. Ante plebem portatur Crucifixi vexillum ex Archiconfraternitate, tandem antesignanus Marianus cum residuo omni populo terminal processionem.²³⁸

Při zpáteční cestě se účastníci průvodu vraceli, již bez jezdeckva, opět na hřbitov. Na hřbitově se poté vysvlékli z masek a vydali se zpět za lidem do kostela. Po návratu do kostela celá slavnost končila.

O tom, s jakou vážností se v maskách a nejrůznějších převlecích předváděly výjevy z posledních dnů Krista, svědčí i to, že nebyly opomenuty jiné důležité osoby, jako byla Veronika nebo Panna Marie s probodnutým srdcem. Žena, která hrála Veroniku, měla ve vhodném okamžiku, když ji míjel Kristus, na něj promluvit. A ten jí měl smutně odpovědět. V tom okamžiku se celý průvod zastavil. Veronika mu měla podat šátek, aby se do něj otřel. Během otření se do něj vtiskla Kristova tvář. Při vrácení šátku se měl ukázat lidu. Po této scéně se Veronika zařadila do průvodu a ten pokračoval v další cestě. V průběhu chůze všech účastníků procesí se zpíval svatý růženec.

Veronica ad Christum praetereuntem rythmice perorabit, stante tunc tota processione, cui Christus lugubri voce respondebit. Veronica Christo strophium porrigit et illud Christi effigiatum imagine recepit taleque populo demonstrat, quibus peractis Veronica cum sociabus suis processioni inter Crucifixum et clerum media sese coniungit et cum schola populoque sacros prosequuntur cantus.²³⁹

Při zastaveních procesí byl promotor pověřen, aby místo kázání předříkával modlitby za zjevení svaté Brigity o utrpení Krista.²⁴⁰

²³⁷ Tj. „Senatus populusque Romanus“.

²³⁸ Rkp. M II 239, 62.

²³⁹ Rkp. M II 239, 62 - 63.

²⁴⁰ R. Wolny, Příspěvek k Hirschmentzlově působení na Hlučínsku, Slezský sborník, str. 38.

2.8.7.5 *Privilegium pro klášter ve Velehradě*

Dalším významným okamžikem pro arcibratrstvo a jeho zakladatele bylo získání dokumentu od převora Friedricha Schöppia dne 4. listopadu 1690, v němž daroval velehradským opatům výsadu, aby propříště jmenovali promotora arcibratrstva oni. Zároveň v ní Schöppius potvrdil stávajícího promotora Ondřeje Ratimovského.

2.8.7.6 *Názory na vznik arcibratrstva*

Třebaže celé arcibratrstvo velmi dobře fungovalo, našlo se mnoho lidí nejen z řad okolního obyvatelstva, zejména závistiví duchovní ze sousedství a místní spodina, kteří Hirschmentzla za jeho aktivity kritizovali u členů olomoucké konzistoře, a dokonce jej také pronásledovali. Podobně jej za jeho dílo „hodnotili“ i někteří jeho spolubratři.

*Et cum oporteat scribi et notari, quae non oportet oblivisci, notatu dignum est, qualiter haec confraternitas tam a clero vicino et consistorio Olomucensi ad sui exitium perurgebatur, quam ab ipsis Bolaticensibus perversioribus irridebatur.*²⁴¹

2.8.7.7 *Další události*

Posledního dne měsíce srpna roku 1691 zemřel velehradský opat Petr Silavecký. Jedním z kandidátů na nového opata byl i Kristián Hirschmentzel. Ale ve volbě konané 7. října zvítězil Bernard Kašpárek. Ten dostal od 25 zúčastněných celé čtyři pětiny hlasů.²⁴² I to mohl být jeden z důvodů, že se Hirschmentzel s ještě větším zápalem pustil do hospodaření v Bolaticích.

Jelikož se odpor vůči Hirschmentzlovým aktivitám nezmenšoval, k tomu se navíc stupňovala bolest způsobená pakostnicí a nemožnost odpočinout si, rozhodl se Otec Kristián v březnu 1692 opustit klášterní statek v Bolaticích.

²⁴¹ Rkp. M II 239, 51.

²⁴² R. Hurt, Dějiny cisterciáckého kláštera na Velehradě. II. díl 1650 – 1784, str. 103.

*Propter malitiam populi, propter vitam inquietam, propter podagricas passiones meas quietavi Silesiam anno 1692 in Martio Weywanovicium discessi.*²⁴³

Na Hirschmentzlův pobyt v Bolaticích upomíná již zmíněný dřevěný obraz, který je uložen v prostorách bolatického fary. Na obraze je vypořádán velehradský klášter včetně jeho zakladatelů Přemysla Otakara I. a Vladislava Jindřicha. Součástí jsou také postavy sv. Cyrila a Metoděje a jiných světců. Pod tímto obrazem je nápis se zněním:

*Swati aposstolowe, muczednici, wyznawaczy města a mista Wellehradského, a ty bohaboyny cztenarzi modlte se za dussy kněze Krystiana Hirschmentzle Rzadu Cister: na Wellehradie někdy administratora Bolatského, assesora w knizetstwi Oppawském*²⁴⁴

2.9 Konec života – Ivanovice a Velehrad

Z Bolatic se Hirschmentzel vydal na velehradský statek u Brna, do Brněnských Ivanovic.

Původně zeměpanská vesnice Velenovice (Nenowicze, Nennowitz, Vejvanovice, Ivanovice) patřila velehradskému klášteru již nedlouho po jeho založení. Třebaže ji velehradští cisterciáci často zastavovali, v jejich vlastnictví zůstala až do zrušení kláštera. Časem však byl dvůr rozprodán. K obnovení dvora došlo na konci 16. století či na počátku století následujícího.²⁴⁵

Během třicetileté války, roku 1642, vpadla do Ivanovic švédská armáda a část vsi vyplenila. Škody v osadě se podařilo vcelku rychle opravit a v letech 1650 – 1652 byl obnoven i dvůr kláštera. Uvádí se, že v roce 1656 bylo z celkového počtu 127 domů v celé farnosti ještě 45 domů neobydlených. Všechny domy v této obci byly opět obydleny až v roce 1673.

²⁴³ Rkp. M II 239, 330.

²⁴⁴ J. Vyhlídal, Naše Slezsko, str. 122.

²⁴⁵ R. Hurt, Dějiny cisterciáckého kláštera na Velehradě. II. díl 1650 – 1784, str. 145.

V druhé polovině 17. století nechal opat Petr Silavecký vybudovat v Ivanovicích zámek, který zprvu sloužil za sídlo správy odlehlého statku. Nedlouho poté se stal i rezidencí opatů v blízkosti moravské metropole v době zasedání zemského sněmu, jehož se velehradští představení také účastnili.

Hirschmentzel pobýval v Ivanovicích nedaleko Tuřan, dokud nebyl nově zakoupený dům velehradských cisterciáků v Brně opraven. Dalším důvodem, proč déle setrval na statku, byla dostavba pivovaru a jiných budov na dvoře.²⁴⁶

*Ego in Weywanovitz, donec domus nostra Brunensis, quae empta et solemniter restaurata ad 7 millia florenum constat, donec braxatorium in pago illo aliaque aedificia consummarentur, mansi.*²⁴⁷

V Tuřanech sloužil jako oltářník každý den bohoslužbu a za tuto službu přijal 100 imperiálů.

V té době poslal na Velehrad pro potřeby refektáře dvě stříbrné pozlacené lahve, které ale byly použity jiným způsobem v opatství. Do svého domovského kláštera nechal doručit 33 zlatých, za něž požadoval vybudovat pro sebe příbytek na odpočinek ve stáří ve věži starého konventu na východní straně.²⁴⁸

*Misi etiam 33 florenos ad reparandum pro me cubiculum in turri conventus orientalis.*²⁴⁹

V Ivanovicích pobyl přibližně dva roky. Poté se odebral, roku 1694, na Velehrad, aby zde prožil svá poslední léta. Před svým odchodem do kláštera si pořídil za 40 zlatých řeholní oděv a domácí potřeby do svého příbytku.

²⁴⁶ Avšak, z jakého důvodu chtěl v Ivanovicích setrvat až do ukončení staveb, se již blíže nezmínil.

²⁴⁷ Rkp. M II 239, 330.

²⁴⁸ V článku J. Vychodila, *Velezasloužilý mnich velehradský*, *Obzor*, str. 66, je napsáno, že tento pokojík byl vytvořen v budově za hlavním oltářem dnešního velehradského kostela. Tentýž autor ale v jiném článku upřesňuje, že pracovna se nacházela vedle klášterní knihovny, jenž byla umístěna v bývalém kostele sv. Jana Evangelisty. Tento kostel stál opodál současného kostela Nanebevzetí Panny Marie a sv. Cyrila a Metoděje a to směrem na východ od hlavního oltáře. J. Vychodil, *Stará kniha velehradská*, *Obzor*, str. 193.

²⁴⁹ Rkp. M II 239, 330.

Při návratu věnoval do refektáře kláštera 5 stříbrných lžic a do kostela v Jalubí, Boršicích a Polešovicích daroval malované obrazy v ceně přes 30 zlatých.²⁵⁰

*Pro usu refectorii 5 cochlearia argentea dedi. Ad Ecclesias in Jalub, Borssitz, Polessowitz pictas imagines plus pro 30 florenis dedi et obtuli.*²⁵¹

Po 24 letech nepřetržité věrné služby v duchovní správě a v hospodářství se bez starostí vracel do svého kláštera, kde byl uznán za vysloužilého a osvobozeného od povinností.

*Postquam continuis viginti quatuor annis partim in Borssitz ad monasterium, partim in Bolatitz ad Oppaviam, partim in Weywanowitz ad Brunam curam animarum, et bona nostra utiliter administrassem, senex aetate, senex professione ad monasterium rediissem atque emeritus et libertinus constitutus fuissem..*²⁵²

Hirschmentzlův odpočinek byl přerušen další významnou událostí. Dne 23. července roku 1699 zemřel opat Bernard Kašpárek a při volbě dalšího opata, dne 10. září téhož roku, byl Hirschmentzel opět jedním z kandidátů. Ale ani napotřetí se mu nepodařilo stát se opatem. Novým představeným se s počtem 29 hlasů z 47 stal Florián Nezorin.²⁵³

Dalším darem Otce Kristiána pro klášter bylo 400 zlatých, které dal částečně pro nutné potřeby koleje, dílem na vazbu svých rukopisů (se stříbrnými sponkami) a svůj oděv. Hirschmentzel rovněž zakoupil několik tištěných knih, asi třicet kusů, a odkázal je klášterní knihovně.

Leč místo klidného stáří byl Hirschmentzel vystaven kritice svých spolubratrů. Ti mu nemohli zapomenout koupi panství ve Velké Polomí. Nevoli projevil i přisedící moravského tribunálu, Maxmilián František z Deblína,²⁵⁴ který jej také káral za špatnou

²⁵⁰ J. Vychodil se domnívá, že je namaloval sám Hirschmentzel. *J. Vychodil, Velezasloužilý mnich velehradský, Obzor, str. 99.*

²⁵¹ Rkp. M II 239, 330.

²⁵² Rkp. M II 239, 332.

²⁵³ R. Hurt, Dějiny cisterciáckého kláštera na Velehradě. II. díl 1650 – 1784, str. 110.

²⁵⁴ R. Hurt, Dějiny cisterciáckého kláštera na Velehradě. II. díl 1650 – 1784, str. 107.

investici. Dokonce soudil, že by za to měl být Otec Kristián do konce života vězněn. Svou roli zajisté hrála i závist mnichů, kteří Hirschmentzlovi nepřáli, že byl rádcem opata Petra Silaveckého. Tuto zášť vůči sobě Otec Kristián svým spolubratrům zřejmě nikdy neodpustil. Ve svém rukopise o růžencovém arcibratrstvu se snaží na několika stranách obhájit, že jím provedené zakoupení tohoto statku byla pro klášter „výhodná“ investice.²⁵⁵ Co však některé mnichy k jejich nenávisti vskutku vedlo, se již nedozvíme.

Možnost uniknout náladám svých klášterních bratří mu nabídl jeho dávný přítel baron Karel Julius Orlik. Ten mu díky své funkci děkana olomoucké kapituly a administrátora biskupa nabídl z přátelství k němu výnosnou faru, kde by Otec Kristián mohl v klidu dožít své poslední dny. Avšak i přes velké přátelství Hirschmentzel jeho nabídku odmítl, neboť chtěl dožít, jak po tom vždy toužil, ve svém milovaném klášteře.

*Aliquando baronem Julium Orlik, decanum ecclesiae cathedralis Olomucii, episcopi administratorem, mihi a multis retro annis familiarem visitavi, qui meliori antiquo erga me affectu non temnendam de prima classe gratis obtulit parochiam pro ulteriori senectutis meae respiro. Cui pro gratia gratias egi contentus mea semper desiderata in monasterio quiete.*²⁵⁶

Našli se ale i tací, kteří si vážili Hirschmentzla za jeho činy. Již za jeho života se mu dostalo pocty od vizitátora a generálního vikáře v české provincii, oseckého opata Benedikta Šimona Littweriga. Ten v září 1700 vydal listinu, ve které nařídil, aby se Hirschmentzlovým knihám neděla žádná újma a aby zůstaly uchovány na Velehradě. Podobné ustanovení vystavil i tehdejší velehradský opat Florián Nezorin v listopadu téhož roku. V ní zakázal Hirschmentzlovy knihy jakkoli upravovat, odnášet z velehradské knihovny nebo dokonce ukrást. Kdo by neuposlechl a provedl výše zapovězenou činnost,

²⁵⁵ Rkp. M II 239, zejména strany 327, 331 a 332.

²⁵⁶ Rkp. M II 239, 333.

hrozil mu trest (ten ale nebyl přímo specifikován) od samotného velehradského opata.

Zajímavé je, že v Nezorinově nařízení byl Hirschmentzel označen za seniora velehradského kláštera.²⁵⁷

... *Reverendus Frater Christianus domus nostrae professus et senior...*²⁵⁸

Na sklonku svého života působil jako spirituál a senior kláštera. Zemřel dne 26. února roku 1703 ve věku 65 let.

*Anno 1703. Die 26. Februarii, in Domino obiit Reverentissimus Pater Christianus Hirschmentzl, professus Wellehradensis, natione Silesius, patria Fridecensis aetatis suae 65. annorum. Vir pietate et eruditione insignis, qui libros ultra 40 conscripsit, functus officio Administratoris Bolaticii, dein Patris Spiritualis fratrum Wellehradii, cultor JESU Nazareni, regis Judaorum, eximius.*²⁵⁹

²⁵⁷ Ovšem informace, kdy se Hirschmentzel stal seniorem, chybí.

²⁵⁸ Rkp. M II 239, 341.

²⁵⁹ Mortuorologium sive Cathalogus..., str. 37.

3 Hirschmentzlovo dílo

Kristián Gottfried Hirschmentzel byl pilným literátem a také hudebním skladatelem. Jeho skladby jsou součástí některých jeho rukopisů.

Přesný počet jím napsaných spisů není doposud znám a vzhledem ke ztrátě některých rukopisů nebude možné ani do budoucna stanovit, kolika děl je Hirschmentzel autorem. Domnívám se, že dalším úskalím je, že většina spisů, které Hirschmentzel zaznamenal do svého seznamu, je v současnosti dochována v knihovnách a archivech pod jiným názvem. Na základě tohoto mého přesvědčení jsem se snažila přiřadit staré názvy k novým označením a dohledat tak, jaký je současný stav Hirschmentzlovy literární pozůstalosti. Při výčtu jednotlivých Hirschmentzlových děl budu vycházet z jeho vlastního seznamu knih z roku 1701, ve kterém je celkem zapsáno 42 děl.²⁶⁰ Poté se zaměřím na rukopisy, které v tomto soupisu chybí, ale o Hirschmentzlově autorství u nich není pochyb. Ještě předtím, než se zmíním o knihách z tohoto seznamu, bych ráda věnovala několik řádků Hirschmentzlově disputaci z roku 1668 a oběma tištěným pracím z roku 1667. Názvy všech Hirschmentzlových děl jsem přeložila do češtiny, avšak vzhledem ke složitosti některých slovních spojení nemusí tyto české ekvivalenty plně odpovídat latinským názvům.

Všechny jeho rukopisy byly napsány latinsky, avšak v některých spisech nalezneme kapitoly nebo pasáže, které byly psány v českém a v menší míře i v německém jazyce. Hirschmentzel není jen autorem historických děl, neboť sepsal také spisy s tematikou náboženskou či teologickou, filosofickou, etickou, vlastivědnou, zábavnou nebo hudební.

²⁶⁰ Údaj pochází z rukopisu o růžencovém arcibratrstvu (sám jej nazval Archiconfraternitas sacri rosarii et Hyperdulia Mariana praedicabilis). Rkp. M II 239, 338 – 340. V tomto seznamu ale chybí obě tištěná díla – „Vita SS. Cyrilli et Methudii, archiepiscoporum Moraviae, sive vetus Wellehrad“ a „Rex dolorum“. Je možné, že je Hirschmentzel v tomto soupisu pojmenoval jinak.

3.1 Popis Hirschmentzlových spisů

Závěrečná řeč byla nazvána „Votum Fratris Christiani ad SS. Cyrillum et Methudium“ (Prosba bratra Kristiána ke svatému Cyrilu a Metodějovi) a vzhledem k typu díla obsahuje četné citace z Písma svatého. Dnes ji můžeme dohledat v její tištěné podobě jako přílohu v rukopisu o bakchanáliích, tj. „Feriae Bacchanales et FERIA IV. Cinerum...“, včetně tří doprovodných rytin. Je také součástí kupříkladu rukopisu „Wellehrad vetus et novum“ či „Dulia in sanctos dei,...“ – v nich je psána Hirschmentzlovou rukou.

V tomto projevu děkuje oběma světcům coby prvním učitelům teologie a nositelům křesťanské víry. Domnívá se, že za tuto jejich činnost bychom jim měli věnovat dostatek díky. Zároveň bychom si podle Hirschmentzla měli uvědomit, že bez víry by náš život nebyl životem skutečným. Také je žádá, aby mu pomohli při cestě, po které se vydal, a zabránili jeho pochybení. Děkuje jim za ochranu během studií a prosí o ochranu i nadále. A jako bývalé velehradské představené je žádá, aby se za velehradské cisterciáky, současné nositele jejich tradice, přimlouvali u Boha. Na závěr prosí oba světce (nazývá je také velehradskou hlavou ze zlata – „Vos Wellehradense caput aureum“, nebo je označuje za pastýře či přimluvce) jako otce velehradských mnichů o ochranu samotného kláštera.

Pro příklad jak proslov vypadal, ocituji úryvek o ochraně kláštera v českém překladu a poté v latinském originále.

Budtež vzácní před obličejem Páně přimlucové naši; pastýřové dobří znejtež ovce usilující poslouchati hlasu vašeho; ano, otcové přijmětež syny; buďte pamětlivi řádného dědictví svého, jež máte v nás potomcích: náš pak vlhounký samostan v údolí velehradském k ochraně té nejlepší napomáhej!²⁶¹

Sitis (?) Vos caeteri a collibus et vallibus Wellehradensibus pretiosi in conspectu Domini pro nobis interpellatores; boni pastores oves vocem vestram audire affectantes agnoscatis: imo patres recipiatis

²⁶¹ J. Vychodil, Velehrad a bývalí jeho strážcové Cisterciáci, Obzor, str. 272.

*filios; sitis legitima vestrae, quam in posteris nobis habetis, memores haereditatis: ac nostrum bene uliginosum in Wellehrad Valle ad optimam tutelam punctum vale.*²⁶²

Tisk „Vita SS. Cyrilli et Methudii, archiepiscoporum Moraviae sive vetus Wellehrad“ (do českého jazyka můžeme přeložit jako Život svatého Cyrila a Metoděje neboli Starý Velehrad) byl vydán roku 1667, téhož roku byl sepsán. Dohromady má 34 listů. Dnes jsou jeho exempláře uloženy například v Národní knihovně v Praze (dále jen NKP), v Historické knihovně Arcibiskupského zámku a zahrad v Kroměříži (dále jen AZZ) nebo ve Vědecké knihovně v Olomouci (dále jen VKOL). Součástí knihy jsou i dvě mědirytiny Cyrila a Metoděje spolu se zobrazením velehradského kláštera. Toto dílo je dedikováno opatovi Bartoloměji Ferreovi.

Po předmluvě, jejíž obsahem je mimo jiné Hirschmentzlovo vyznání oběma světcům, kniha pokračuje prologem, dvanácti paragrafy a šesti hexametry ke chvále obou svatých. Námětem paragrafů je vylíčení života Cyrila a Metoděje – například Cyrilovo nalezení těla sv. Klimenta, ustanovení Metoděje arcibiskupem na Velehradě, křest českého knížete Bořivoje apod. Na závěr, po hexametrech, jsou připojeny dvě modlitby k Cyrilu a Metodějovi, báseň „Cyrillus et Methodius animarum in Boemia mercatores“, hexametry „Ad Boemiam“, epigramata sv. Cyrila a Metoděje (pro příklad: „Cyrillus corpus S. Clementis invenit“, „Cyrillus et Methudius evangelizantes corpus S. Clementis circumferunt“ nebo „Methudius corpus S. Cyrilli ablatum Romam referre iubetur“ aj.), poté officium a litanie o sv. Cyrilu a Metodějovi, dovětek „Marcomanni sive Moravi“²⁶³ (tři oddíly o původu Moravanů, jejich jazyce a území, o jejich bojích s Římany a Maďary apod.) a epilóg.

Druhý tisk s názvem „Rex dolorum sive Oratio de passione I.N.R.I.“ (možno přeložit jako Bolestný král neboli Kázání o umučení Ježíše Krista) je připsán opět velehradskému opatovi Bartoloměji a

²⁶² Rkp. M II 236, 183.

²⁶³ Je zajímavé, že někdy Hirschmentzel rozlišuje mezi Markomany a Moravany a v některých případech oba pojmy používá jako synonyma.

byl vydán rovněž roku 1667. Jedná se o postní kázání. Čtyři výtisky jsou dodnes uloženy ve fondu VKOL.

Většina knih z Hirschmentzlova seznamu, které jsem měla možnost prostudovat, má na svém začátku stručnou poznámku. Ta se týká soukromé povahy knihy - není určena k veřejnému publikování a nepodléhá tudíž cenzuře. Tuto připomínku doplnil autor číslem, pod kterým lze knihu najít v seznamu knih z roku 1701.

Prvním spisem v pořadí je „Fragmenta literaria et varii elaborati conceptus ad usum religiosorum“ (Zlomky listů a sbírka vypracovaných zásad pro použití mnichů), o kterém nevíme nic bližšího.

Druhým spisem je „Centuriae septem propositionum et deductionum jovialium, sacrarum, interdum joco-seriarum“ (Sedm set božských a svatých propozic a dedukcí, někdy žertovných, někdy vážných). Mohlo by se jednat o rukopis „Jovialium miscellaneorum centuriae septem“, který je nyní umístěn ve sbírkách VKOL.²⁶⁴ Pochází z druhé poloviny 17. století. Má 373 stran a jeho rozměry jsou 20 x 15 cm.

Třetí knihou je „Officia propria Ecclesiae Wellehradensis“ (Vlastní oficia velehradského společenství). Ani o něm nemáme jakékoliv další zprávy.

Čtvrtým je „Cithara Trichordis sive Musica ad Deum bonum, ad B. Mariam et de vanitate mundi“ (Třístrunná loutna neboli Hudba k dobrému Bohu, ke svaté Marii a o světské marnosti). Je uložen ve sbírkách VKOL pod názvem „Cithara trichordia sive selecti cantus asketici“. Má 280 stran a byl sepsán na konci druhé poloviny 17. století. Jeho rozměry jsou 20 x 15 cm.

Pátým spisem je kniha s názvem „Collectanea quadripartita Ordinis Cisterciensis“ (Čtyřdílná sbírka cisterciáckého řádu), která je nyní ve vlastnictví VKOL pod zkráceným názvem „Collectanea

²⁶⁴ Informace o rukopisech, které jsou součástí sbírky historického fondu Vědecké knihovny v Olomouci, čerpám z katalogu knih této knihovny.

quadripartita circa Ordinem Cisterciensem“ a obsahuje 185 folií. Datace doby vzniku se shoduje s určením předchozího rukopisu. Formát je 22 x 16 cm.

Šestým spisem v tomto seznamu je „Semen Evangelicum de Sanctis totius anni“ (Evangelické sémě na sváteční dny celého roku).

Sedmým spisem je „Semen Evangelicum de Tempore totius anni“ (Evangelické sémě pro všední dny celého roku).

Domnívám se, že jeden z těchto spisů je uchováván ve fondu VKOL pod jménem „Semen evangelicum... sive Eucleatum et selectum meliorum concionum promptuarium“. Tento rukopis obsahuje 376 folií a jeho rozměry jsou 20 x 15 cm. Ani u něj nevíme přesný rok dokončení. Pravděpodobně se jedná o sbírku kázání.

Osmý rukopis Otec Kristián nazval „Philosophia Monastico-Cisterciensis“ (Filosofie cisterciáckých mnichů). Toto dílo s filosoficko-teologickým námětem je ve fondu VKOL a v katalogu jej nalezneme pod jménem „Philosophia monastica sive vita contemplativa in sacris patrum Cisterciensium solitudinibus“. Obsahuje 191 folií a na výšku a šířku měří 20 x 15,5 cm. Pravděpodobně pochází z druhé poloviny 17. století.

Devátou knihou je „Institutio Solemnitatis Corporis Christi ex Ordine Cisterciensi“ (Ustanovení slavnosti Božího Těla podle cisterciáckého řádu). Ani o tomto rukopisu nevíme nic bližšího.

Desátým spisem je „Exercitia Monastico-Religiosa“ (Zbožná cvičení pro mnichy). Nicméně u něj známe jen jeho název.

Jako jedenáctý je uveden „Mellilegium Bernardaeum in vitam contemplativam“ (Bernardovské medobraní o rozjímavém životě). Ve fondu VKOL je uschován spis „Mellilegium Bernardaeum in vitam Christi, Salvatoris nostri, quatuor alvearibus sive libris dulciter emanans“, který je zřejmě totožný se zmíněným rukopisem. Svým rozsahem 272 folií patří spíše k těm obsáhlejším. Jeho rozměry jsou 20 x 15 cm.

Dvanáctým spisem je „Recipe theologicum de curandis conscientiae scrupulis“ (Teologický návod ohledně péče o neklidné svědomí), které je rovněž součástí sbírky VKOL. Jeho plný název zní „Recipe theologiae pro curandis scrupulis conscientiae“. Jedná se o relativně krátký spis, neboť obsahuje pouze 144 folií. Jako u jednoho z mála Hirschmentzlových rukopisů známe rok vzniku – byl dokončen v roce 1696. Rozměry má 22 x 16 cm.

Třináctým Hirschmentzlovým dílem je „Catechismus praedicabilis trifariam Divisus“ (Katechismus pro kazatele rozdělený na tři části), o kterém nic bližšího nevíme.

Čtrnáctým rukopisem v pořadí je spis pojmenovaný jako „Formulare Ecclesiastico-Regulare in Caeremonias Sacras totius anni“ (Církevně-řeholní předpisy ke svatým obřadům na celý rok). Nejspíše se jedná o spis VKOL s názvem „Formulare ecclesiastico-regulare tripartitum in usum... ecclesiarum Ordinis Cisterciensis“, který obsahuje 215 folií. Na výšku měří 20 cm a na šířku měří o 5 cm méně. Spis byl dokončen na konci 17. století.

Patnáctým spisem je „Accessus ad Missae Sacrificium Sacrosancte tractandum“ (Přístup k svatosvatě prováděné mešní svátosti). Dnes je tento spis uložen ve sbírkách VKOL pod názvem „Promptuarium sacerdotale ... iuxta ritum s. Romanae ecclesiae et secundum usum Ordinis Cisterciensis“. Obsahuje 124 folií a jeho rozměry jsou 20 x 15 cm. Také tento spis vznikl na konci 17. století.

Šestnáctým rukopisem je „Feriae Bacchanales et Feria IV. Cinerum, illae ad jocum, haec ad seriam poenitentiam pertinent“ (Bakchanálie a svátek IV., Popeleční středa, ony k žertu, tyto směřují k vážné lítosti). Tento spis, dnes známý jako „Feriae christianae bacchanales, item feria quarta Cinerum serio-poenitentialis“, je uložen ve sbírce VKOL. Má 232 stran a měří 32 x 20 cm. Byl sepsán na konci 17. století. Dřevěné desky jsou potaženy kůží hnědé barvy a hřbet je několikrát ozdobně zprohýbán. Na pravé straně desek jsou dvě kovové spony.

Některé z textů jsou psány v českém jazyce – například Spor sedláka a měšťana o přednost stavu. Další zvláštností je, že na rozdíl od ostatních Hirschmentzlových spisů má tato kniha žertovný ráz.

V rukopisu nalezneme větší množství rytin.²⁶⁵ První z nich je rytina se zobrazením obou zakladatelů kláštera spolu s klášterní budovou. Dalšími rytinami jsou sv. Kristián, vůl u čtenářského pultu, osel coby učitel, portrét císaře Ferdinanda III. a císařovny Eleonory, hlava Ježíše Krista, sv. Cyril a Metoděj spolu s velehradským klášteřem, postava sv. Bernarda, třetí rytina Velehradu, žebřík do nebes a latinský kříž s nápisy.

Také bych chtěla poukázat na tisk s textem písně „Píseň nová o sv. Crhu a Strachotovi“, dále na Hirschmentzlovův oslavný dopis Františku Karlovi Liebštejnskému z Kolovrat a na již zmíněnou přímluvu z roku 1668 ke sv. Cyrilu a Metodějovi, „Votum fratris Christiani ad SS. Cyrillum et Methudium“, včetně dvou krátkých básní o Velehradě.

V předmluvě Hirschmentzel vysvětluje, co jsou bakchanálie, jak byly dříve rozšířeny a křesťany odmítnuty. Ale i přes toto zamítnutí je křesťanům dovoleno jednou za čas se pobavit. Poté následuje úvod, v němž autor vysvětluje typy tanců, jež se při tomto svátku tancují.

V další části vypráví nejrůznější zábavné historky, pojednání a tragikomické příběhy (včetně historky z rodného Frýdku). Jejich častým námětem je žena jako původce zla ve světě. Nechybí ani milostné, zlodějské a pijácké příběhy. Další kapitola je věnována historkám o útrapách v manželském životě.

Pro příklad uvádím pravděpodobný povzdech zkušených mužů. Volně bychom mohli tuto myšlenku přeložit jako: „Říká se, že se ženou jsou dva příjemné dny; první, když se přivádí jako nevěsta, druhý, když se odváží jako mrtvola.“

²⁶⁵ Všechny rytiny v Hirschmentzlových rukopisech jsou mědirytinami. Proto v následujících popisech tyto pojmy ztotožňuji.

*Denique si quae cum uxore iucunda sunt tempora, hos duos experti dixere eos(?) dies, nimirum quo sponsa adducitur(?), et quo mortua educitur(?).*²⁶⁶

Na stranách 90 až 92 nalezneme česky psanou „Různici měšťana a sedláka o předeck jednoho každého povolání“ včetně latinsky psaného názvu „Civis et rusticus concertant de melioritate conditionis suae“. Po ní následují, na straně 93, tři notové zápisy tanců – saltus civilis, saltus rusticus a saltus nobilis (tanec měšťanský, selský a panský).²⁶⁷ Báseň se skládá z předmluvy, vlastního příběhu, smíru a závěru.

V úvodu nám sděluje okolnosti vedoucí k rozepři (dostatek upitého vína), místo a osoby sporu.

Jest obyčejne příslovi,

že vino ledacos povi.

Jak se to nedavno stalo,

když se par osob shledalo

na dobrym vine v hospodě

*To se stalo v Polešově.*²⁶⁸

Vše se událo při sezení nad vínem v hospodě v Polešovicích. Vlastní příběh podrobně popisuje spor mezi sedlákem a měšťanem. První neděli po Velikonocích se potkali v polešovické hospodě měšťan se sedlákem. Když už byli „v náladě“ začal se měšťan vychloubat svým bohatstvím a postavením, které mu přináší jeho společenský stav. Měšťané jsou podle něj tak vážení, že jim všichni prokazují úctu. Sedlák mu však odporoval, že o měšťanově poctivosti by se dalo polemizovat. Měšťan ale ve svém vychloubání pokračoval. Mluvil o honosných domech, o hradbách města, jež poskytuje svým obyvatelům ochranu, a také o moudré radě, která spravuje město. Sedlák je podle něj obklopen pouze bodláčím. Sedlák mu oponoval, že žije na dvoře, který je obklopen lesy a loukami, a kde může pilně pracovat. Měšťan si jeho práce neváží a pochvaluje si naopak

²⁶⁶ Rkp. M II 236, 107.

²⁶⁷ Dodnes nelze přesně stanovit, kdo je skutečným autorem těchto tanců.

²⁶⁸ Rkp. M II 236, 90.

městská řemesla. Sedlák vyčítá měšťanovi jeho vychloubání a tvrdí, že by se mohl obejít bez měšťanů. Měšťan ale pokračuje a konstatuje, že sedlák musí do města dodávat potřebné zboží. Sedlák ale kontruje, že bez jeho dovážek by ve městě nemohli žít ani pracovat. Měšťan oponuje tím, že v cizině nakupuje zboží, které si sedlák nikde jinde než ve městě nekoupí. Svá slova končí výčitkou, že sedláci jsou bezbožní. Celá hádka vrcholí slovy sedláka, jenž prohlásí, že sedlák pochází od Adama, prvního zemědělce. A z Adama vzešli všichni ostatní. Tím celý spor vyhrává. Oba muži se smiřují a shodují se v tom, že všichni musí dobře sloužit Bohu, který jim dopřeje dobrou úrodu i velké bohatství. Vše je zakončeno tím, že si všichni zatancují tři tance.

Poté autor pokračuje dalšími příběhy. Za povšimnutí stojí část, ve které se Hirschmentzel zabývá zlovykem kouření a odsuzuje užívání tabáku. Na konec této části kdosi česky dopsal verš:

*Mrcha tabák, smolí kabát, činívá nám v hlavě závrať. Pokud nebylo tabáků, bývalo mnoho dobrých kabátů, když pak nastal tabák, sotvakdo má dobrý kabát.*²⁶⁹

Následují pasáže o neblahých koncích masopustní zábavy. V dalších pasážích se zabývá již vážnější látkou - postní tematikou. Vše je doplněno několika písněmi a litaniami. U jedné písně se nachází datace - rok 1694, u jiné písně je poznamenán rok 1698. Celé dílo je zakončeno opět epilogem ze dne 21. března roku 1702. V doslovu Hirschmentzel mimo jiné shrnuje své životní dílo, běduje a stěžuje si na závist a nepřátelství nejen vůči své osobě, s nímž se v klášteře setkával.

Sedmnáctým spisem je rukopis "Oscula Sponsae et Sponsi sive Collationes centum in passionem Christi" (Polibky Nevěsty a Ženicha²⁷⁰ neboli Sto rozprav o umučení Ježíše Krista). Dnes jej najdeme ve fondu VKOL pod názvem „Oscula sponsae et sponsi

²⁶⁹ Rkp. M II 236, 111.

²⁷⁰ Zřejmě označení pro církev a Krista.

sanguinum". Obsahuje 183 folií a vznikl na začátku 18. století. Jeho rozměry jsou 31 x 20 cm.

Osmnáctou knihou v seznamu je spis „Historia de veteri et novo Wellehrad“ (Historie o starém a novém Velehradě), který použil jako jeden z pramenů Středovský pro svou historii s názvem „Sacra Moraviae historia“.

Námětem Hirschmentzlovy Historie byly dějiny velehradského kláštera. Podle F. X. Richtera tento spis v olomoucké knihovně chybí.²⁷¹ Nelze ale s jistotou prohlásit, zda se skutečně ztratil, neboť je možné, že se jedná o spis, který je dnes umístěn ve fondu Moravského zemského archivu v Brně (dále jen MZA). Ve sbírce ho má rovněž Archiv města Brna (AMB). V Moravském zemském archivu je uchován i opis původního díla z roku 1778, který se zčásti od originálu liší.²⁷²

V současné době je tento spis znám pod názvem „Wellehrad vetus et novum sive de Moravorum regia et archiepiscopali in Wellehrad sede deque ipso nunc asceterio Wellehrad libri duo“. Byl sepsán na konci 17. století. Má 354 stran a jeho rozměry jsou 20 x 16 cm. Původní lepenkové desky jsou potaženy zažloutlým pergamenem. Na deskách jsou zřetelné stopy po dvou tkanicích.²⁷³ Na hřbetě je čitelný nápis *Wetus et Novum Wellehrad*.

Skládá se ze dvou knih. V první autor popisuje dějiny Velké Moravy a jejího centra – Velehradu, tématem druhé knihy je historie velehradského kláštera. Toto téma – dějiny Velkomoravské říše a velehradského kláštera - zpracoval i ve svých dalších rukopisech.²⁷⁴

V předmluvě se Hirschmentzel zabývá původem Moravanů a jejich příchodem do našich končin. Ve spise nalezneme i zapsanou disputaci z roku 1668. Jedna kapitola je taktéž věnována popisu

²⁷¹ F. X. Richter, Christian Hirschmentzel, ein Beitrag zu Mährens Literaturgeschichte, Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst, str. 751.

²⁷² Na konec knihy byly přidány opisy listin velehradského kláštera. První listina pocházela od Karla IV. a druhá od Vladislava Jagellonského.

²⁷³ Obecné údaje o rukopisech čerpám z popisu Hirschmentzlových děl, který sepsal M. Švábenský. *M. Švábenský, G 12. Cerroniho sbírka, II. díl, str. 371 – 379.*

²⁷⁴ Mám na mysli tištěnou práci o životě sv. Cyrila a Metoděje z roku 1667 a některé pasáže z jeho veledíla, které se v seznamu spisů ukrývá pod číslem 25.

mariánské úcty na Velehradě. V druhé části bych chtěla upozornit na Hirschmentzlův soupis posloupnosti velehradských opatů spolu s rokem zvolení. Ve svém seznamu na prvním místě uvedl Ticelina a posledním jmenovaným je Florián Nezorin. Po Hirschmentzlově smrti kdosi do seznamu dopsal opata Josefa Malého a rok zvolení 1724. Na další straně jsou vidět stopy od lepení. Podle nadpisu soudím, že v těchto místech byla vlepena rytina s údajným znakem velehradského arcibiskupství z období Velké Moravy.²⁷⁵

Jednou ze zvláštností tohoto rukopisu je, že obsah knihy Hirschmentzel umístil až na poslední stranu rukopisu, zatímco u většiny ostatních nalezneme obsah na začátku rukopisu před vlastním textem.

Devatenáctou knihou je Hirschmentzlova encyklopedie s názvem „Bibliotheca Breviloqua Octopartita, Sacrarum et humanarum Scientiarum Compendium“ (Stručná osmidílná příručka duchovních a člověka se týkajících věd). V nynější době je ve fondu VKOL pod názvem „Breviloqua bibliotheca sacrarum et politicarum scientiarum et facultatum“. Tento slovník se skládá ze dvou svazků o rozměrech 21 x 16 cm. První díl má 468 folií a druhý 435. Na dnes již zežloutlých lepenkových deskách jsou po pravé straně dvě tkanice (u druhého svazku tyto tkanice chybí). Na hřbetech knih je napsáno „Tomus I“ a „Tomus II“.

V obou knihách nalezneme i větší množství rytin – rytinu velehradského kláštera spolu s jeho zakladateli, Velehradu se sv. Cyrilem a Metodějem, sv. Bernarda, Ježíše Krista se svými učedníky,²⁷⁶ Velehradu s Božím okem aj.

Tento rukopis o 13 kapitolách bychom mohli zařadit do kategorie teologických spisů. První díl se skládá z předmluvy a 6

²⁷⁵ Tento symbol byl později znakem olomouckého biskupství. Hirschmentzel se o Velehradu zmiňuje jako o sídle arcibiskupa. Proto i v následujícím textu budu používat termín „velehradské arcibiskupství“.

²⁷⁶ Jedná se o výjev z Getsemanské zahrady. Na rytině jsou v přední části čtyři osoby – Ježíš Kristus a tři učedníci. V pozadí jsou vidět další postavy a Jeruzalém. Rytina svým tvarem připomíná výhled z okna.

kapitol, které se člení do menších částí. Druhý díl obsahuje kapitoly 7 až 13.²⁷⁷

Zatímco některé kapitoly jsou spíše jakési soubory teologických pojednání, jiné začínají úvodem do problematiky a poté následuje „vysvětlení“ jednotlivých pojmů v abecedním pořadí spolu s odkazem na příslušnou pasáž v Bibli nebo ve spisech církevních Otců.²⁷⁸ Pro zajímavost uvádím krátký příklad.

Arbor bona

*Non potest arbor bona malus fructus facere; neque arbor mala bonos fructus. Mat 7.*²⁷⁹

Tento výrok bychom mohli přeložit jako: „Dobry strom. Dobry strom nemuze nést špatné ovoce a špatny strom nenese dobré ovoce.“

Dvacátým spisem je „Monita S. Bernardi et Apologia in Pseudo-Abbate Commendatarios“ (Napomenutí S. Bernarda a obhajoba proti obročnickým lžiopatům), který je v současnosti uložen ve sbírkách VKOL. V katalogu jej nalezneme pod jménem „S. Bernardus ad excellentiorem in ecclesia clericum“. Vznikl na konci 17. století, obsahuje 158 folií a jeho rozměry jsou 20,5 x 16 cm.

Dvacátou první knihou je „Ethica Christiana“ (Křesťanská etika), jež se dodnes nachází pod shodným označením ve fondu VKOL. Rukopis obsahuje 173 folií a jeho rozměry jsou 22 x 16 cm.

Dvacátým druhým spisem je „Exercitia Bohemica in passionem Christi“ (Cvičení o umučení Ježíše Krista v českém jazyce) a i u něj chybí podrobnější informace.

Dvacátým třetím rukopisem v pořadí je „Tractatus Duo. Primus in vitam S. Hedvigis, alter de sanctis mulieribus in contubernio monachorum perseverantibus in immaculato Dei famulatu“ (Dva traktáty. První o životě sv. Hedviky, druhý o světicích žijících v pospolitosti řeholníků v neposkvrněné boží službě). V katalogu

²⁷⁷ Poněkud jiné náměty mají kapitoly 12 a 13. Z rejstříku rukopisu vyplývá, že ve 12. kapitole se autor bude zabývat taktéž hudbou. Kapitola číslo 13 má podnadpis Sedm oddílů vtipů, pověstí, žertů, zábavy aj.

²⁷⁸ Hirschmentzel ale mohl čerpat i z dalších pramenů.

²⁷⁹ Rkp. M I 413/1, bez paginace.

VKOL jej nalezneme pod jménem „Tractatus duo. Vita sanctae Hedwigis, item mirabilis Deus in sanctis suis“. O sveticích, zejména o svaté Hedvice, se Hirschmentzel rozepsal na 187 foliích. Rozměry spisu jsou 22 x 16 cm. Vazba je dřevěná, potažená kůží světlé barvy. Desky jsou zdobeny slepotiskem a hřbet knihy je ozdobně zprohýbán. Uprostřed zadní strany desek můžeme vidět velký ornament, nad ním je černě napsáno „Anno“ a pod ním je letopočet 1697 provedený také černou barvou. Po pravé straně desek jsou dvě kožené spony.

Hirschmentzel svůj výklad doplnil také o rytiny. Opět nechybí rytina hlavy Ježíše Krista, zobrazení Velehradu se svými zakladateli a rytina postavy sv. Bernarda. V knize se nachází taktéž jeden tisk. Jedná se o česky psanou „Pobožnost sv. Bernarda neboli Tovaryšstvo umučeného Pána našeho Ježíše Nazaretského, krále židovského pro šťastné života skonání“, jejíž součástí jsou regule bratrstva, modlitba, poděkování a modlitba proti Turkům a pohanům. Podle dedikačního listu, který se nachází na počátku spisu, připsal Hirschmentzel toto dílo svaté Hedvice.

Rukopis je rozdělen na dvě velké kapitoly. V první je pojednání o životě a zázracích svaté Hedviky a v druhé autor vypravuje o životě a skutech svetic. Hirschmentzel si do druhé kapitoly vybral především vyprávění o sveticích, které pobývaly za zdmi mužských klášterů. Vypráví nám například o svaté Pelagii Kajicnici,²⁸⁰ sv. Marině, sv. Hildegundě, sv. Eufrosině,²⁸¹ sv. Teodoře, sv. Zuzaně aj.

První kniha se skládá z dvaceti čtyř částí (zpráv), které jsou doplněny o litanii sv. Hedviky, slavnostní řeč ke sv. Hedvice, píseň o svaté Hedvice atd. Před prvním traktátem je předmluva o významu sv. Hedviky. V první zprávě se dovídáme o Hedvičiných rodičích, sourozencích a jejím sňatku ve dvanácti letech. Jejím manželem se

²⁸⁰ Svatá Pelagia žila v Antiochii a byla slavnou tanečnicí. Po biskupově kázání se stala křesťankou a odešla jako poustevník do kláštera v Jeruzalémě, kde dožila pod jménem Pelagius. D. Attwater, Slovník svatých, str. 310-311.

²⁸¹ Svatá Eufrosina pocházela z Alexandrie v Egyptě. Jako panna odešla do mužského kláštera v Alexandrii, kde žila pod jménem Smaragd. Tím uchránila své panenství, aniž někdo tušil, že je žena. Až před smrtí se zjistilo, že Smaragd je žena. D. Attwater, Slovník svatých, str. 120.

stal polský a slezský kníže Jindřich. Hirschmentzel se také zmiňuje o Hedvičiných dětech a dalších osudech, které ji v životě potkaly. Poté popisuje její zbožné skutky a vstup do třebnického kláštera.

V další zprávě píše o jejížačce svaté Anežce, dceři Přemysla Otakara I. a Konstancie Uherské, která byla v dětství vychovávána právě v třebnickém klášteře. Hirschmentzel dodává, že svatá Anežka šla ve šlépějích svaté Hedviky a činila mnoho dobrých skutků. Jedním z nich bylo založení špitálu sv. Františka v Praze. Dále píše o smrti knížete Jindřicha, o boji proti Tatarům²⁸² a smrti Hedvičina syna Jindřicha II. Pobožného, Hedvičině úmrtí, jejím uctívání, o zázracích po její smrti,²⁸³ o její kanonizaci apod.

Na konci první části nalezneme několik hodiniek a písní k nim. Zajímavé je, že většina těchto písní je psána česky. Nejprve Hirschmentzel napsal úvod k hodinkám a poté uvádí jednotlivé modlitby a písně. Vždy píše, na kterou část dne se daná pasáž vztahuje, a poté zaznamenává její součásti. Namátkou uvádím část posloupnosti: hodina šestá – modlitba – píseň – předzpěv – modlíme se – hodina devátá atd. Poslední píseň je opět v českém jazyce, má název „Píseň ke svaté Hedvice, kněžně polské a české, rozené markraběnce moravské,²⁸⁴ příbuzné českých králů“ a Otec Kristián ji zapsal včetně notového záznamu.

Na úplném konci první knihy je velmi zajímavý Hirschmentzlův dodatek o dvou příkladech kultu sv. Hedviky v českém království. Mnohem zajímavější je první příklad, v němž vypráví o založení kaple sv. Hedviky ve Frýdku, kterou nechali zbudovat Hirschmentzlovi rodiče.

Druhá kniha zabírá v rukopise mnohem menší prostor a začíná krátkou předmluvou. Poté následují jednotlivé traktáty o životě a skutečích jednotlivých světic. Ty jsou doplněny i o další rozpravy, ve

²⁸² Hirschmentzel se zmiňuje i o vpádu Tatarů na Moravu a úspěšném boji Jaroslava ze Šternberka u Olomouce. *Rkp. M I 401, 65.*

²⁸³ Hirschmentzel vypráví i svůj vlastní zážitek z dob svých brněnských studií, když byl žákem gramatické třídy zvané syntax. Blíže o příběhu *Rkp. M I 401, 153.*

²⁸⁴ V první zprávě Hirschmentzel tvrdí, že Hedvičin otec byl moravským markrabětem. *Rkp. M I 401, 18.*

kterých kromě světic vystupují i jiné svaté osoby. Jedná se například o příběh „O sv. Andronikovi a sv. Athanasii“ apod. Celkem Hirschmentzel uvedl jedenáct příběhů. Tuto knihu zakončuje Hirschmentzlova literární závěť z března roku 1702.

Dvacátým čtvrtým rukopisem je „Cultus Solo-Latrenticus et Sacra Scriptura et S. Bernardo“ (domnívám se, že název tohoto spisu bych mohla přeložit jako Kult „Solo-Latrenticus“ a úcta k Písmu svatému a ke svatému Bernardu) a ani o něm nevíme nic bližšího.

Největší pozornost si však zaslouhuje Hirschmentzlův spis, kterému patří dvacáté páté místo v seznamu knih. Je to rukopis s názvem „Historia de Regno, et Marchionatu Moraviae et adjacentium provinciarum“ (Dějiny království, moravského markrabství a sousedních krajů). Podle informací F. X. Richtera mohl být tento spis ve vlastnictví VKOL,²⁸⁵ avšak podle údajů v současném katalogu tento spis ve fondu není.

Je to vůbec nejrozsáhlejší Hirschmentzlův rukopis. V dnešní době je znám spíše pod jménem „Historia quadripartita de regno, de marchionatu Moraviae, et de monasterio Wellehrad“ (Čtyřdílná historie o království, o moravském markrabství a o velehradském klášteře), Originál rukopisu se nachází v AZZ a kopie je součástí Cerroniho sbírky v MZA.

Opis byl pořízen asi po roce 1724. Má 636 folií a jeho rozměry jsou 32 x 22 cm. Vazba se dodnes zachovala ve své původní podobě – dřevěné desky jsou potaženy hnědou kůží a zdobeny hojným slepotiskem. Po pravě straně jsou patrné stopy po dvou sponách. Na hřbetě je vidět nápis Hirschmentzell a pod tím Hist. Morav. et Hunga. Součástí rukopisu jsou tři barevná vyobrazení – údajný peníz moravského království, údajný znak markrabství a domnělý znak velehradského arcibiskupství.

Původní dílo vzniklo kolem roku 1698. Obsahuje 432 folií a na výšku a šířku měří 32 x 21 cm. Původní dřevěné desky jsou

²⁸⁵ F. X. Richter, Christian Hirschmentzel, ein Beitrag zu Mährens Literaturgeschichte, Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst, str. 751.

potázeny nažloutlou kůží a zdobeny slepotiskem a zčernalým zlatotiskem (prostřední část desek a písmena I.N.R.I., F.C.H.P.W.) Na zadní straně desek je čitelný rok 1698. I tento rukopis byl dříve opatřen dvěma sponami.

Na psaní se zřejmě podílel i někdo jiný. Do původní knihy bylo vlepeno několik obrázků – portrét Václava Bernarda Majetínského, včetně gratulace, vyobrazení sumce chyceného roku 1706, náčrtek jakési zahrady, domnělý znak moravského markrabství a velehradského arcibiskupství a obraz Velehradu. Součástí jsou i mědirytiny – zobrazení sv. Cyrila a Metoděje spolu s Velehradem. Originál se oproti opisu liší v několika detailech. Obsahuje například seznam mnichů z roku 1706.

Rukopis je rozdělen do čtyř velkých částí – do knih.²⁸⁶ Před první knihou je umístěna autorova předmluva. V ní se autor vyznává z toho, že při sepisování své první a druhé knihy čerpal z děl klasiků, zejména z dějepisných prací Tomáše Pešiny z Čechorodu.²⁸⁷ První a druhá kniha tvoří de facto jednu kapitolu. Pojednávají o dějinách země od 7. století do počátku 18. století (včetně období vlády císaře Leopolda I.). Každému století je věnována rozsáhlá kapitola, která je dále rozdělena do jednotlivých paragrafů. V těchto prvních dvou knihách se dovídáme mimo jiné o původu Moravanů, jejich jazyce, přijetí křesťanství, o jejich duchovním a správním centru (Hirschmentzel se domnívá, že tímto sídlem byl právě Velehrad), o okolních krajinách, válkách a o jiných sporech a událostech. Obsahem třetí knihy je vlastivěda markrabství moravského. Poslední kniha pojednává o dějinách velehradského kláštera.

V předmluvě první knihy se Hirschmentzel rozepisuje o moravském území v době římské, o stěhování národů a příchodu slovanských kmenů. Na závěr předmluvy zapsal jednotlivé znaky „abecedy“ starých Slovanů, Ilyrů, Dáků a jiných kmenů. První kniha

²⁸⁶ V rukou jsem měla kopii rukopisu, jež je ve sbírkách Moravského zemského archivu.

²⁸⁷ Několik citací pochází z Pešinoва spisu „Mars Moravicus“.

začíná vyprávěním o Sámovi a jeho vládě, o velkomoravské říši, o příchodu sv. Cyrila a Metoděje či o sídle Moravanů – Velehradu (odpradávná Welogrod čili Welký Grad). Vypráví též o době panování velkomoravských knížat a jejich sporech nejen s králi Franské říše. Neopomíná ani přijetí křtu knížetem Svatoplukem a jeho lidmi, pád Velké Moravy, přesunutí duchovního centra do Prahy, zničení Velehradu nájezdem Maďarů, založení biskupství v Olomouci, zpusťování Moravy Maďary a Rakušany apod. Mimo jiné se zmiňuje o kultu svatého Cyrila a Metoděje a tuto část zakončuje přepisem své žádosti olomoucké konzistoři o zavedení svátku obou světců v celé oblasti diecéze. Tuto prosbu sepsal, jak sám v tomto opisu uvádí, dne 18. ledna roku 1676 v rezidenci velehradských cisterciáků v Bolaticích. Začíná následujícími slovy.

Festum S.S. Cyrilli et Methudii ex episcopali directorio celebre in foro, etiam per universam diaecesim uniformiter celebrandum, ab aliquibus parochis debite. Solemnizatur, ab aliis ad meridiem tantum observatur, ab aliis penitus omittitur. In ducatu, vero Oppaviensi, Carnoviensi et aliis in Silesia ecclesiis, territoriis ad diaecesim Olomucensem... fit...²⁸⁸

Volně bych tento citát přeložila jako:

Svátek sv. Cyrila a Metoděje se má z nařízení biskupství hojně na veřejnosti a také po celé diecézi jednotně slavit, od některých farářů povinně. Je slaven, od jiných ctěn toliko dopoledne, od druhých úplně opuštěn. Skutečně v opavském knížectví, krnovském a v jiných slezských obcích, oblastí k olomoucké diecézi...stane se...

V několika kapitolách první knihy popisuje také období husitských válek. Píše například o založení sídla moravských husitů na ostrově řeky Moravy nedaleko osad Veselí nad Moravou, Nedakonice a Milotice na přelomu roku 1420 a 1421. Nedlouho poté, na počátku roku 1421, husité v čele s Bedřichem ze Strážnice a Tomášem z Vizovic podnikli útok na velehradský klášter. Tuto zprávu doplňuje i stručným vylíčením událostí, které se přihodily

²⁸⁸ Rkp. Cerr. II 187, 140.

v celém království (Zikmundova výprava do Čech, boje se Žižkou apod.).

Druhá kniha popisuje události, které se přihodily v období od roku 1501 do roku 1702. Popisuje například vládu obou Jagellonců, morovou epidemii v Uhrách, bitvu u Moháče, vpády Turků na území habsburské monarchie, konflikty mezi katolíky a protestanty, spory mezi Rudolfem II. a jeho bratrem Matyášem, třicetiletou válku, válku s Turky, podpis karlovičského míru, povstání v Uhrách, korunovaci Fridricha Braniborského, zvolení Filipa V. španělským králem nebo válku v Itálii atd. V tomto díle bych ráda upozornila na seznam zámků a hradů, které byly odňaty Turkům do konce 17. století (v soupisu je například Budín, Ostřihom, Pětikostelí, Stoličný Bělehrad, Pešť, Petrovaradín, Zemplín aj.).

Ve třetí knize, která se zabývá vlastivědným popisem země, píše o jednotlivých krajích, ale také o zvycích, náboženství, kostelech, obyvatelstvu a o tvrzích. Hirschmentzel se zmiňuje i o králích, markrabatech, biskupech a zemských hejtmanech.

Za pozornost stojí Hirschmentzlova posloupnost knížat Velkomoravské říše, seznam olomouckých biskupů (posledním v seznamu je biskup Karel III., vévoda lotrinský) a seznam opatů velehradského kláštera (ten byl jiným řeholníkem doveden do roku 1724). Pro příklad uvádím jména z prvního seznamu. Podle Hirschmentzla se na knížecím stolci vystřídali následující panovníci – Svatoš, Samomír, Samoslav, Lech, Hormidor, Mojmír I., Bryno, Mojmír II., Rastislav, Svatopluk, Svatoboj a Oleg(?). Součástí této knihy je také stručné vypsání dějin kláštera v Hradišti u Olomouce a velmi obecný výklad o cisterciáckém řádu.

Čtvrtá kniha je tvořena třemi částmi. Ty obsahují vylíčení historie velehradského opatství (zisk jednotlivých privilegií, výsad apod.) a skutků opatů, dále kultu Panny Marie na Velehradě a také pojednání vztahující se k Velehradu. V závěrečné části čtvrté knihy opět nalezneme Hirschmentzlův epilog ze dne 21. března roku 1702. Po této literární závěti následuje záznam od jiného autora – od Otce

Václava, řádového prokurátora. Jedná se o stručnou zmínku z roku 1706. Tehdy, 15. dubna, byl uloven sumec v rybníku patřícím k obci Kostelany. Poté je zaznamenán výsledek lovu z 18. května téhož roku, kdy byl chycen sumec v rybníku u Nedakonic. Několik posledních stran je věnováno stručné historii Velehradu (dříve města a poté kláštera).

I když Hirschmentzel pracoval na tomto rukopisu dlouhou dobu, posledních přibližně čtyřicet let popisoval velmi stručně. Kromě vyličení domácích událostí se zaměřil i na soudobé děje, které probíhaly například v sousedním Polsku (polsko-švédská válka v letech 1655-1670 aj.). Těm občas věnoval větší pozornost než domácím událostem. Je možné, že ho k tomu vedl fakt, že jako Slezan mohl citlivě vnímat vývoj v Polsku v návaznosti na osud jeho rodné země. I z tohoto důvodu nemůžeme očekávat, že jeho popis událostí je vždy objektivní. Podobného omylu, avšak zřejmě z důvodu nedostatku pramenů, se dopouštěl i při popisu starších událostí. Nicméně i přes to, že uvádí mylné informace o dávných dobách, musíme vyzdvihnout Hirschmentzelův popis událostí, jichž byl svědkem.

Dvacátým šestým rukopisem je „*Rudimenta Novitiorum pro Monachatu*“ (Základy noviciátu pro řeholní život). Domnívám se, že by se mohlo jednat o spis „*Ad novitice*“ ve sbírce VKOL. Svou velikostí a rozsahem je podobný předchozí knize. Obsahuje 174 folií a měří 20 x 15 cm.

Za pozornost jistě stojí dvacátý sedmý spis. Tímto pozoruhodným Hirschmentzelovým rukopisem je „*Orpheus sub Tilia Wellehradensi*“ (Orfeus pod velehradskou lípou). Ve fondu VKOL jej chovají pod jménem „*Orpheus in silvis sacrae solitudinis Wellehrad*“. Obsahuje 155 folií a na výšku a šířku měří 20,5 x 16 cm. Dřevěné desky jsou potaženy kůží světlé barvy a hojně zdobeny slepotiskem. U tohoto rukopisu víme přesný datum ukončení - byl dokončen 14. května roku 1698. Tento rok je vyražen taktéž na zadních deskách

knihy. Nad ním se nachází ornament oválného tvaru. Na pravé straně desek jsou dvě spony.

Součástí rukopisu je i několik rytin – například žebřík do nebe, latinský kříž či postava sv. Kristiána.

Toto dílo Hirschmentzel věnoval velehradské památné lípě. Tu cisterciáci nechali zasadit na památku ukončení třicetileté války. Z Hirschmentzlova vyprávění víme, že lípu zasadili jeho předchůdci jako malý stromek velikosti muže.

*Anno 1648 terminatum est bellum Sueticum, in cuius tamdiu a triginta annis desideratae pacis memoriam positus est surculus ultra virum exporrectus tiliae recentis...*²⁸⁹

V roce 1698 byla již lípa velkým košatým stromem, který poskytoval řeholníkům dostatek stínu k odpočinku.²⁹⁰ V létě se pod lípou konala zábavná odpoledne. Kromě přednášek se zde zpívalo, diskutovalo a hrálo na hudební nástroje.

Po dedikačním listu následuje předmluva k čtenáři, autorovo ospravedlnění vůči výtkám a vlastní pojednání. Hlavní část je složena ze dvou kapitol. V první se Hirschmentzel rozepisuje o lípě a zábavě, která pod ní ve volných chvílích probíhala. V druhé se zmiňuje o zábavě, jenž se odehrávala v zimních měsících v hovorně (v tzv. „collocutorialis“). Tato část začíná výkladem o koledách a novoročních gratulacích opatovi, převorovi a zástupci převora.

V obou dílech nacházíme velké množství notových záznamů a písní v českém a latinském jazyce. Pro příklad uvádím „Píseň wellehradska o swatých Crrhu a Strachotu...“, „Vox in solitudines Cistercienses“ a „Cantus de vanitate mundi“.

Za zmínku stojí skutečnost, že některé pasáže v tomto rukopisu jsou psány cizí rukou. Je ale možné, že je Hirschmentzel diktoval.

Dvacátým osmým spisem je „De ortu et progressu Ordinis Cisterciensis“ (O původu a rozmachu cisterciáckého řádu). I ten se nachází ve fondu VKOL, ale pod trochu jiným názvem - „Ortus et

²⁸⁹ Rkp. M I 405, 17.

²⁹⁰ Pod lípu si prý mohli sednout všichni řeholníci, kteří tehdy v klášteře žili. Podle Hirschmentzla jich bylo 56. Rkp. M I 405, 17.

progressus Ordinis Cisterciensis libri tres". Obsahuje 193 folií a jeho rozměry jsou 21 x 16 cm.

Dvacátým devátým je rukopis „Suffragia sacra in omnibus ecclesiae necessitatibus publicis et privatis“ (Svaté hlasy ve všech veřejných a soukromých potřebách církve). Ten je pod jménem „Suffragia sacra ex Scripturis utriusque Testamenti“ uložen ve sbírkách VKOL. Doba jeho vzniku se odhaduje na počátek 18. století. Obsahuje 129 folií a na výšku a šířku má 31 x 20 cm. Rukopis je uložen do dřevěných desek. Přední desky jsou zdobeny slepotiskem a pozlacenými písmeny tvořícími nápis INRI v horní části desek a FCHPW v dolní části. Vše je doplněno pozlaceným ornamentem, který se nachází uprostřed. Tento ornament nalezneme také vprostřed zadní strany desek a pod ním je pozlacenými číslicemi napsán rok 1700. Desky jsou potaženy, dle mého mínění, zřejmě pergamenem. Hřbet je ozdobně zprohýbaný. Ani jedna z obou spon se nezachovala.

V knize je opět vlepeno několik rytin. Pro příklad uvádím zobrazení Velehradu spolu s jeho zakladateli, podobiznu sv. Bernarda, portrét Ježíše Krista aj. Součástí jsou i dva tisky. První je tištěn v latinském jazyce a jedná se o litanii ke všem svatým. Druhý je psán německy, byl vytištěn v Brně roku 1693 a je to jakási modlitba k Ježíši Kristovi a sv. Bernardovi.

Podle obsahu v rukopisu soudím, že tento spis bychom mohli zařadit do kategorie teologických spisů.²⁹¹ Jedná se totiž o soubor nejrůznějších traktátů, žalmů a modliteb. Pro zajímavost uvádím některé z nich – „Žalmy o době moru“ (celkem jsou tři), „Žalmy o době křesťanských válek“ (opět v celkovém počtu tři), „Žalmy o době válek proti pohanům“ (opět v počtu tři), „Litanie k Duchu svatému“ (z Písma svatého), „Modlitba sv. Bernarda za odpuštění“ (ze starého breviáře cisterciáckého řádu) aj.

²⁹¹ Hirschmentzel hojně využívá citátů z Bible, odkazuje se zejména na První epištolu sv. Pavla k Tímoteovi.

Velká pozornost je též věnována válečným otázkám a s tím související problematice. Jako příklad uvádím názvy některých rozprav. Jedná se o „Povzbuzující slova k lidu ve válečných pohromách“, „Válka má různé důsledky“ (soubor traktátů vztahujících se k válečným událostem z nejrůznějších aspektů, včetně modliteb a poděkování za mír či vítězství), „Teoretické výklady o řádné válce“ (úvaha pro nejvyššího velitele a jeho vojsko) aj.

U poslední zmíněné rozpravy bych ráda upozornila na odstavec, ve kterém Hirschmentzel píše o svém bratrovi Františkovi a jeho vojenské kariéře.

Na závěr spisu Hirschmentzel umístil svůj dovětek a tři varianty posledního porizení pro řádné křesťany včetně jakéhosi doporučení pro duši. Po nich následuje na poslední straně krátký výtah z dopisu od Jana Trithemia spolu s Hirschmentzlovým výkladem.

Třicátým spisem je „Exercitationes et controversiae in Sacram Scripturam“ (Cvičení a spory ve svatém Písmu). Ve fondu VKOL tento rukopis nalezneme pod názvem „Exercitationes antilogicae in Sacra Scriptura“. Kniha byla dokončena, stejně jako většina Hirschmentzlových děl, na konci 17. století. Podobně je na tom i se svými rozměry - 21 x 16 cm. Celkově obsahuje 181 folií.

Mnohem složitější je to s Hirschmentzlovým spisem, který je uveden pod číslem třicet jedna. Jmenuje se „Problemata academica centum“ (Sto akademických otázek) a patrně by se mohlo jednat o rukopis „Lapis Lydius disceptationum academicarum“. Ten je dnes součástí fondu VKOL a svým rozsahem nepatří zrovna k těm objemnějším - má pouze 148 folií. Také tento rukopis má rozměry 21 x 16 cm a byl dokončen v druhé polovině 17. století.

Jasnější je to s uchováním třicátého druhého rukopisu, zvaného „Horologium monasticum, Deo religiose et iucunde serviendi“ (Klášterní hodinky ke zbožné a milé službě Bohu). Ve fondu VKOL je zachován pod jménem „Horologium monasticum“ a obsahuje 235 folií. I tato kniha má rozměry 21 x 16 cm a byla sepsána v druhé polovině 17. století. Z dedikačního listu, jež Otec Kristián zařadil do

rukopisu o bolatickém arcibratrstvu, se dovídáme, že svůj spis (zde jej nazývá „Horologium religiose, ac iucunde Deo bono serviendi“) věnoval opatovi plaského kláštera.²⁹² Důvodem pro to bylo, že Velehrad byl dceřiným klášteřem plaského konventu.

Třicátým třetím spisem je „Sanctorale Illyricum sive Sancti, Beati, Illustres virtute ex tot Slavonicis regnis viri et mulieres“ (Ilyřtřící svřtřící neboli svatřící, blahoslavenřící a ctnostně osoby, muřící i řící, z mnoha slovanskřící krřící), kterřící byl dokonřící roku 1699. I o tomto rukopisu mřící jen minimum informřící.

Třicátým řící rukopisem je „Elogia Quadripartita in Vitam S. Bernardi“ (Elogia o řící sv. Bernarda ve řící dřící). S nejřící pravděpodobnostřící by tento rukopis mohl odpovřící spisem, jenřící je uchovřící ve sbřící VKOL. Tento rukopis Hirschmentzel pojmenoval „Elogia quinpartita in vitam S. P. Bernardi de Claravalle“. Obsahuje 268 foliřící a doba sepsřící se uvřící mezi řící 1699 – 1702. Jeho rozmřící jsou 22 x 16 cm. Hirschmentzel jej přící generřící vikřící a vizitřící cisterciřící řící u nřící a všem cisterciřící opatřící a abatyřící v řící provincii.

Třicátým přící spisem je „Vita Jesu Christi in lectione, meditatione, oratione, contemplatione, in cantu choralis et figurali“ (řící Jeřící Krista v řící, řící, řící, řící a v řící a řící zpřící). Je ulořící ve fondu VKOL a v katalogu bychom jej nalezřící pod řící „Vita Jesu Christi“. Obsahuje 305 foliřící a jeho rozmřící jsou 32,5 x 21,5 cm.

Hirschmentzel jej zařící psřící po svatoduřící svřící roku 1699 a dopsal jej v řící roku 1700. Dřící desky byly potařící černřící hedvřící sametem - ten se až na malřící pozřící dodneřící nezachoval, zřící jen hedvřící. Dodnes jsou patřící řící po kovřící. Zachovala se i jedna ze spon. Rukopis je rozřící do přící řící. V přící se pojednřící o Vřící Jeřící Krista, ve řící o jeho narořící a dospřící. V řící třech pak o jeho pozemskřící řící, umučřící a vzkřící. K tomu je přící text o oltřící svřící. Vřící

²⁹² Rkp. M II 239, 354.

doplňují církevní hymny a zpěvy včetně nápěvů. Součástí spisu je seznam Hirschmentzlových knih, který byl napsán jinou osobou. Pozoruhodné jsou Hirschmentzlovy tři zpěvy, v nichž opěvuje cisterciácký řád, Velehrad a své spolubratry a loučí se s nimi. Nechybí ani duchovní závěť, několik litaní a epilog autora.²⁹³

Třicátým šestým spisem v pořadí je rukopis „Auctarium menologii Cisterciensis, et alii duo tractatus, alter Solatia ad monachos, alter Monita ad praelatos“ (Rozšířená sbírka legend o cisterciácích a dva další traktáty, jeden obsahuje útěšné řádky pro mnichy, druhý napomenutí pro preláty). Tento soubor tří traktátů je součástí Cerroniho sbírky v MZA, kde je uložen pod jménem „Tractatus tres. Primus: Auctarium menologii Sacri Ordinis Cisterciensis de sanctis, beatis, virtute illustribus viris ac mulieribus. Secundus: Pia sacrorum monachorum solatia. Tertius: S. Bernardus, praelatorum ecclesiae paedagogus“. Hirschmentzel své dílo dokončil roku 1700. Dohromady má 510 stran a mezi stránky byly vlepeny některé Hirschmentzlovy rytiny. Rozměry rukopisu jsou 21,5 x 16 cm. Dřevěné desky jsou potaženy černou kůží a zdobeny slepotiskem. Na přední straně jsou desky ozdobeny nápisem I.N.R.I. v horní polovině a v dolní F.C.H. Zadní strana desek je opět ozdobena slepotiskem – nalezneme zde vytlačen rok 1700, písmeno W a ornament. Zřetelně jsou vidět pozůstatky dvou háčkových spon. Hrany stran jsou pozlacené. Na hřbetě je vyraženo L. 36.

V knize jsou vlepeny tyto rytiny: sv. Bernard, Velehrad zobrazený se svými zakladateli, sv. Cyril a Metoděj s velehradským klásterem, hlava Ježíše Krista, žebřík do nebe a hlava sv. Kristiána.

Rukopis je rozdělen, jak již jeho název napovídá, do tří velkých oddílů. Před první částí se nachází předmluva ke čtenáři a krátká úvaha o cisterciáckém menologiu a jeho prospěšnosti. První část je věnována životním osudům svatých, blahoslavených a vznešených mužů a žen z cisterciáckého řádu. Pojednání o jejich životě a

²⁹³ J. Vychodil, Stará kniha velehradská, Obzor, str. 193 - 194.

skutcích jsou přiřazena vždy k příslušnému dni a měsíci. Tento traktát je zakončen epilogem a apostrofou k uvedeným svatým a několika písněmi. Druhý opět začíná jakýmsi úvodem, pak následují zpěvy a vlastní pojednání, Poslední díl obsahuje další teologické rozpravy, které jsou doplněny zpěvy a litaniami. Vše zakončuje již mnohokrát zmiňovaný Hirschmentzlův epilog, v tomto případě jinak stylizovaný.

Ve sbírkách MZA je rovněž uložen také třicátý sedmý Hirschmentzlův spis s názvem „Notabilia rerum et regum sive Historia Hungariae triphariam divisa“ (Zajímavosti o událostech a králích neboli historie Uher rozdělená do tří oddílů). Ve fondu jej najdeme pod označením „Notabilia de rebus et regibus Hungariae a primo Hunnorum ingressu usque ad annum 1700; partes III“. Byl dokončen někdy kolem roku 1700. Dřevěné desky jsou potaženy kůží bílé barvy a ozdobeny slepotiskem. Na přední straně desek je v horní polovině vyražen nápis I.N.R.I., v dolní polovině jsou vytlačena písmena F.C.H. (Frater Christiani Hirschmentzel) a P.M.W. (zřejmě místo uložení – Wellehrad). Po pravé straně jsou dvě dodnes funkční spony. Na hřbetě je vyraženo L. 37. Na zadní straně desek je čitelný letopočet 1700. V rukopise se nachází i jedna rytina – sv. Bernarda.

Rukopis je rozdělen do tří knih, které jsou uvozeny předmluvou. První kniha se zabývá původem Uhrů a vznikem jejich říše. V druhé části se autor zabývá církevními dějinami Uher v 10. až 13. století a všímá si i událostí z dalších let. Tématem třetí knihy jsou události v Uhrách za vlády císaře Leopolda I. do roku 1700. Na konci spisu opět nalezneme autorovu literární závěť z roku 1702.

V první části se dovídáme například o obyvatelích Panonie, kteří žili na tomto území před stěhováním národů, o příchodu Maďarů, o králích sousedních zemí, o správě království a jednotlivých hodnostech, o náboženských skupinách žijících v Uhrách apod. V následující části se autor zabývá touto tematikou – sídla arcibiskupství a biskupství v Uhrách, menologium uherských svatých, mučedníků a blahoslavených, působení cisterciáků

v Uhrách, uherské nekatolické skupiny či povstání, války a rozbroje v uherských zemích. Poslední, třetí kniha se mimo jiné věnuje otázkám spojeným s válkami proti Turkům a nalezneme zde i posloupnost uherských panovníků od Štěpána po Josefa I.²⁹⁴

Na tomto místě bych ráda upozornila na pasáže ve třetí knize díla, které jsou psány zřejmě cizí rukou německy. Zajímavý je rovněž dekret císaře Leopolda I. a tisk o pravé křesťanské víře z roku 1699, jenž je psán německy.

Třicátou osmou knihou je spis „Dulia erga sanctos ecclesiae Wellehradensis, Item de sacris ibidem cineribus” (Úcta vůči svatým velehradského společenství, rovněž o svatých mrtvých na tomtéž místě), jež dedikoval svatému Cyrilu a Metodějovi. V dedikačním listě bylo také uvedeno, že obsahem knihy je i popis toho, co vše Hirschmentzel zažil během svého života v den svátku sv. Cyrila a Metoděje. Toto vyprávění doplňují zprávy o tom, co vykonal a sepsal k úctě obou věrozvěstů.²⁹⁵

V současnosti je spis uložen v rámci Cerroniho sbírky v MZA. Jeho celé jméno zní „Dulia in sanctos Dei, ecclesiae Wellehradensis patronos in Moravia, in primis officium proprium in cantu choralis pro festo ss. Cyrilli et Methodii, dein cultus sanctorum eiusdem ecclesiae patronorum tutelarium, tandem cineres sacri eiusdem in Wellehrad domus”. Vznikl před rokem 1702 a jeho rozměry jsou 32 x 21,5 cm. Má 302 stran. Jako všechny ostatní rukopisy je i tento psán na papír. Dřevěné desky jsou potaženy kůží bílé barvy. Také desky u tohoto rukopisu jsou ozdobeny hojným slepotiskem a na přední straně jsou pozlacená písmena, která tvoří nápis I.N.R.I. a F.C.H., a číslice (17)00. Dodnes jsou patrné zbytky dvou spon.

I do tohoto rukopisu vložil Hirschmentzel známou rytinu sv. Cyrila a Metoděje spolu s Velehradem.

²⁹⁴ Korunován na uherského krále roku 1687.

²⁹⁵ F. X. Richter, Christian Hirschmentzel, ein Beitrag zu Mährens Literaturgeschichte, Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst, str. 751.

Součástí rukopisu je i soupis 40 děl od Kristiána Hirschmentzla.²⁹⁶ S vyjmenovanými spisy bylo zakázáno na základě reskriptu generálního vikáře české cisterciácké provincie jakkoli manipulovat. Pod tento seznam Hirschmentzel dopsal další dvě díla, dnes pod čísla 41 a 42. Kromě přepisu onoho reskriptu nalezneme ve spise i opis nařízení velehradského opata Nezorina. Po nich následuje několik notových záznamů a litanií. Další zpěvy autor doplnil závěrečnou řečí z pražských studií z roku 1668. Hlavní díl knihy je věnován výpisu jmen svatých mužů, opatů, kteří byli pohřbeni v kryptách velehradského kláštera, spolu s rokem jejich nástupu do funkce.

Část spisu tvoří i nekrologium mnichů dovedené do roku 1703. Seznam je rozdělen do sedmi sloupců – jméno, rodná země, dožitý věk, den smrti, doba strávená v klášteře (pravděpodobně počítáno od roku, kdy řeholník složil řádové sliby, do roku úmrtí), rok úmrtí, funkce. Prvním zapsaným je opat Ticelin. Dovídáme se, že pocházel z Německa, bylo mu 67 let, zemřel 6.7.1219 (den úmrtí přepisován a měsíc opraven), v klášteře žil 39 let a byl opatem a rádcem (consiliarius) krále na Moravě. Posledním zapsaným Hirschmentzlovou rukou je Štěpán, který pocházel z Moravy. Bylo mu 29 let a zemřel 22. září 1702. V klášteře pobyl sedm let a byl kněz. Posledním zapsaným je sám Hirschmentzel, kterého do seznamu dopsal asi některý z jeho spolubratrů. Jeho údaje vyplnil takto - Kristián Hirschmentzel ze Slezska, dožil se 65 let, zemřel dne 26. února 1703, v klášteře strávil 45 let a byl knězem, spisovatelem a historikem řádu. Nicméně Hirschmentzel myslel na svou smrt již nedlouho po sepsání rukopisu, nebo alespoň po dopsání seznamu mrtvých, neboť k posledním řádkům vlepil úzký papírek, na který poznamenal:

²⁹⁶ Soupis je totožný se seznamem z rukopisu o růžencovém arcibratrstvu. Jen u některých děl je přehozeno jejich pořadí.

*F. Christianus natus in Januario 1638. Novitius anno 1656, professus 1657(nečitelné, asi 1658), mortuus anno: die: Historicus, Ordinis scriptor, composuit 47 libros suos*²⁹⁷

Někdo po jeho smrti na papírek do příslušných míst dopsal den, měsíc a rok úmrtí. Za povšimnutí rozhodně stojí fakt, že se Hirschmentzel sám opravil v uvedení počtu svých spisů. Nejprve napsal číslovku 42, kterou přepsal na 47.²⁹⁸

Součástí je i vyprávění o životě a činech Jana Nepomuckého. Nepochybně zajímavý je také v českém jazyce tištěný mandát císaře Leopolda I. z 3. listopadu roku 1697, v němž byly uvedeny závazné normy týkající se ubytování vojska, platu atd.

Třicátým devátým spisem je tzv. „Prototypon Regio-Ethicum felicissime regnandi in Imperio et Ecclesia“ (Mravní zrcadlo pro krále, jak nejšťastněji vládnout v říši i v církvi). Je uložen ve fondu VKOL pod názvem „Prototypon regioethicum faelicissime regnandi, item ethica praesularis“. I tento rukopis vznikl někdy na konci 17. století. Obsahuje 281 folií a jeho rozměry jsou 21 x 16 cm. Dřevěné desky vypadají podobně jako u předchozího spisu. Na obou stranách desek nalezneme četné ozdoby - na přední straně je zkratka I.N.R.I. v horní polovině a v dolní polovině F.C.H. a P.M.V. Na zadní straně desek je vytlačen rok dokončení rukopisu - rok 1700. Hřbet je ozdobně zprohýbán. Po pravé straně desek jsou viditelné stopy po sponkách. Na některé strany byly přilepeny některé nám už známé rytiny.

„Prototypon“ bychom mohli zařadit mezi spisy s teologicko-etickým námětem. Kniha se skládá z úvodu a několika ne vždy přesně vymezených kapitol. Víceméně se jedná o soubor komentářů a odpovědí na otázky, které si autor sám pokládá. Po každé očíslované otázce následuje odpověď a k ní učený komentář. Do jednoho oddílu Hirschmentzel zapsal seznam církevních Otců s krátkými poznámkami k nim. Na závěr Otec Kristián připojil svůj

²⁹⁷ Papírek byl vlepěn mezi str. 216 a 217. Rkp. Cerr. II 189, 216-217.

²⁹⁸ Avšak toto číslo... *...že se opravil sám Otec Kristián.*

dovětek a „Dopis bratrům od Jana Trithemia“²⁹⁹ s vlastním výkladem. Rozhodně zajímavý text se nachází na stranách 117 až 121. Hirschmentzel se na tomto místě rozepsal o životě svých rodičů, zejména svého otce.

Čtyřicátou položkou v seznamu Hirschmentzlových knih je již mnohokrát zmiňovaný rukopis o bolatickém růžencovém arcibratrstvu. Hirschmentzel jej v soupisu označil jménem „Archiconfraternitas sacri rosarii et Hyperdulia Mariana praedicabilis“ (Arcibratrstvo sv. Růžence a Úcta k Panně Marii v kázáních). Tento rukopis má 366 stran a nyní je uložen ve sbírkách VKOL pod jménem „Archi-confraternitas sacri rosarii seu causae huius sacri instituti in Bolatitz“. Jeho rozměry jsou 31 x 20 cm. Dřevěné desky jsou potaženy kůží hnědé barvy a hřbet je ozdobně zprohýbán, podobně jako u rukopisu uvedeným pod číslem šestnáct. Opět jsou viditelné stopy po dvou sponách.

Kromě českých textů jsou ve spisu i pasáže psané latinsky a místy německy.³⁰⁰ Obsahuje také větší množství rytin – například rytinu sv. Bernarda, sv. Kristiána, hlavy Ježíše Krista, žebříku do nebe, dva různé pohledy na Velehrad (jeden se zakladateli velehradského kláštera a druhý s Božím okem uprostřed) aj.

Toto literární dílo pojednává o vzniku, počátcích a vedení arcibratrstva. Součástí jsou i opisy nejrůznějších listin, které se nějakým způsobem arcibratrstva dotýkají (buly papežů pro dominikánský řád o povolení zakládání růžencových bratrstev aj.). Velmi hodnotná část rukopisu se nachází na stranách 315 – 333. Jedná se o Hirschmentzlův vlastní životopis ukrývající se pod názvem „Notabilia circa statum F. Christiani ab ineunte aetate sua usque ad senectam“. Otec Kristián v něm vypráví o svých osudech v letech 1638 – 1699. Několik odstavců věnoval i vyličení některých událostí ze života svých rodičů.

²⁹⁹ Jan Trithemius (1462 - 1516) byl sponheimským a würzburgským opatem.

³⁰⁰ Německy je například psána bula papeže Innocence XI., ve které dominikánům povoluje zakládat růžencová bratrstva. *Rkp. M II 239, 7 - 15.*

Dalšími neméně důležitými částmi jsou tisk Nové písně o sv. Crhu a Strachotovi (tj. Cyril a Metoděj), tisk Pobožnosti sv. Bernarda, Výkaz plateb od usedlých bolatických poddaných z let 1667 – 1672, Hirschmentzlův archivní inventář „Argumenta et summa privilegiorum Monasterii Wellehradensis S.O.C., quae in ordinem sequentem redegit Fr. Christianus Hirsmentzel 1662“, Pojednání o kultu Panny Marie („Hyperdulia Mariana“) včetně příkladů úcty a neúcty, modlitba sv. Růžence a jiné modlitby (Proti Turkům, Tatarům a pohanům, Modlitba za pokoj, Modlitba za zemskou úrodu atd.), dále zde nalezneme soupis 42 Hirschmentzlových knih, již dříve zmíněné Výnosy (Benedikta Šimona Littweriga a Floriána Nezorina) o ochraně Hirschmentzlova díla, opisy věnovacích listů z jiných Hirschmentzlových spisů a Epilog.

V doslovu se Hirschmentzel zamýšlel nad svou tvorbou a částečně i nad svým životem. Byl sepsán 21. března roku 1702 a Otec Kristián se v něm zmiňuje, že na svých knihách (opět označuje množství 42 knih) pracoval více než 40 let.

*...operum nostrorum 42 libros, plus 40 retro annis operose continuatos...*³⁰¹

Zároveň v něm požádal své představené, aby se pokusili zachovat jeho knihy a vydat je tiskem. Také si stěžoval na závist a nepřátelství ostatních klášterních spolubratrů.

Čtyřicátá první kniha se jmenuje „Zodiacus quadripartitus Regularis, Praesularis, Prognosticus et Cisterciensis sive Exercitia Sancto-Bernardica“ (Zodiak řeholníků, představených, předpovědí a cisterciáků ve čtyřech dílech neboli Cvičení svatobernardská) a byla opět připsána generálnímu vikáři a vizitátorovi. Pravděpodobně by mohlo jít o „Exercitia religiosa sive documenta XII ad obtinendam perfectionem religiosam... Item Calendarium Bernardeum“. Jedná se o rukopis uložený ve fondu VKOL. Obsahuje 193 folií a jeho rozměry jsou 19 x 15 cm. Ani u něj neznáme rok sepsání.

³⁰¹ Rkp. M II 239, 365.

Čtyřicátým druhým spisem je rukopis, který Hirschmentzel nazval „Liber septem sigillis signatus, totidem clavibus commentariis in totam Sacram scripturam reseratus. Item 63 subsidia prudentialia, et problemata in eandem Scripturam, ac Doctrinalia Specialia“ (Kniha pečetěná sedmi pečetěmi, právě tolika klíči komentářů otevřená pro celou Bibli. Také šedesát tři rozumných pomůcek a Otázky k Písmu svatému a zvláštní doktrinalia) a podle dedikační listiny jej věnoval pánům Amandu Ferdinandovi z Petřvaldu, pánovi na Střílkách³⁰², a Janu Dětřichovi z Petřvaldu, pánovi na Buchlově. Zřejmě by se mohlo jednat o rukopis, který je dnes uložen ve sbírkách VKOL pod názvem „Liber septem sigillis signatus sive Mysteria sacrarum scripturarum“. Tento rukopis obsahuje 304 folií a jako doba jeho vzniku se udává druhá polovina 17. století. Jeho rozměry jsou 21,5 x 16 cm.

Hirschmentzel je tvůrcem i následujících rukopisů, které však z nejrůznějších příčin do svého seznamu nezapsal:

První se jmenuje „Illyricum Sacrum sive coelites Illyrici ex variis linguae Slavonicae gentibus“ (Slovanští světci neboli Slovanští nebešťané z různých slovanských kmenů) a je uložen ve sbírkách AZZ. Pochází z roku 1703, obsahuje 401 folií a na výšku a šířku měří 31 x 20,5 cm. Dřevěné desky jsou potaženy černě mořenou jelenicí. Přední strana desek je ozdobena pozlacenými písmeny, které tvoří následující nápisy I.N.R.I., F.C.H.P.W. a MDCCIII. Na deskách jsou patrné zbytky po dvou sponách.³⁰³

Hirschmentzel jej sám označil za svůj čtyřicátý třetí spis. Námětem tohoto spisu jsou životopisy nejrůznějších slovanských světců a světic. K nim přiřadil i mnohé podle něj významné osobnosti, které sám považoval za svaté, ale které nebyly církví za svaté uznány. O těchto „svatých“ napsal legendistické příběhy, které

³⁰² Jednalo se o dva bratry Hanuše Zikmunda Petřvaldského z Petřvaldu - o Amandu Ferdinanda Milotu Petřvaldského z Petřvaldu (1653 - 1724) a Jana Dětřicha Gerarda Petřvaldského z Petřvaldu (1658 - 1734).

³⁰³ M. Švábenský, G 12. Cerroniho sbírka, II. díl, str. 377.

můžeme ocenit spíše pro jejich umělecké kvality než pro historický přínos.

Knih je rozdělena do dvou velkých částí. První je tvořena třemi kapitolami a druhá dvěma. Celý rukopis začíná úvodem a po něm následuje díl věnovaný moravským svatým. Autor vypravuje o sv. Cyrilu a Metodějovi, zmiňuje se i o ctihodném knížeti Svatoplukovi (spojuje jej s pokřesťanštěním Moravy) a mezi úctyhodné přiřadil dokonce českého krále Přemysla Otakara I. či mnoho velehradských a hradištských opatů. Druhá kapitola se skládá z pojednání o slezských svatých. Ve třetí kapitole autor obrací svou pozornost na světce Čech. Mezi svaté zařadil i pražského biskupa Gebharda, Jindřicha Břetislava nebo Karla IV.

Druhá část rukopisu je tvořena kapitolami o svatých z Uher a Polska. Po stručném historickém úvodu následuje seznam uherských svatých. Mezi nimi jmenuje i krále Štěpána, Alžbětu Durynskou nebo Markétu Uherskou. Na několika stranách se věnuje i jihoslovanským světcům. V poslední části se zabývá osudy polských svatých. Zmiňuje se i o Doubravce (polsky Dobrawa či Dabrowka), Kunhutě (polsky Kinga) či o Kazimírovi (polsky Kasimir či Kazimierz).³⁰⁴

Druhým spisem, který chybí v Hirschmentzlově seznamu, je rukopis „Amorosae et dolorosae septuaginta quatuor collationes sponsae et sponsi sanguinum“ (Sedmdesát čtyři milostných a bolestných rozprav Nevěsty a Ženicha³⁰⁵), který se nyní nachází ve fondu VKOL. Hirschmentzel jej sepsal na konci 17. století a označil jej za svůj čtyřicátý čtvrtý rukopis. Spis obsahuje 148 folií a rozměry jsou 30 x 20 cm.

Třetím nezařazeným spisem je „Nova et vetera loci Wellehrad monimenta“ (Nové a staré upomínky Velehradu), který je v současnosti uchovávan ve fondu MZA. Rok vzniku by mohl být 1670, avšak vzhledem k přepisování tohoto roku nelze jednoznačně

³⁰⁴ B. Dudík, Bibliothek und Archiv im furstenerzbischoflichen Schlosse in Kremsier, str. 48 – 51.

³⁰⁵ Zřejmě označení pro církev a Krista.

určit, zda se jedná skutečně o tento rok. Druhou možnou variantou je, že rukopis byl dokončen v roce 1660. Pokud by tato datace odpovídala, pak by tento spis byl zřejmě prvním Hirschmentzlovým rukopisem! Tuto hypotézu by mohlo potvrzovat i písmo, které se svým způsobem liší od pozdějšího Hirschmentzlova písma. Domnívám se, že tato „odlišnost“ je dána mládím autora. Avšak možné je i to, že rukopis vznikl až v roce 1770 (dvě prostřední číslice jsou podobné, proto je možné, že se jedná o dvojici šestek nebo sedmiček). V tom případě by se jednalo o kopii původního Hirschmentzlova díla, čemuž by mohl odpovídat již zmiňovaný odlišný rukopis. Osobně se domnívám, že autorem spisu je samotný Hirschmentzel a, ať už se jedná o rok 1660 či 1670, patří toto dílo k Hirschmentzlovým prvotinám.

Původní lepenkové desky jsou tmavě hnědé barvy a na hřbetě můžeme číst nápis „Hirschmentzel Nova et vetera loci Wellehrad monimenta“ z pozdějšího období. Spis má 186 stran a jeho rozměry jsou 28,5 x 19,5 cm.

Na začátku chybí tradiční dvoustrana – první o soukromém charakteru knihy (včetně čísla knihy) a druhá, na které je uveden celý název díla.³⁰⁶

Celý spis začíná úvodem ke čtenáři, který je doplněn seznamem autorů a pramenů, z nichž Hirschmentzel čerpal. Ze známějších spisovatelů to byli například Jan Dubravius, Václav Hájek, Bartoloměj Paprocký, Daniel z Veleslavína a Bohuslav Balbín. Z pramenů použil například „Menologium svatých cisterciáckého řádu“.

Knihy se skládá ze dvou částí. První je rozčleněna do čtyř hlav o rozdílném počtu paragrafů. Druhá je rozdělena do sedmi hlav, které jsou opět dále děleny do jednotlivých paragrafů. Na závěr bylo autorem po epilogu ke čtenáři přidáno několik dalších kapitol menšího rozsahu, z nichž se však zachoval jen první titul s názvem „Situs loci Wellehrad“. Ostatní kapitoly včetně epilogu již chybí.

³⁰⁶ První strana o charakteru knihy chybí i u rukopisů „Wellehrad vetus et novum“ a „Tractatus tres“.

Svým obsahem se tento spis podobá rukopisu, který Hirschmentzel zařadil do svého seznamu pod číslem 18. I v tomto díle se autor pokusil přiblížit historii Velkomoravské říše a zvýšit význam Velehradu. Pro ilustraci uvádím názvy některých kapitol – Původ a jazyk Markomanů, Král Marobud a jeho činy, Město Velehrad, Sv. Cyril přinesl ostatky těla sv. Klimenta, Moravané se stávají křesťany, Velehrad arcibiskupstvím, O Svatoplukově smrti, Zpustošení Velehradu Maďary, O založení velehradského klášteřa, Velehradský klášter z morimondské větve, Němci a Maďaři zpustošili Moravu a poplenili klášterní statky apod.³⁰⁷

3.2 Dovětek k Hirschmentzlově tvorbě

Třebaže Hirschmentzel při sepisování svých rukopisů používal řadu pramenů, nevyhnul se při citacích a odkazech mnohým historickým omylům. Avšak i přes tyto chyby nalezneme v jeho spisech pasáže, jimž nemáme důvod jim nevěřit. Jedná se zejména o popisy soudobých událostí (zvláště pak událostí spojených s Velehradem) a charakteristiky tehdejšího života lidí (z doby Hirschmentzlova působení v Bolaticích). Cenné jsou i hudební skladby, písně a básně, jež jsou doposud součástí některých rukopisů. Vzhledem k tomu, že autor napsal několik textů také v českém jazyce, a mimo to používal i nářečí, můžeme z těchto českých pasáží určit, v jakém stavu se nacházel náš jazyk v tehdejší době.

Za podrobné prostudování stojí rovněž Hirschmentzlovy hudební skladby. Nabízí se také otázka, zda je Hirschmentzel skutečným skladatelem všech těchto hudebních děl.

Na závěr musíme konstatovat, že Hirschmentzel po sobě zanechal úctyhodné dědictví, jenž by nemělo zůstat zapomenuto.

V této kapitole jsem se nesnažila o kritické posouzení všech Hirschmentzlových děl, nýbrž jen o bližší seznámení s obsahem a

³⁰⁷ V tomto rukopisu Hirschmentzel ztotožňuje Markomany s Moravany.

vizuální podobou některých spisů. Tyto informace jsem doplnila na některých místech o poznatky z vlastního bádání.

4 Krajané a současníci

Kristián Gottfried Hirschmentzel nebyl jediným spisovatelem, který žil v druhé polovině 17. století a pocházel ze Slezska. Z tohoto důvodu jsem se rozhodla v této kapitole stručně vypsát osudy dalších literátů, kteří byli Hirschmentzlovými současníky.

Vzhledem k jejich velkému počtu vyberu pouze několik osobností, které dle mého názoru patří k těm nejdůležitějším, a jejichž tvorba se nějakým způsobem odlišuje od tvorby Hirschmentzlovy. Na rozdíl od něj se tito spisovatelé nesnažili vytvořit velká historická díla, ale ve svých pracích se vydali jinou cestou.

V následující části se zmíním o třech členech jezuitského řádu (S. Rapal, M. Vierius a B. H. J. Bilovský), o představiteli premonstrátského řádu (J. Hirnhaim) a o J. J. Božanovi, V. B. Jestrábském a o T. X. Laštovkovi. Také se pokusím krátce vystihnout, v čem se od Hirschmentzla odlišují. Rapal byl velkým znalcem hebrejského a řeckého jazyka. Vieriova díla bychom mohli charakterizovat jako romány s legendistickými prvky. Bilovský, Jestrábský a Laštovka patří mezi představitele barokní homiletiky. Hirnhaim patřil ve své době mezi filosofické kapacity a Božan příslušel k tvůrcům kancionálů.

4.1 Další hornoslezští literáti Hirschmentzlovy doby

Jako prvního z Hirschmentzlových současníků bych zmínila frýdeckého rodáka Stanislava Rapala (Rapalius), který se narodil roku 1640 a ve svých dvaceti letech vstoupil do jezuitského řádu. Byl velkým znalcem hebrejského a řeckého jazyka, v řečtině prý dokonce konal své denní modlitby. Dlouhou dobu (uvádí se, že přednášel celých 19 let) působil jako profesor poetiky a rétoriky a později se stal misionářem, což se mu nakonec stalo osudným. Chtěl zemřít mučednickou smrtí a toto jeho „přání“ se vyplnilo roku 1708,

kdy byl zavražděn ve Vsetíně. Z jeho pera pochází například „Modlitby řecko-latinské“ z roku 1676 a „Cesta k řečnictví“³⁰⁸, která vyšla v letech 1707, 1712 a 1731.

Mladším Hirschmentzlovým vrstevníkem byl i Jan Josef Božan, který rovněž pocházel z Frýdku, kde se narodil roku 1644.³⁰⁹ O jeho životě nemáme žádné bližší informace, víme jen, že působil jako farář v Chroustovicích v Čechách až do své smrti roku 1716. Přeložil z latiny do češtiny několik skladeb, avšak jeho bezesporu nejznámějším dílem je zpěvník „Slaviček rajský na stromě života slávu Tvorci svému prozpěvující“. V tomto kancionálu nalezneme 860 písní a různých modliteb, autorem některých z nich je samotný Božan. Tento zpěvník patří mezi nejrozsáhlejší kancionálové sbírky českého katolického baroka a za zmínku určitě stojí fakt, že jej Božan věnoval velkému odpůrci jezuitů, hraběti Františku Antonínovi Šporkovi.

V Moravské Ostravě se roku 1630 narodil Valentin Bernard Jestřábský (zemřel 1719). Filosofii a teologii studoval nejprve v Uherském Hradišti a oba kurzy dokončil v Olomouci, kde byl později, kolem roku 1663, vysvěcen na kněze. Působil jako duchovní správce na několika místech, avšak nejdůležitější je jeho pobyt ve Veverské Bítýšce, kam byl poslán roku 1667. Jako farář zde setrval až do své smrti. Je autorem většího počtu knih s náboženskou tematikou, které sepsal v latině a v češtině. Snad nejznámější je jeho česky psané dílo „Vidění rozličné sedláčka sprostného“, které svým obsahem připomíná Komenského „Labyrint světa a ráj srdce“. Jestřábský také patřil ke ctitelům cyrilometodějského kultu.³¹⁰

Z Dolnice ve Slezsku pocházel člen jezuitského řádu Matěj Vierius.³¹¹ Narodil se roku 1634 a během svého života působil jako misionář v Čechách i ve Slezsku. Zemřel roku 1680. Vierius je

³⁰⁸ Její plný název zní „Via ad eloquentiam quattuor passibus epistolarum, chriarum, syllogismorum et orationum constans“. *J. Vašica, Eseje a studie ze starší české literatury*, str. 324.

³⁰⁹ Jiný rok narození uvádí Jaroslav Ludvík Mikoláš ve své knize o frýdeckých rodácích. Podle něj se Božan narodil až v roce 1656. *J. L. Mikoláš, Rodáci města Frýdku. Sedmnácté a osmnácté století. I. díl*, str. 11.

³¹⁰ B. Zlámal. Cyrilometodějství Kristiána Bohumíra Hirschmentzla, Slezský sborník, str. 58.

³¹¹ J. Stypa, Slezští rodáci v českém písemnictví, Věstník Matice opavské, str. 42.

tvůrcem traktátu „Choť Kristova, aneb duše nábožná hledající svého milého, Pána našeho Ježíše Krista“, jenž vyšel v Praze roku 1680 a v Litomyšli 1734.³¹² Jeho námětem, jak nám napovídá sám název díla, je duše hledající Krista. Aby na své cestě nezabloudila, pomáhá jí anděl strážný. I toto dílo svým tématem poněkud připomíná Komenského „Labyrint světa a ráj srdce“.

Další zajímavou osobností je Jeroným Hirnhaim (1637 – 1679), který pocházel z Opavy. Roku 1659 vstoupil do premonstrátského kláštera na Strahově, kde byl 14. ledna roku 1670 zvolen opatem. Svá studia teologie a filosofie absolvoval v Praze v Koleji sv. Norberta, ve které později sám přednášel filosofii. Jeho významným činem bylo vybudování teologického sálu v knihovně ve Strahovském klášteře. Hirnhaim je autorem teologických a asketických spisů, z nichž dva se ocitly na církevním indexu.³¹³

Dalším jezuitou byl i hlučinský rodák Bohumír Hynek Josef Bilovský (též Godefridus Josef), jenž se narodil roku 1659. Byl vzdělán u jezuitů a do jejich řádu později také vstoupil. Dodnes není zřejmé, zda z řádu sám vystoupil, nebo byl vyloučen. Jako farář nejprve působil v jihočeském Písku, ale kvůli častým konfliktům s farníky byl mnohokrát přeložen na jinou faru. Zemřel roku 1725 na faře ve Slatenicích. Byl vášnivým kazatelem a jeho kázání byla hojně navštěvována prostým lidem. Některá Bilovského kázání vyšla tiskem. Většina jeho spisů jsou soubory kázání, jež sepsal v českém jazyce a v latině. V latině jsou psány například „Stella nova Sarcander“ z roku 1703 a „Zodiacus Sarcandrius“ z roku 1712. Z českých sbírek bych upozornila na „Nový Cherubín“ z roku 1695 nebo „Praporec spasení“ z roku 1709.

V Hlučíně se narodil taktéž kazatel Tomáš Xaverius Laštovka (též Laštuvka), který zemřel roku 1747. Roku 1720 se stal farářem v Rudíkově a o šest let později, roku 1726, se stal děkanem v Uherském Hradišti. Je autorem česky psaného spisu s názvem

³¹² J. Stypa, Slezští rodáci v českém písemnictví, Věstník Matice opavské, str. 42.

³¹³ Bližší informace o názvech těchto spisů nalezneme u J. Vašici. *J. Vašica, Eseje a studie ze starší české literatury*, str. 319.

„Čtvrtý článek víry katolické“, který byl vydán až po jeho smrti roku 1748. Byla to sbírka kázání na všechny čtvrtky v postním období. Roku 1713 byl vydán také jeho latinský spis s právní tematikou „De iure et iustitia“.³¹⁴

³¹⁴ J. Vašica, Eseje a studie ze starší české literatury, str. 329.

Závěr

Kristián Gottfried Hirschmentzel se narodil ve Frýdku dne 7. ledna 1638. V mládí studoval na gymnáziu ve Vratislavi a poté v Brně, kde se rozhodl, že vstoupí do cisterciáckého řádu. Roku 1656 začal svůj noviciát ve velehradském klášteře, ale kvůli sporům s opatem musel klášter o rok později opustit. Zpět na Velehrad se vrátil v roce 1658. Významným mezníkem v jeho životě byl rok 1661, kdy se stal knihovníkem na Velehradu. V letech 1666 až 1668 pobýval v Praze, kde v semináři studoval spekulativní teologii. V roce 1670 byl vysvěcen na kněze. O rok později byl velehradským představeným jmenován do funkce podpřevora kláštera, ale ještě téhož roku byl poslán jako duchovní správce do Boršic, kde působil čtyři roky, přesněji do podzimu roku 1674. V listopadu 1674 byl svým opatem vyslán do Bolatic, aby se ujal klášterního hospodářství po zemřelém administrátorovi. Jako úspěšný hospodář pobyl v Bolaticích necelých 19 let. V roce 1692 se rozhodl odejít z Bolatic a odebral se na velehradský statek v Brněnských Ivanovicích. Na zasloužený odpočinek odešel roku 1694 zpět do velehradského kláštera, kde zemřel 26. února 1703 ve věku 65 let.

Za zmínku rozhodně stojí jedna důležitá okolnost – Hirschmentzlovo národní cítění. Gottfried se i přes svůj německý původ cítil být Čechem, respektive Moravanem. Ráda bych také zdůraznila, že jeho otec, v mládí luterán, konvertoval ke katolicismu a své děti vychoval v katolické víře. O tom, že tuto výchovu nezanedbával, nás přesvědčí samotné Gottfriedovo smýšlení - byl přesvědčeným katolíkem a velkým ctitelem moravských a českých patronů (sv. Cyrila a Metoděje, sv. Jana Nepomuckého apod.).

Dodnes nelze přesně stanovit, kolik Hirschmentzel sepsal spisů, neboť ne všechny se dochovaly do současnosti. Jejich celkový počet se odhaduje na 42 – 48 děl. Nejedná se však pouze o spisy s tematikou náboženskou či teologickou, filosofickou, etickou,

vlastivědnou, zábavnou nebo hudební. V dnešní době jsou dochované rukopisy uloženy ve sbírkách několika knihoven³¹⁵ a archivů³¹⁶. Není ale vyloučeno, že některý z dalších rukopisů může být i ve vlastnictví soukromých osob nebo institucí v jiných zemích.

Největší množství spisů je věnováno historii – Hirschmentzel zaznamenal události, které se týkají nejen samotného Velehradu, ale také českého království a sousedních zemí, zdůraznila bych zejména popis událostí v Polsku a v Uhrách. V některých svých spisech Hirschmentzel kromě již dávných událostí vylíčil také události soudobé, a tyto děje, ač sám člen řádu, posuzoval dle svého vlastního názoru. Vedle popisu aktuálního dění si do rukopisů poznamenával nejružnější říkanky, básničky a historky, které zřejmě zaslechl během svého působení mezi prostým lidem. Díky tomu se nám dochoval doklad ústní tradice, kterou si mezi sebou předával prostý lid. Hirschmentzel si tato vypravování zapisoval včetně prvků místního dialektu (např. virchnost – vrchnost, smirká – smráká aj.). Z tohoto důvodu můžeme spisy, v nichž jsou zaznamenány ukázky lidové tvořivosti, chápat jako dokumenty, které nám napomáhají porozumět a pochopit tehdejší dobu a myšlení obyčejných lidí.

Vedle literárních textů je Hirschmentzel autorem také většího množství písní a rovněž notových zápisů. O hodnotě některých hudebních kousků, například již výše zmíněných tanců z rukopisu o bakchanáliích, svědčí i to, že je na žádost Vítězslava Houdka pozorně prostudoval Leoš Janáček. Podle jeho poznámek lze soudit, že ho tyto skladby zaujaly.

V své práci jsem provedla syntézu dosud zpracované látky a výsledků svého výzkumu. Ve většině vydaných článků a knih, které se zabývají životními osudy Kristiána Gottfrieda Hirschmentzla, jsou údaje z Hirschmentzlova života značně zlomkovité, a proto jsem se pokusila tyto mezery zaplnit (zprávy o jeho dětství a době studií v Praze apod.). Dále jsem tyto dostupné články a pasáže z knih

³¹⁵ Jsou ve fondu knihovny v Praze, Olomouci a v Kroměříži. Celé názvy knihoven uvádím ve třetí části své práce.

³¹⁶ Jedná se o Moravský zemský archiv v Brně a Archiv města Brna.

kriticky prostudovala a dlouho tradované omyly (například to, že Hirschmentzel studoval na gymnáziu v Olomouci) jsem uvedla na pravou míru. Podle mého mínění většina chybných údajů zřejmě vznikla nekritickým přejímáním údajů předchozích historiků. Pro příklad uvádím příspěvek J. Jirečka a B. Gracové.

Mým dalším přínosem bylo doplnění informací o studiu cisterciáků v arcibiskupském semináři o soupis Hirschmentzlových vrstevníků, který jsem dohledala v pramenech uložené v knihovně Strahovského kláštera. Nevšimla jsem si jen studentů z řad cisterciáků, ale také studentů, kteří mohli docházet na přednášky do arcibiskupského semináře v letech 1666 až 1668. Třebaže se Bedřich Slavík pokusil shrnout bibliografii věnovanou Kristiánovi Gottfriedovi Hirschmentzlovi, není jeho seznam úplný. Proto jsem Slavíkuv souhrnný přehled dosavadních studií z roku 1938 rozšířila o soupis knih a článků, o nichž se Slavík nezmiňuje. Pro příklad uvádím statě od V. Praska a J. L. Mikoláše. Navíc jsem připojila seznam studií, jež byly publikovány po roce 1938. Avšak tento soupis novější literatury nemusí být zcela úplný; vytvoření kompletní bibliografie k tomuto tématu nebylo mým hlavním cílem.

Zřejmě největším přínosem této práce je sestavení soupisu dosud dochovaných Hirschmentzlových děl a částečný rozbor některých Hirschmentzlových rukopisů. Přestože o některých rukopisech byly napsány desítky článků (o rukopisu o arcibratrstvu, o bakchanáliích nebo také o Hirschmentzlově čtyřdílné Historii), přece jen se na většinu spisů poněkud pozapomnělo. Za pozornost rozhodně stojí Hirschmentzlovy spisy „Vita sanctae Hedwigis...“, „Wellehrad vetus et novum...“, „Notabilia de rebus et regibus Hungariae...“ či „Nova et vetera loci Wellehrad monimenta“.

Hirschmentzlův rukopis o životě svaté Hedviky je pro mě zajímavý zejména svou druhou kapitolou, ve které se Hirschmentzel zmiňuje o sveticích, které, ač ženy, žily v jedné komunitě společně s mužskými řeholníky. Domnívám se, že toto téma není příliš časté.

Jedním z velkých překvapení bylo zjištění, že rukopis s názvem „Notabilia de rebus et regibus Hungariae...“ je uložen ve fondu Moravského zemského archivu v Brně. Podle inventáře Cerroniho sbírky od Mojžíry Švábenského totiž tento spis nebyl Cerronim zakoupen. Očekávala jsem tedy, že tento spis nebudu moci prostudovat. A o to větší byla moje radost, když jsem zjistila, že tento rukopis je dochován a dokonce uložen v rámci jiného fondu Moravského zemského archivu. Otázkou zůstává, proč Hirschmentzel celý jeden spis věnoval dějinám Uher. Jednou z možných odpovědí na tuto otázku je, že se v knihovně velehradského kláštera nacházely spisy s podobnou tematikou nebo spisy původem z Uher (například z dob opata Salixe). Stejně tak je možná varianta, že Hirschmentzel byl kolem roku 1702 vyslán na statky cisterciáckého řádu do Uher (například do kláštera v Pastuchově, neboť pastuchovské opatství bylo roku 1702 spojeno s Velehradem).³¹⁷

Dále se mi podařilo dohledat rukopis „Wellehrad vetus et novum...“, který F. X. Richter považoval za ztracený. Zajímavější je má hypotéza ohledně datace vzniku Hirschmentzlova spisu „Nova et vetera loci Wellehrad monimenta“. Obtížně čitelné číslice, které jsou zapsány na první straně předmluvy, nás odkazují na rok dokončení díla – rok 1660, 1670 nebo 1770. K určení doby dokončení spisu nám částečně pomůže rukopis spisu. Ten se zdá být odlišný od Hirschmentzlova rukopisu, ale díky některým podobným písmenům z tohoto spisu a Hirschmentzlových spisů z pozdější doby lze usuzovat na jeho autorství. Proto třetí variantu datace vylučuji. Tím však není zodpovězena otázka ohledně přesné doby vzniku díla. Avšak ať už se jedná o první nebo druhou variantu datace, můžeme toto dílo považovat za jedno z nejstarších Hirschmentzlových literárních děl.

Značná rozsáhlost Hirschmentzlovy literární pozůstalosti a také má dosavadní nevelká zkušenost s barokními latinskými texty mi

³¹⁷ R. Hurt, Dějiny cisterciáckého kláštera na Velehradě. II. díl 1650 – 1784, str. 95.

bohužel neumožnily, abych prostudovala všechny dochované rukopisy do nejmenších detailů. Domnívám se, že studium Hirschmentzlova díla může nepochybně v budoucnu přinést některé další překvapující poznatky. Byla bych proto ráda, kdyby má práce posloužila jako odrazový můstek pro další badatele, ať již historiky nebo literární a hudební vědce.

Seznam pramenů a literatury

Prameny

- Annales Seminarii Sancti Norberti, Pragmae. DJ IV 1, Strahovská knihovna.
- Annales monasterii Strahoviensis, ordinis Praemonstratensis. Pars Prima. DJ III 2, Strahovská knihovna.
- Annotationes incidentium statum religiosorum sacrum cisterciensem ordinem Wellehradij professorum,... ab Anno Domini MDCL et supra. G 12, Cerr. II 16, Moravský zemský archiv v Brně.
- Catalogus admodum reverendorum, eximioru, ac doctissimorum patrum professorum ex diversis religionibus scilicet RR.PP. Hibernorum, praemonstratensium, cisterciensium, benedictinorum, conventualium, franciscanorum nivensium tam philosophiam, quam theologiam, et controversias in celeberrimo collegio Archiepiscopali Pragensi, ab anno 1635 usque ab annum 1697. Docentium, et ex cathedris huius collegii ad praelaturas, abbatias, praeposituras, et ad alias in religionibus promotiones assumptorum. Pragmae 1697. č. 16, AM IX 100, Strahovská knihovna.
- Catalogus promotorum alumnorum ad curam animarum, ex Collegio Archi-Episcopali Pragensi, ab eminentissimo principe ac domino domino Ernesto cardinali ab Harrach, Archi-Episcopo Pragensi, Anno 1636 erecto, et a Pontifice Romano Urbano VIII. Anno 1638. 22 Decembris confirmato. Pragmae 1697. č. 17, AM IX 100, Strahovská knihovna.
- Hammerschmid, J.F.: Prodrumus gloriae Pragmae. Vetero-Pragmae 1723, s. 149 – 153. 22 A 364, Národní knihovna.

- Hirschmentzel, Ch. G.: *Archi-confraternitas Sacri Rosarii seu causae huius sacri instituti in Bolatitz*. M II 239, Vědecká knihovna v Olomouci.
- Hirschmentzel, Ch. G.: *Breviloqua bibliotheca sacrarum et politicarum scientiarum et facultatum*. M I 413/ I – II, Vědecká knihovna v Olomouci.
- Hirschmentzel, Ch. G.: *Dulia in sanctos Dei, Ecclesiae Wellehradensis patronos in Moravia, in primis officium proprium in cantu choralis pro festo ss. Cyrilli et Methodii, dein cultus sanctorum eiusdem ecclesiae patronorum tutelarium, tandem cineres sacri eiusdem in Wellehrad domus*. G 12, Cerr. II 189, Moravský zemský archiv v Brně.
- Hirschmentzel, Ch. G.: *Feriae christianae Bacchanales, item feria quarta Cinerum serio-poenitentialis*. M II 236, Vědecká knihovna v Olomouci.
- Hirschmentzel, Ch. G.: *Historia quadripartita de Regno, de Marchionatu Moraviae, et de Monasterio Wellehrad*. G 12, Cerr. II 187, Moravský zemský archiv v Brně.
- Hirschmentzel, Ch. G.: *Notabilia de rebus et regibus Hungariae a primo Hunnorum ingressu usque ad annum 1700; partes III*. G 10, č. 432, Moravský zemský archiv v Brně.
- Hirschmentzel, Ch. G.: *Nova et Vetera Loci Wellehrad monimenta*. G 12, Cerr. II 196, Moravský zemský archiv v Brně.
- Hirschmentzel, Ch. G.: *Orpheus in silvis sacrae solitudinis Wellehrad*. M I 405, Vědecká knihovna v Olomouci.
- Hirschmentzel, Ch. G.: *Prototypon regioethicum faelicissime regnandi ad regium, item ethica praesularis*. M I 412, Vědecká knihovna v Olomouci.
- Hirschmentzel, Ch. G.: *Suffragia sacra ex Scripturis utriusque Testamenti*. M II 238, Vědecká knihovna v Olomouci.

- Hirschmentzel, Ch. G.: Tractatus duo. Vita sanctae Hedwigis, item Mirabilis Deus in sanctis suis. M I 401, Vědecká knihovna v Olomouci.
- Hirschmentzel, Ch. G.: Tractatus tres. Primus: Auctarium menologii sacri ordinis cisterciensis de sanctis, beatis, virtute illustribus viris ac mulieribus. Secundus: Pia sacrorum monachorum solatia. Tertius: S. Bernardus, praelatorum ecclesiae paedagogus. G 12, Cerr. II 190, Moravský zemský archiv v Brně.
- Hirschmentzel, Ch. G.: Vetus et novum Wellehrad. G 12, Cerr. II 195, Moravský zemský archiv v Brně. Kopie.
- Hirschmentzel, Ch. G.: Vita SS. Cyrilli et Methudii, archiepiscoporum Moraviae sive vetus Wellehrad. Vetero-Pragae 1667. 51 D 13, Národní knihovna.
- Hirschmentzel, Ch. G.: Wellehrad vetus et novum sive de Moravorum regia et archiepiscopali in Wellehrad sede deque ipso nunc asceterio Wellehrad libri duo. G 12, Cerr. II 194, Moravský zemský archiv v Brně.
- Krátká správa starobylého milosti plného Arcibratrstva nejsvětějšího růžence Ježíše a Marie, kdežto jeho divný původ, milosti a odpustky, od církve svaté propůjčené, též některý horlivý písně, k potěšení duchovnímu je obsahují. Praha bez data vydání. EN IV 48, Strahovská knihovna.
- Mortuorologium sive Cathalogus illustrissimorum, reverendissimorum, venerabilium, admodum reverendorum, reverendorum ac religiosorum P.P.F.F. Conversorum Sacri Cister. Ordinem plerumque Wellehradii Professorum, et quocunque tandem admixtionis jure ad eum locum pertinentium, ibidemque in Domino quiescentium. MDCLXXI. G 10, č. 67, Moravský zemský archiv v Brně.
- Nomina respective reverendissimorum, admodum reverendorum ac venerabilium, reverendorum et religiosorum patrum et fratrum sacri ordinis Cisterciensis, quorum notitia pro brevit-

te temporis haberi poterat, et solum ab anno 1663 transmigrat-ionis ex seminario antiquo in modernum S.P. Bernardi, in ce-leberrimo Archi-Episcopali Collegio per complures annos sua studia continuantium. Pragae 1697. č. 19, AM IX 100, Strahovská knihovna.

- Nomina reverendissimorum abbatum, praelatorum, ac praepositorum infulatorum, admodum reverendorum, venerabilium, eximiorum, doctissimoru rectorum, ac professorum, nec non aliorum reverendorum et religiosum caninicornum regularium sacri et candidissimi ordinis Praemonstratensis, qui in celeberrimo Archi-Episcopali Collegio Pragensi, a pene Coaetanea Collegij Norbertini Ereptione, et sedis Apostolicae Confirmatione, docendo et discendo altioribus Facultatibus operam navarunt, et usque nunc continuant. Č. 18, AM IX 100, Strahovská knihovna.
- Kniha narození a manželství z let 1654 – 1699 a úmrtí z let 1664 – 1695 pro obce Frýdek, Lískovec, Nové Dvory, Staré Město. Fr VII – 1. Zemský archiv v Opavě.
- Sartorius, A.: Cistercium Bis-Tertium. Vetero-Pragae 1700, s. 511 – 514. 51 A 29, Národní knihovna.
- Sartorius, A.: Verteutsches Cistercium Bis-Tertium. Vetero-Pragae 1708, s. 361 – 364. 51 B 44, Národní knihovna.

Literatura

- Attwater, D.: Slovník svatých. Papyrus Vimperk 1993.
- Augustin, J.: Velká encyklopedie měst a obcí ČR. Arbor Sokolov 2001.
- Beránek, K., Hlaváčková, L. a kol: Dějiny Univerzity Karlovy II., 1622 – 1802. Karolinum Praha 1995.
- Bílek, T.V.: Statky a jmění kolejí jezuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království Českém od císaře Josefa II. zrušených. Praha 1893.

- Braito, S.M.: Modlitba sv. růžence a růžencové bratrstvo. Dominikánská Edice Krystal Olomouc 1942.
- Bredl, S.: Das Collegium St. Bernardi in Prag. in Studien und Mittheilungen aus dem Benedictiner- und Cistercienser-Orden mit besondere Berücksichtigung der Ordensgeschichte und Statistik. 13/1892, 14/1893 a 15/1894.
- Cinek, F.: Velehrad víry. Duchovní dějiny Velehradu. Lidové knihkupectví a nakladatelství Olomouc 1936.
- Čornejová, I., Kadlec, J., Kejř, J.: Dějiny Univerzity Karlovy I., 1347/8 - 1622. Karolinum Praha 1995.
- Čornejová, I.: Kapitoly z dějin pražské univerzity 1622-1654. Karolinum Praha 1992, s. 104 – 109.
- Čornejová, I.: Tovaryšstvo Ježíšovo. Jezuité v Čechách. Mladá fronta Praha 1995.
- Dudík, B.: Bibliothek und Archiv im fürstenerzbischoflichen Schlosse in Kremsier. Sien 1870.
- Dudík, B.: Mährens Geschichtsquellen 1. Brno 1850.
- Ekert, F.: Posvátná místa král. hl. města Prahy. Svazek II., Praha 1884, s. 420 – 425.
- Fechtnerová, A.: Rektoři kolejí Tovaryšstva Ježíšova v Čechách, na Moravě a ve Slezsku do roku 1773. I. díl. Čechy. Národní knihovna Praha 1993.
- Fechtnerová, A.: Rektoři kolejí Tovaryšstva Ježíšova v Čechách, na Moravě a ve Slezsku do roku 1773. II. díl. Morava, Slezsko. Národní knihovna Praha 1993.
- Gába, A.: Hirschmentzel a jeho zájem o Polsko. in Slezský sborník 48/1950.
- Gracová, B.: Dvojí výročí Kristiána Hirschmentzela. in Těšínsko 1988.
- Gracová, B.: Kristián Bohumír Hirschmentzel. in Těšínsko 1991.
- Grobelná, B.: Kristián Bohumír Hirschmentzel a jeho spor mezi měšťanem a sedlákem. in Těšínsko 1973 a 1974.

- Houdek, V.: Moravský divadelní výstup z konce 17. století. in Časopis Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci 1904.
- Hurt, R.: Dějiny cisterciáckého kláštera na Velehradě. 1650 - 1784. II. díl. Akademie Velehradská v Olomouci Olomouc 1938.
- Jireček, J.: Rukověť k dějinám literatury české do konce 18. věku. A – L. Praha 1875.
- Juřák, P.: Pamětihodnosti města Frýdku-Místku. Muzeum Beskyd Frýdek-Místek 2002.
- Kadlec, J.: Řeholní generální studia při Karlově univerzitě v době předhusitské. in Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis 6/1966.
- Kádner, O.: Dějiny pedagogiky. II. díl. Od renesance a reformace do konce století osmnáctého. Česká grafická Unie Praha 1923.
- Kavka, F. a kol.: Stručné dějiny Univerzity Karlovy. Státní pedagogické nakladatelství Praha 1964.
- Kopecký, M.: Slovesnost českého baroka. Masarykova univerzita v Brně Brno 1997.
- Krásl, F.: Arnošt hrabě Harrach, kardinál Svaté říše římské a kníže arcibiskup pražský. Praha 1886.
- Kubiček, A., Petráňová, A., Petráň, J.: Karolinum a historické koleje Univerzity Karlovy v Praze. Státní nakladatelství krásné literatury a umění Praha 1961, s. 10 – 12 a 26.
- Kuča, K.: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. I. díl. Libri Praha 1996.
- Kuchařová, H.: Cisterciácká kolej Bernardinum v Praze v 17. a v 18. století. in 900 let cisterciáckého řádu. Unicornis Praha 2000.
- Kuchařová, H.: Premonstrátská kolej Norbertinum 1637 – 1785 a premonstrátské profesory na arcibiskupském semináři. Ústav českých dějin, FF UK Praha 2005.

- Kuchařová, H.: Premonstrátská kolej Norbertinum v Praze (1637 – 1785). in *Bibliotheca Strahoviensis* 3/1997.
- Kuchařová, H.: Slavnostní disputace a grafické listy tezí v arcibiskupském semináři. in *Bibliotheca Strahoviensis* 2/1996.
- Kyas, K.: Bohumír Kristian Hiršmencl. in *Archa* 1938.
- Martínek, V.: Literární život slezský. in *Vlastivědný sborník slezský* 1926.
- Mikoláš, J. L.: Dvory na Frýdecku. in *Černá země* 1927.
- Mikoláš, J. L.: Rodáci města Frýdku. Sedmnácté a osmnácté století. I. díl. Frýdek-Raškovice 1937.
- Mikulec, J.: Barokní náboženská bratrstva v Čechách. NLN Praha 2000.
- Neumann, A.: Kulturně-vlastenecké postavy moravského kněžstva. in *Věstník jednot duchovenských, brněnské a olomoucké* 1935.
- Neumann, A.: K 300. výročí P. Kristiána Hirschmenzla. in *Apoštolát svatého Cyrila a Metoděje pod ochranou blahoslavené Panny Marie* 1938.
- Neumann, A.: P. Kristián Hirschmenzel, cisterciák velehradský, zapomínaný ctitel cyrilometodějský. in *Apoštolát svatého Cyrila a Metoděje pod ochranou blahoslavené Panny Marie* 1946.
- Pařez, J., Kuchařová, H.: Hyberni v Praze. Dějiny františkánské koleje Neposkvrněného početí Panny Marie v Praze (1629 – 1786). Oswald Praha 2001.
- Pátková, H.: Bratrstvie ke cti božie. Poznámky ke kultovní činnosti bratrstev a cechů ve středověkých Čechách. KLP Praha 2000.
- Pavelčíková, N.: Kristián G. Hirschmentzel. Výrazná postava literárního baroka. in *Malovaný kraj* 3/1995.
- Pavlicová, L.: Kristián Bohumír Hirschmentzel. in *Zpravodaj města Uherské Hradiště* 1/1998.

- Pohanka, J.: Lidové tance z pozůstalosti Kristiána Hirschmentzla. in Radostná země 1960.
- Pojsl, M.: Velehrad. Stavební památky bývalého cisterciáckého kláštera. Muzejní a vlastivědná společnost v Brně Brno 1990.
- Prasek, V.: Besídka literární pro Slezsko. in Věstník Matice opavské 1903.
- Prasek, V.: Vlastivěda Slezská. Rodáci z Opavska a Frýdecka. I. díl. Opava 1885.
- Prasek, V.: Vlastivěda Slezská. Historická topografie země Opavské. II. díl. Praha 1889.
- Prokop, A.: Die Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher Beziehung. I. díl. R. Spies & co. Wien 1904.
- Pumplra, V.: Christian Gottfried Hirschmentzel – Zpráva o Hané. in Lidový oděv a tanec na Hané. Muzeum Komenského v Přerově Přerov 1998.
- Richter, F. X.: Christian Hirschmentzel, ein Beitrag zu Mährens Literatur-Geschichte. in Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst 1826.
- Samek, B.: Umělecké památky Moravy a Slezska 1. [A-I]. Academia Praha 1994
- Scheinpflug, B.: Das Sct. Bernards-Collegium in Prag. Ein Beitrag zur Geschichte Prags und seiner Bildungsanstalten. in Vierzehntes Programm der ersten deutschen Staats-Oberrealschule in Prag. Prag 1875, s. 1 – 47.
- Slavík, B.: Cyrilometodějství českého baroku. in Archa 1937.
- Slavík, B.: Průkopník cyrilometodějského kultu ve Slezsku v XVII. století. in Naše Valašsko 1937 – 1938.
- Soldát, A.: Z dějin knížecího arcibiskupského semináře v Praze. in Sborník historického kroužku 5/1896.
- Stypa, J.: Slezští rodáci v českém písemnictví. in Věstník Matice opavské 1905 a 1906.
- Šretrová, B.: Letem dějinami Frýdku. in Věstník Matice opavské 1933.

- Tadra, F.: Počátkové semináře arcibiskupského v Praze. in Sborník historický 2/1884.
- Vašica, J.: Eseje a studie ze starší české literatury. Verbum Opava 2001.
- Veselý, P.J.: Růže jsou bílé, krvavé a žluté... in Růže dominikánská roč. 53, 1/1939.
- Vlček, P., Sommer, P., Foltýn, D.: Encyklopedie českých klášterů. Libri Praha 2002, s. 552 – 554.
- Vyhlídal, J.: Naše Slezsko. Praha 1900.
- Vychodil, J.: Velehradský kostel a klášter. in Sborník velehradský 1881.
- Vychodil, J.: Velehrad a bývalí jeho strážcové Cisterciáci. in Obzor 1881.
- Vychodil, J.: Posvátný Velehrad na Moravě. in Pastýř duchovní 1882.
- Vychodil, J.: Stará kniha velehradská. in Obzor 1899.
- Vychodil, J.: Lípa velehradská. in Časopis Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci 1900.
- Vychodil, J.: Průpovídky z Velehradu r. 1680. in Náš domov 1901.
- Vychodil, J.: Velehradské obrazy převzácné. in Náš domov 1901.
- Vychodil, J.: Velezasloužilý mnich velehradský. in Obzor 1903.
- Wolny, R.: Příspěvek k Hirschmentzlově působení na Hlučínsku. in Slezský sborník 45/1947.
- Zukal, J.: Paměti opavské. Črty kulturní a místopisné. Matice opavská Opava 1912.
- Zlámal, B.: Cyrilometodějství Kristiána Bohumíra Hirschmentzla. in Slezský sborník 48/1950.
- Zíbrt, Č.: Různice měšťana a sedláka o předek jednoho každého povolání. in Lumír 1896.
- Žáček, R.: Pobeskydí v letech 1618 – 1848. Muzeum Beskyd Frýdek-Místek Frýdek-Místek 1992.

- Žáček, R.: Frýdek-Místek. Okresní vlastivědné muzeum ve Frýdku-Místku Frýdek-Místek 1983.

Encyklopedie a jiné dokumenty

- Hoffmanová, J., Pražáková, J.: Biografický slovník archivářů českých zemí. str. 221 – 222. Libri Praha 2000.
- Komenského slovník naučný. Díl 5. str. 135. Praha 1938.
- Lexikon české literatury. Díl 2. Sv. 1. str. 182 – 183. Academia Praha 1993.
- Masarykův slovník naučný. Lidová encyklopedie všeobecných vědomostí. Díl 3. str. 195. Praha 1927.
- Ottův slovník naučný. Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí, Díl 11. str. 317. J. Otto Praha 1897.
- Ottův slovník naučný. Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí, Díl 24. str. 422. J. Otto Praha 1906.
- Podlaha, A.: Český slovník bohovědný. Díl 4. str. 955. V. Kotrba Praha 1926.
- Švábenský, M.: G 12. Cerroniho sbírka. II. díl. č. 153 - 413. Inventáře a katalogy fondů Státního oblastního archivu v Brně 26 Brno 1973.
- Katalog knihovny v Olomouci [online], [cit. 20. listopadu 2005]. Dostupný na WWW: <<http://kat.vkol.cz/>>.
- Novák, K., Duchovní správa: Počátky a vývoj obce v rámci frýdeckého panství [online], 1995, [cit. 20. listopadu 2005]. Dostupný na WWW: <http://www.bazilika.net/b_lk.htm#javascript>.

Přílohy

Seznam příloh

Příloha 1 – Pohled na tzv. Wolfův dům ve Frýdku.	145
Příloha 2 – Farní kostel sv. Jana Křtitele ve Frýdku.	145
Příloha 3 – Velehrad.	145
Příloha 4 – Kostel sv. Václava v Boršicích.	146
Příloha 5 – Minoritský klášter v Opavě.	147
Příloha 6 – Kostel sv. Stanislava v Bolaticích.	148
Příloha 7 – Rezidence v Bolaticích.	149
Příloha 8 – Velká Polom.	149
Příloha 9 – Brněnské Ivanovice.	150
Příloha 10 – Tuřany.	150
Příloha 11 – Bernardinum.	151
Příloha 12 – Seznam studentů z roku 1667.	152
Příloha 13 – Seznam superiorů a rektorů.	153
Příloha 14 – Seznam rektorů Bernardina dle Sigismunda Bredla.	154
Příloha 15 – Seznam profesorů.	155
Příloha 16 – „Hirschmentzlovy“ rytiny Velehradu.	158
Příloha 17 – Ideální rekonstrukce baziliky na Velehradě.	161
Příloha 18 – Půdorys Velehradu.	161
Příloha 19 – Zápis z frýdecké matriky.	162
Příloha 20 – Opis křestního listu.	163
Příloha 21 – Ukázky.	163
Příloha 22 – Soupis pramenů.	164
Příloha 23 – Ukázka písně o Velehradu.	164
Příloha 24 – Část písně velehradské o sv. Cyrilu a Metoději.	165
Příloha 25 – Ukázka.	165
Příloha 26 – Ukázka z katalogu.	166
Příloha 27 – „Abeceda starých Slovanů“.	166
Příloha 28 – Soupis Hirschmentzlových knih.	167
Příloha 29 – Začátek disputace.	168
Příloha 30 – Hirschmentzlova literární závěť.	168
Příloha 31 – Rytina - výjev z Getsemanské zahrady.	168
Příloha 32 – Vpisek o životních datech.	169
Příloha 33 – Poznamenání úradů tohoto arcibratrstva na rok 1688.	170
Příloha 34 – Seznam velehradských opatů v letech 1628 – 1724.	171
Příloha 35 – Seznam dnes dochovaných Hirschmentzlových spisů.	172

**Příloha 1 - Pohled na tzv. Wolfův dům ve Frýdku.
Tento dům byl postaven frýdeckým konšelem a hejtmanem panství
Samuelem Wolfem. Tento vážený frýdecký měšťan byl kmotrem Gottfrieda
Hirschmentzla. Foto 2005.**

**Příloha 2 - Farní kostel sv. Jana
Křtitele ve Frýdku.
Foto 2005.**

**Příloha 3 - Velehrad.
Bazilika Nanebevzetí Panny Marie a
sv. Cyrila a Metoděje na Velehradě.
Současný stav. Foto 2003.**

**Příloha 4 – Kostel sv. Václava v Boršicích.
Kostel byl postaven na počátku 18. století na místě staršího kostela. Foto
2004.**

Příloha 5 - Minoritský klášter v Opavě.
V něm zasedal zemský soud a sněm opavského knížectví. Jako bohaticky
administrátor zasedal na tomto sněmu také Gottfried Hirschmentzel. Foto
2005.

**Příloha 6 – Kostel sv. Stanislava v Bolaticích.
Byl novobarokně přestavěn a rozšířen v letech 1909 - 1912. Původní farní
kostel z doby Hirschmentzlova působení v Bolaticích se nezachoval. Foto
2005.**

Příloha 7 – Rezidence v Bolaticích.

Bývalá rezidence velehradských cisterciáků v v Bolaticích, která byla po Hirschmentzlově odchodu několikrát přestavována a upravována. V současné době se jedná o sídlo obecního úřadu. Foto 2005.

Příloha 8 – Velká Polom.

Kostel sv. Václava ve Velké Polomi. Foto 2005.

Příloha 9 – Brněnské Ivanovice.
Bývalá rezidence velehradských cisterciáků v Brněnských Ivanovicích. Dnes
sídlo stavební společnosti. Rok 2005.

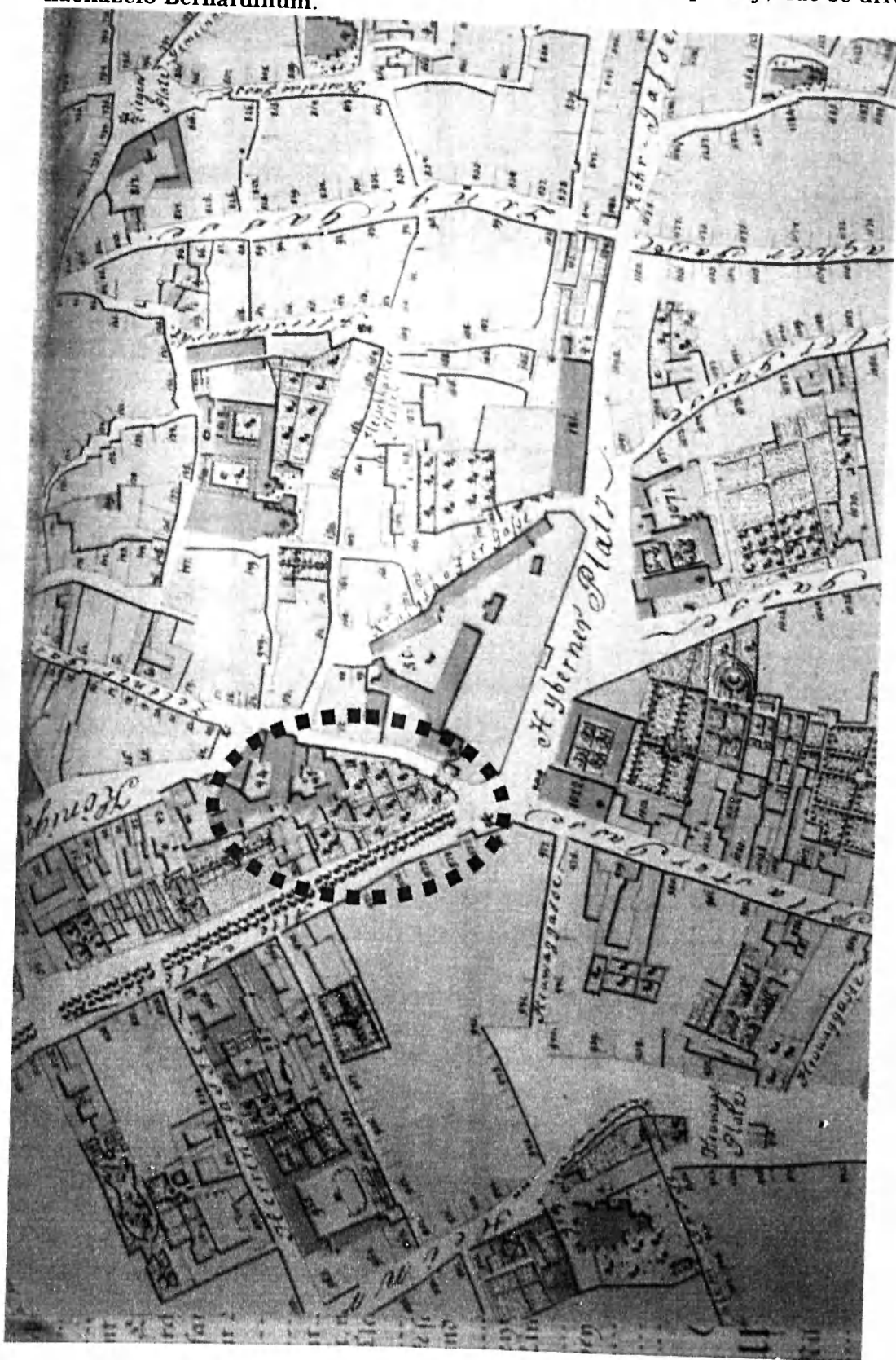

Příloha 10 – Tuřany.
Kostel Zvěstování Panny Marie v Tuřanech. Vedle něho kdysi stával původní
kostel, zasvěcený P. Marii, do kterého Hirschmentzel docházel jako oltářník.
Foto 2005.

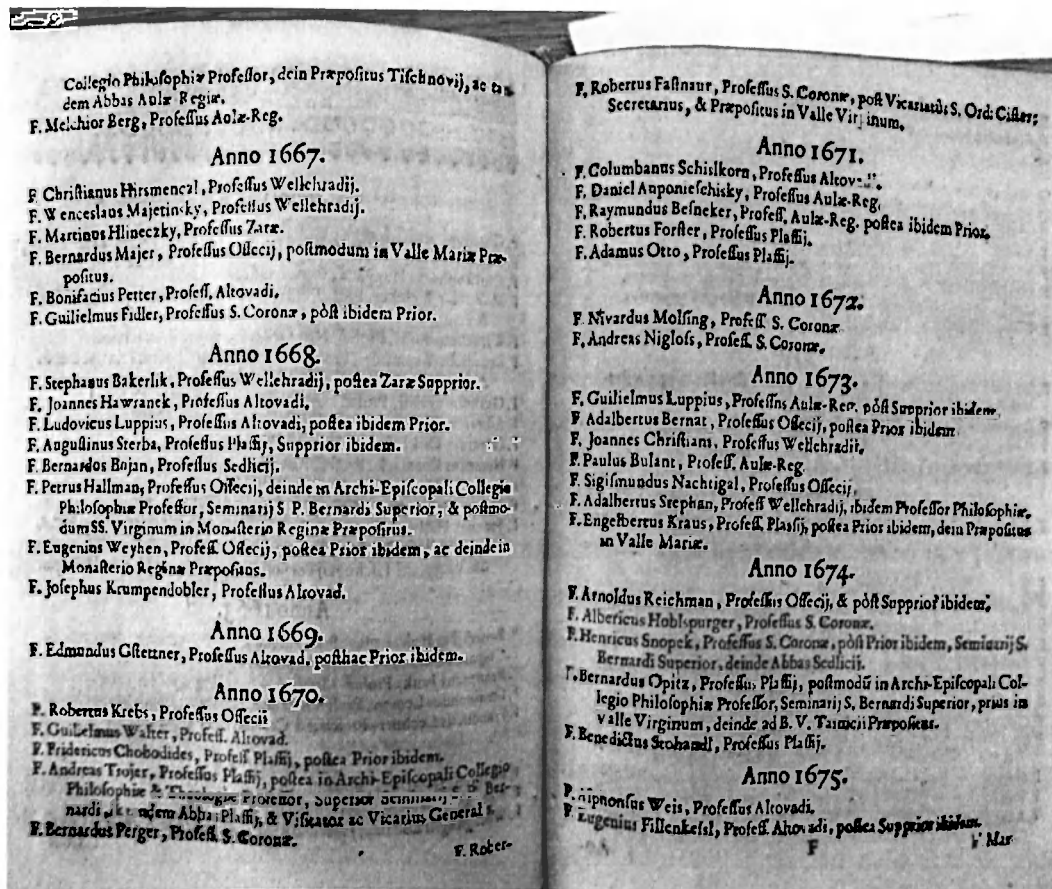

Příloha 11 - Bernardinum.

Výřez z Hergetova plánu Prahy z roku 1791 s označením plochy, kde se dříve nacházelo Bernardinum.

**Příloha 12 – Seznam studentů z roku 1667.
Seznam studujících cisterciáků, kteří byli zapsáni do katalogu v letech 1667
– 1674.¹**

K roku 1667 zapsáni:

Kristián Hirschmentzel

Václav Majetínský

Martin Hlinecký

Bernard Majer

Bonifác Petter

Vilém Fidler

¹ Jedná se o katalog *Nomina respective reverendissimorum, admodum reverendorum ac venerabilium, reverendorum et religiosorum patrum et fratrum sacri ordinis Cisterciensis, quorum notitia pro brevitate temporis haberi poterat, et solum ab anno 1663 transmirationis ex seminario antiquo in modernum S.P. Bernardi, in celeberrimo Archi-Episcopali Collegio per complures annos sua studia continuantium*

**Příloha 13 – Seznam superiorů a rektorů.
Seznam superiorů a rektorů v Seminári sv. Bernarda dle Jana Florian
Hammerschmida.²**

- Hilger Burghof – doktor teologie, poté opat v sedleckém klášteře a visitátor řádu
- Vojtěch Gams – poté sedlecký opat
- Benedikt Engelgen – superiorem do 1661, poté zvolen za opata v Plasích
- Martin Fiala – profes z Velehradu
- Bernard Hartinger – poté vyšebrodský opat
- Placid Hill – profes z rakouského Lilienfeldu, poslední superior staré koleje a poté první v čele nové koleje, v nové koleji působil do r. 1664, r. 1663 získal bakalářský titul na pražské univerzitě
- Edmund Pertzmann – profes z oseekého klášteře, superior v letech 1664 – 1669, poté probošt panenského klášteře na Starém Brně, přednášel filosofii v arcibiskupském seminári
- Jan Hällmann – profes ze zbraslavského klášteře, v arcibiskup. seminári přednášel filosofii, během jeho vedení Bernardina dokončena hlavní etapa stavby koleje, roku 1673 se stal proboštem v Pohledu a poté byl zvolen opatem na Zbraslavi
- Petr Hällmann – profes z Oseka, bratr předchozího superiora, přednášel v seminári filosofii, poté proboštem na Starém Brně, Bernardinum vedl osm let
- Ondřej Trojer – profes z Plas, současně profesor církevního práva v arcibiskupském seminári, superiorem zvolen roku 1681, po pěti měsících ale zvolen opatem v Plasích a poté generálním vikářem a visitátorem řádu
- Bernard Opitz – plaský profes, roku 1681 zvolen superiorem, rovněž profesor filosofie v arcibiskupském seminári
- Jindřich Snopek – profes ze Zlaté Koruny, superiorem od 1682, poté opat v Sedleci
- Benedikt Littwerig – do funkce jmenován 1685, profes oseký, přednášel filosofii, od roku 1690 proboštem na Starém Brně, poté zvolen osekým opatem a také generálním vikářem a visitátorem řádu
- Nivard Maška – plaský profes, doktor teologie, profesor teologie a filosofie, poté probošt v Marienthalu, zemřel roku 1714
- Leopold Miškovský – plaský profes, doktor teologie, profesor teologie a filosofie, obdržel na provinciální kapitule titul rektora koleje, zemřel v Plasích roku 1702
- Bonifác Blahna – sedlecký profes, rektorem od 1700, profesor filosofie a kanonického práva, poté prior v Sedleci a poté zvolen i sedleckým opatem, zemřel roku 1718
- Ferdinand Mayer – plaský profes, profesor filosofie, poté prior v Plasích, roku 1706 zvolen rektorem Bernardina, které vedl do roku 1716, poté probošt v Týnici
- Kryštof Böhm – plaský profes, rektorem zvolen roku 1716, bakalář teologie, licenciát obojího práva, v seminári profesor teologie

² Z díla J. F. Hammerschmida, *Prodromus gloriae Pragenae*.

Příloha 14 – Seznam rektorů Bernardina dle Sigismunda Bredla.³

Eugen Worel –	z oseckého kláštera
Edmund Schiffer –	rektorem od 1733, rektorem byl 10 let a současně 6 let učil církevní právo, poté se stal proboštem kláštera v Mariensternu
Matyáš Bartis –	rektorem 1744 – 1754, pocházel z Velehradu
Teofil Kherbaum –	rektorem do 1759, z Plas, poté proboštem v Tišnově, během jeho vedení Bernardina se uvádí největší počet studentů
Karel Götz –	z Oseka, rektorem 1759, téhož roku zemřel a byl pochován na Zbraslavi
Xaver Freisauff –	rektorem 1759, poté zvolen opatem v Sedleci
Prokop Mickl –	rektorem 1759 – 1776, ze Zbraslavi, doktor teologie
Bernard Resch –	ze Zlaté Koruny, rektorem do 1783, doktor teologie
Placid Presl –	z Velehradu, rektorem do 1784, poté se vrátil domů
Kornel Stephan –	z Plas, poslední rektor Bernardina

³ Následně uvádím pouze další rektory následující po Kryštofovi Böhmovi. Z díla S. Bredla, *Das Collegium St. Bernardi in Prag, Studien und Mittheilungen aus dem Benedictiner- und Cistercienser- Orden mit besondere Berücksichtigung der Ordensgeschichte und Statistik.*

**Příloha 15 – Seznam profesorů,
Seznam cisterciáckých profesorů přednášejících v arcibiskupském semináři
dle Sigismunda Bredla.⁴**

Profesor filosofie

Hilger Burghof – přednášel filosofii i teologii
Edmund Pertzmann – 1667 a 1668
Jan Hällmann – 1670 a 1671
Petr Hällmann – 1674 a 1675
Wolfgang Lohner – 1674 a 1675
Petr Hällmann – 1678 a 1679
Ondřej Trojer – 1678 a 1679, od 1678 přednášel i kanonické právo
Petr Hällmann – 1681
Bernard Opitz – 1681
Edmund Tausch, Benedikt Littwerig - 1685 a následující léta
Edmund Tausch, Jan Hella – 1688 a 1689
Nivard Maška, Bernard Kašpárek – 1692
Leopold Miškovský – 1692
Edmund Tausch, Gerhard Bauer – 1693
Gerhard Bauer, Bonifác Blahna – 1695
Franz Speer, Ferdinand Mayer – 1697
Franz Speer, Augustin Čermák – 1699
Martin Hrabovský, Křištof Böhm – 1701
Křištof Böhm, Heinderich Sommer – 1703
Křištof Böhm, Heinderich Sommer – 1704 a 1705
Eustach Axlar, Hyacint Erbstein – 1707 a 1708
Jeroným Besnecker, Josef Maltz – 1709 a 1710
Hyacint Erbstein, Abundus Dinko – 1712
Vojtěch Misner, Bernard Gruber – 1714
Vojtěch Misner, Bernard Gruber – 1716
Václav Pošival, Eugen Worel – 1718
Josef Malý, Jan Nepomuk Schwesinger – 1720
Honorius Čechura, Matyáš Bartis – 1723
Štěpán John, Mořic Pichler – 1725 a 1726
Edmund Schiffer, Celestýn Stoy – 1728
Prokop Horn, Felix Rechenberger – 1730 a 1731
Bernard Henet, Sanctinus Majer – 1732
Eustach Loth, Theofil Kherbaum – 1735
Fabian Veselý, Desiderius Andres – 1737 a 1738
Candid Schiffer, Libertin Ritter – 1739
Alberit Neuholdt, Quirin Mickl – 1741

⁴ Z díla S. Bredla, *Das Collegium St. Bernardi in Prag, Studien und Mittheilungen aus dem Benedictiner- und Cistercienser- Orden mit besondere Berücksichtigung der Ordensgeschichte und Statistik.*

Augustin Tepper, Hilarius Bohanovský - 1744
Augustin Tepper, Otto Logk - 1746
Fortunat Hartmann, Karel Götz - 1747
Paulin Vogl, Theodor Grossmann - 1750
Xaver Freisauff, Prokop Mickl - 1752
Převzali za benediktiny - Hermann Kurz, Bohumír Bilanský - 1754
Hermann Kurz, Edmund Knofflicius - 1755
Raimund Enders, Ambrosius Stanzl - 1757
Nepomuk Briscen, Amand Kuchinka - 1759
Mořic Elbel, Bernard Resch - 1761
Servul Rozvařil, Štěpán Thim - 1764
Emilian Petráš, Augustin Žlutický - 1766
Tecelin Wethy, Konstantin Pluhař - 1768
Celestin Werner, Edmund Pietschmann - 1771
Konrad Wochner, Edmund Staud - 1773
Kornel Stephan - 1775

Profesor teologie

Hilger Burghof
Leopold Miškovský - 1692
Nivard Maška
Franz Speer - 1702
Petr Gonczik
Hieronymus Besnecker - 1714
Vojtěch Misner - 1720
Matyáš Bartis - 1727
Felix Rechenberger - 1733
Teofil Kherbaum
Quirin Mickl - 1745, po zvolení opatem ve V. Brodu, Augustin Tepper
Karel Götz - 1755
Theodor Grossmann - 1760
Bernard Resch
Tecelin Wethy - 1772
1775 - společně s premonstráty
Kornel Stephan - 1776
Placid Presl - 1777

Profesor kanonického práva

Ondřej Trojer - 1678
Bonifác Blahna - 1698
Kryštof Böhm - 1710 - 1716
Eugen Worel - 1721 - 1727

Edmund Schiffer - 1734 - 1740

Otto Logk - 6 let

Xaver Freisauff - 1759

Hermann Kurz - 1760

Emilian Petrasch - 1771

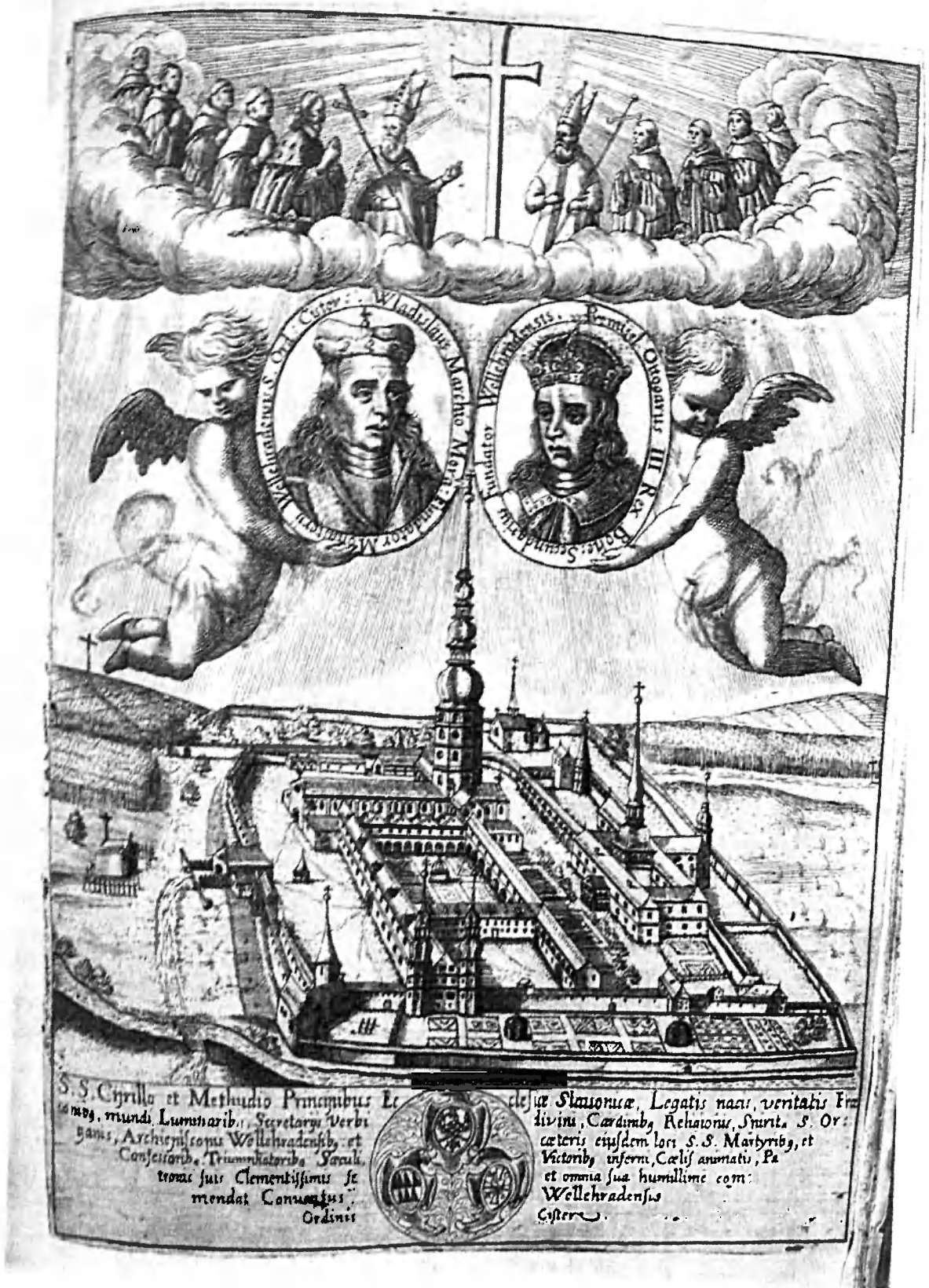
Priloha 16 - „Hirschmentzlovy“ rytiny Velehradu.
 Tyto rytiny hojně vlepoval do svých rukopisů.⁵

Priloha 16a - „Hirschmentzlova“ rytina královského Velehradu.

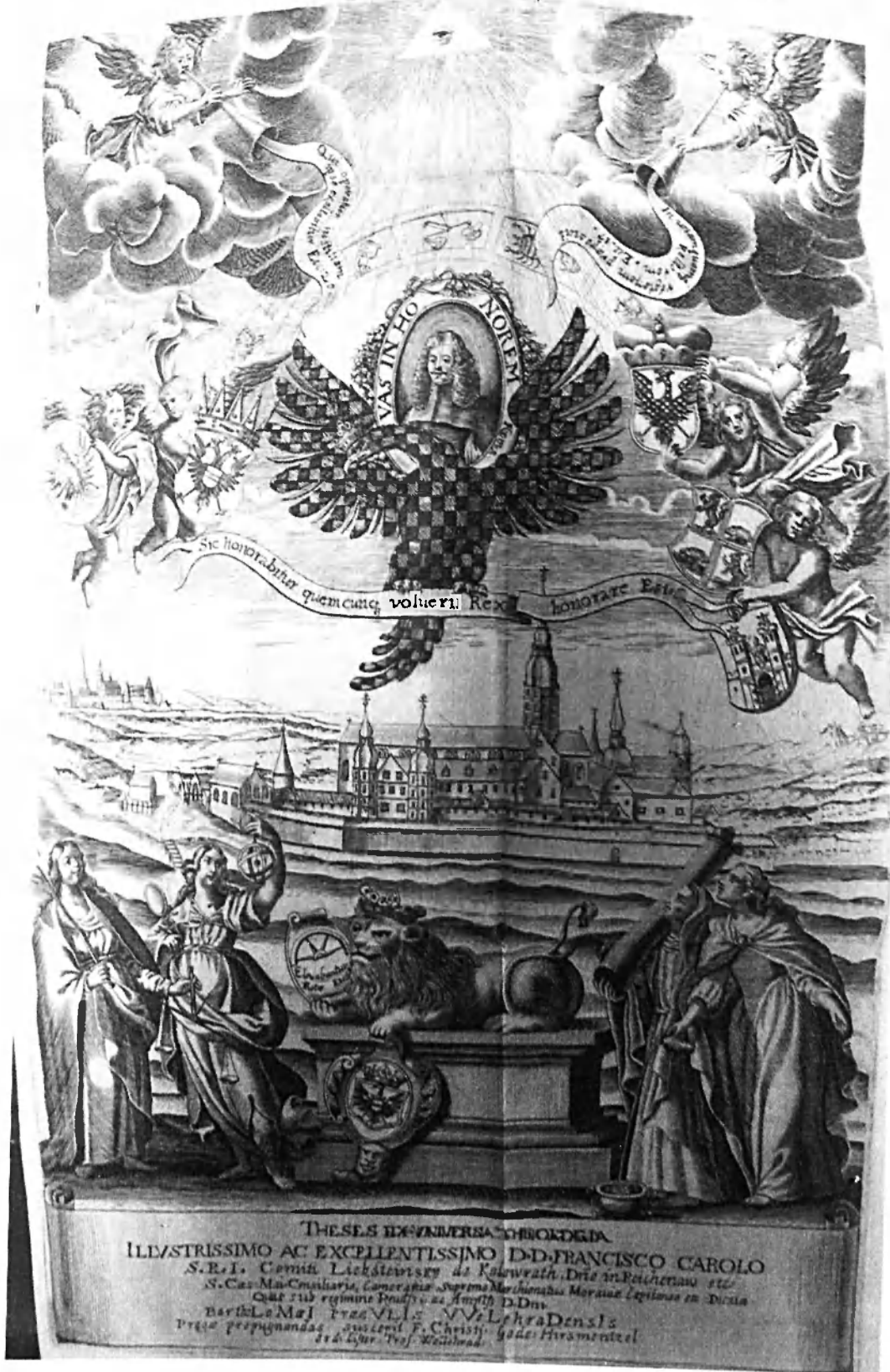

⁵ Blíže o rytinách J. Vychodil, Velehradské obrazy převzácné, Náš domov, str. 311 – 316.

Príloha 16b – „Hirschmentzlova“ rytina markrabského Velehradu.

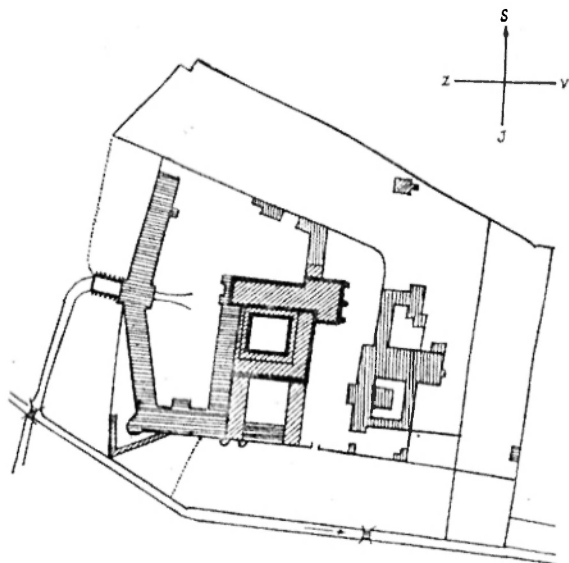
Příloha 16c – „Hirschmentzlova“ rytina klášterního Velehradu.

**Příloha 17 – Ideální rekonstrukce baziliky na Velehradě.
Ideální rekonstrukce románské baziliky na Velehradě na základě
„Hirschmentzlovy“ rytiny královského Velehradu. Autorem A. Prokop.⁶**

**Příloha 18 – Půdorys Velehradu.
Půdorys před vrcholně barokní přestavbou. Předlohou pro tento nákres byla
„Hirschmentzlova“ rytina markrabského Velehradu. Autorem A. Prokop.**

- Zbytky nebo základy období románského
- ▨ Stavby před r. 1681
- ▩ Stavby od r. 1681 zmizelé.
- ▧ Stavby po léto době provedení.

⁶ A. Prokop, Die Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher Beziehung. I. díl.

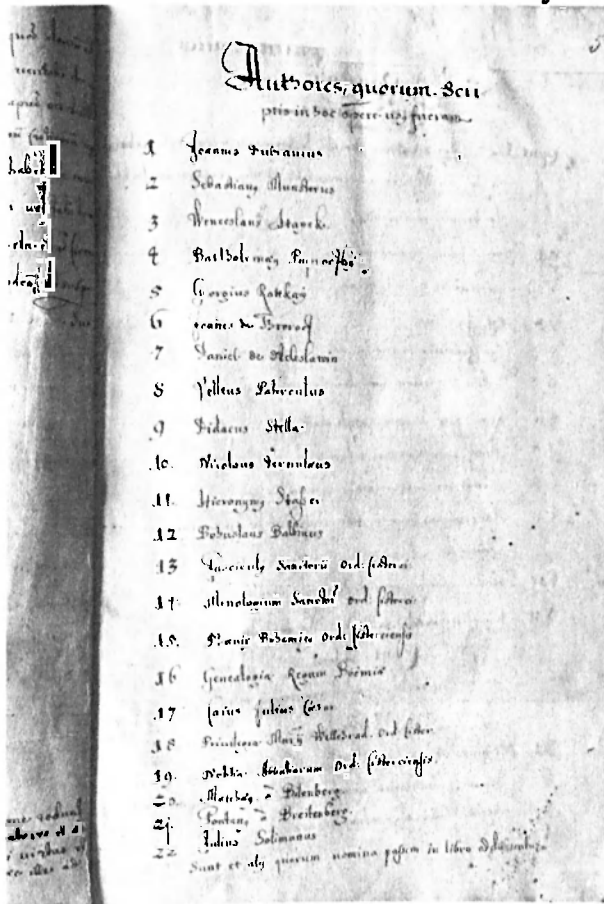
Příloha 19 - Zápis z frýdecké matriky.

Zápis o narození Martina Jošta Hirschmentzla. Fr VII - 1. Zemský archiv v Opavě.

Larentes		1655	Infans	Mensis
Jan Swank Ziska	Jan Dvorak Marta Dvorakova		Casparus	Januarij
Jakub Holik Susanna	Matthias Wolgast Anna Wolgastova		Jorvtha	3. Januarij
Franz Lobela Anna	Vaclav Dvornik Matthias Wolgast		Georgius	3. Januarij
Andreas Katharina	Matthias Mlonar Bura Fijet		Matthias	19. Januarij
Anna Dora	Vaclav Dvornik Sibylka Mlonar		Georgius	7. Februarij
Martin Hirschmentz Katharina	Jan Kufner von Morsum Samuel Wolgast Peter Wolf		Martinus	6. Februarij
Anna Anna	Georgius Juniak Katharina Juniakova		Georgius	7. Februarij
Adam Hirschmentz Anna	Jan Dvornik Anna Dvornikova Katharina Dvornikova		Anna	22. Februarij
Jan Hirschmentz Anna	Andreas Juniak Katharina Juniakova		Georgius	27. Februarij

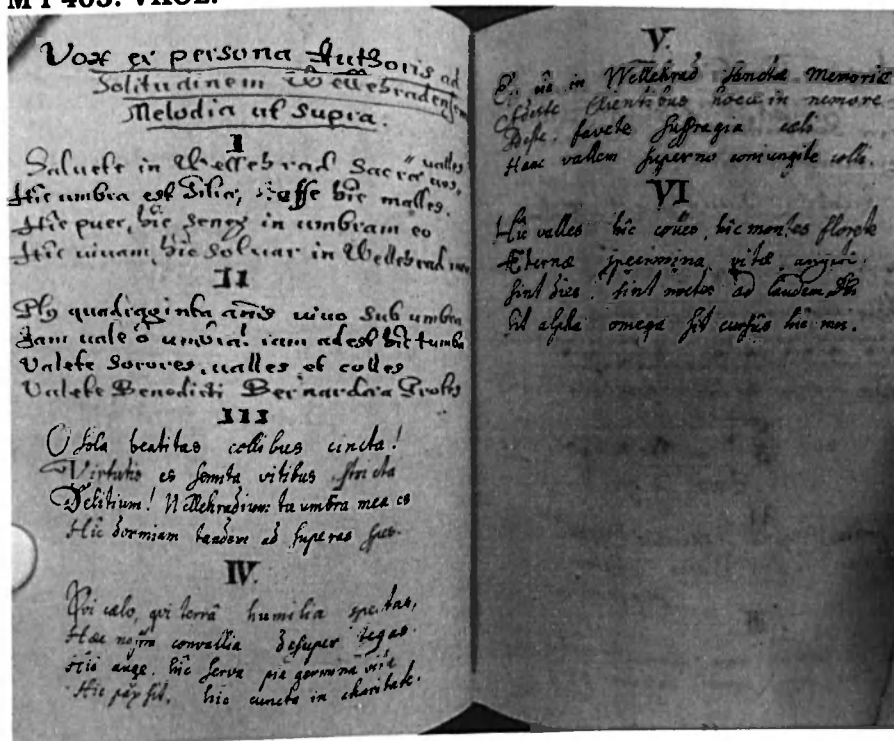
Příloha 22 – Soupis pramenů.

Část seznamu pramenů, ze kterých Hirschmentzel čerpal ve své práci o Velehradě. G 12, Cerr. II 196. Moravský zemský archiv (dále jen MZA).

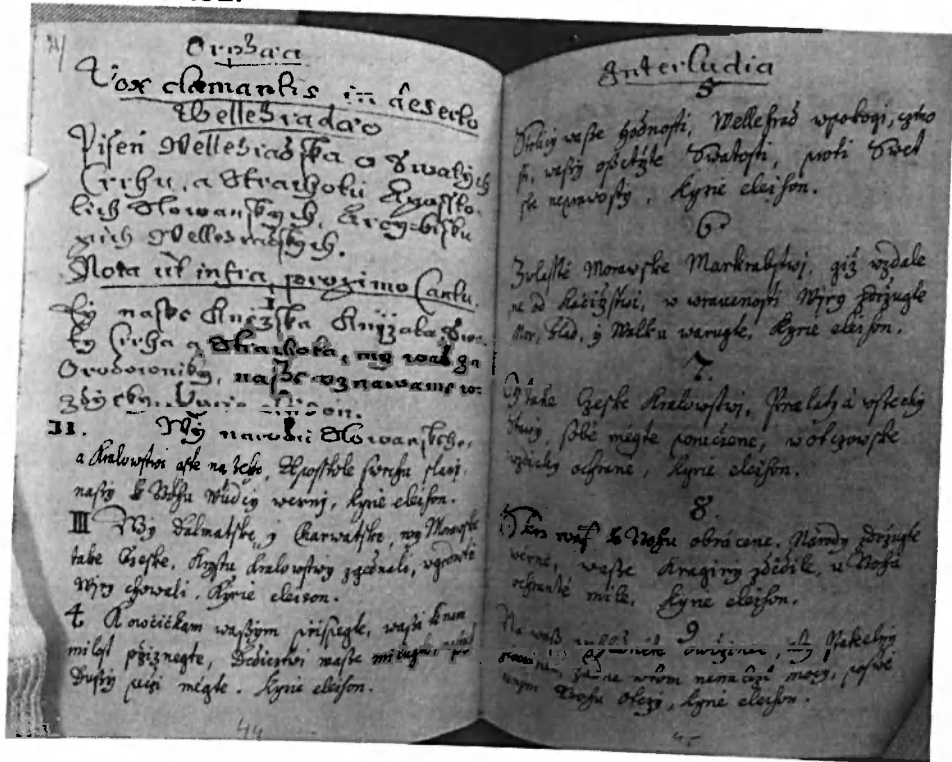

Příloha 23 – Ukázka písně o Velehradu.

M I 405. VKOL.

Příloha 24 – Část písně velehradské o sv. Cyriiu a Metoději.
M I 405. VKOL.

Příloha 25 – Ukázka.

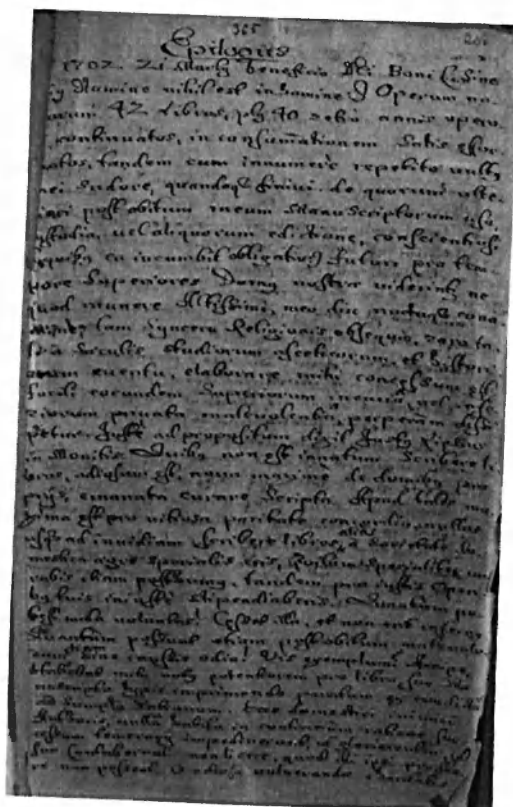
Spor o předek stavu mezi měšťanem a sedlákem včetně notového zápisu
tance „saltus civilis“. M II 236. VKOL.

**Příloha 29 - Začátek disputace.
Hirschmentzlova disputace z roku
1668. G 12, Cerr. II 189. MZA.**

**Příloha 30 - Hirschmentzlova
literární závěť.
M II 239. VKOL.**

**Příloha 31 - Rytina - výjev z Getsemanské zahrady.
M I 413. VKOL.**

Príloha 32 - Vpisek o životných datech.

Vpisek o životných datech Kristiána Gottfrieda Hirschmentzla. G 12, Cerr. II 189. MZA.

Petrus	Bohem	50	-	-	29. Novemb.	33.
Sebastianus	Silesig	69	-	-	4. Septemb.	20.
Georgius	Silesig	71	-	-	2. May	18.
Matthaeus	Morav	34	-	-	17. Junij	42.
Paulus	Bohem	54	-	-	8. Septemb.	1.
† (briskant) natus in Januario 1638. Moraviae. Obiit 1696. Per mortuus est: 1702. ^{liber} Historicy, Ordinis Scriptor, comp. sub libris Libris suis						
Antonius	Morav	34	-	-	1. Junij	19.
Julius	Morav	48	-	-	8. Julij	26.
Philippus	Silesig	69	-	-	1. Febru.	37.
Matthaeus	Morav	72	-	-	1. Marth	49.
Stephanus	Morav	29	-	-	22. Septemb.	7.
Christianus Hirschmentzel	Silesig	65	-	-	26. Februarii	45.

Příloha 33 – Poznmenání úřadů tohoto arcibratrstva na rok 1688.⁷

Ouřad velký

Protector perpetuus – Ferdinand Burkhard svobodný pán z Eichendorfu, dědičný pán na Kravařích, Koutech a Sedlnicích, Jeho Královské Milosti rada a assessor v Krnovském knížectví

Viceprorector perpetuus – rytíř Maxmilián Mitrovský z Nemyšle, dědičný pán na Hrabyně, Jeho Královské Milosti rada v opavském knížectví menší úředník

Rector neboli převor – Friedrich Leopold, svobodný pán z Kravař a Tvorkova, dědičný pán na Smolkově

Vicerector neboli supřevor – rytíř Maxmilián Harasovský z Harasova, dědičný pán na Trnávce, v opavském knížectví menší úředník

Conservator – rytíř Kryštof Arnošt Tvardava, dědičný pán na Podvihově

Provisor congregationis – rytíř Rudolf Mitrovský z Nemyšle, pán na svobodném dvoře u Opavy

Provisor altaris – Dominik Mustbauner, příslušník řádu cisterciáckého ve Velké Polomi, dopsáno: zemřel a byl pohřben na Velehradě, a na jeho místo jmenován dne 11. června 1690 rytíř Jan Theodor Šmerovský z Lidkovic

Procurator – Augustin Chalupius, příslušník řádu cisterciáckého z Velké Polomi

Secretarius – rytíř Friedrich z Eichendorfu

Notarius – Wentzel Plunder, sekretář barona z Eichendorfu

Ouřad malý

Rector – Toman Sontag, benešovský hejtman

Náměstník rectora – Bartoš Gorký z Benešova

Hospodář – Václav Kovář z Buslavic

Náměstník hospodáře – Šimon Pašek ze Zábřehu

Kostelník bratrstva – Matěj Řehulka ze Zábřehu

Náměstník kostelníka – Matěj Dupa z Bolatic

Notarius – Jan Selčanský(?) z Bolatic

⁷ Viz rkp. M II 239, 25 - 27.

Příloha 34 – Seznam velehradských opatů v letech 1628 – 1724.

Jan Greifenfels z Pilsenburka

zvolen 17. 12. 1628 – 8. 3. 1650

Jan Michal Salix z Felberthalu

zvolen 21. 4. 1650 – sesazen 17. 3. 1659

Bartoloměj Ferreus

zvolen 23. 3. 1659 – 20. 6. 1672

Petr Silavecký

zvolen 21. 7. 1672 – 31. 7. 1691

Bernard Kašpárek

zvolen 7. 10. 1691 – 23. 7. 1699

Florián Nezorin

zvolen 10. 9. 1699 – 1. 4. 1724

Příloha 35 – Seznam dnes dochovaných Hirschmentzlových spisů.

místo uložení	název	signatura
VKOL, NKP, AZZ	Vita SS. Cyrilli et Methodii, archiepiscoporum Moraviae sive vetus Wellehrad	M I 415, 51 D 13, g I 57
VKOL	Rex dolorum sive Oratio de passione I.N.R.I.	M I 423
VKOL	Vita sanctae Hedwigis: item mirabilis Deus in sanctis suis	M I 401
VKOL	Vita Jesu Christi	M II 234
VKOL	Suffragia sacra ex Scripturis utriusque Testamenti	M II 238
VKOL	Semen evangelicum... sive Enucleatum et selectum meliorum concionum promptuarium	M I 424
VKOL	S. Bernardus ad excellentiorem in ecclesia clericum	M I 402
VKOL	Recipe theologiae pro curandis scrupulis conscientiae	M I 397
VKOL	Prototypon regioeticum faelicissime regnandi: item ethica praesularis	M I 412
VKOL	Promptuarium sacerdotale... iuxta ritum s. Romanae ecclesiae et secundum usum Ordinis Cisterciensis	M I 422
VKOL	Philosophia monastica sive vita contemplativa in sacris patrum Cisterciensium solitudinibus	M I 417
VKOL	Oscula sponsae et sponsi sanguinum	M II 237
VKOL	Ortus et progressus Ordinis cisterciensis libri tres	M I 411
VKOL	Orpheus in silvia sacrae solitudinis Wellehrad	M I 405
VKOL	Mellilegium Bernardaeum in vitam Christi, Salvatoris nostri, quatuor alvearibus sive libris dulciter emanans	M I 418
VKOL	Liber septem sigillis signatus sive Mysteria sacrarum scripturarum	M I 399
VKOL	Lapis Lydius disceptationum academicarum	M I 404
VKOL	Iovialium miscellaneorum centuriae septem	M I 414
VKOL	Horologium monasticum	M I 410
VKOL	Formulare ecclesiastico-regulare tripartitum in usum... ecclesiarum Ordinis Cisterciensis	M I 421
VKOL	Feriae christianae bacchanales, item feria quarta Cinerum serio-poenitentialis	M II 236
VKOL	Exercitia religiosa sive documenta XII ad obtinendam perfectionem religiosam... item Calendarium Bernardeum	M I 416
VKOL	Excercitationes antilogicae in Sacra Scriptura	M I 403
VKOL	Ethica christiana	M I 400
VKOL	Elogia quinpartita in vitam S.P. Bernardi de Claravalle	M I 396
VKOL	Collectanea quadripartita circa Ordinem Cisterciensem	M I 398
VKOL	Cithara trichordia sive selecti cantus ascetici	M I 415
VKOL	Breviloqua biblioteca sacrarum et politicarum scientiarum et facultatum	M I 413/ I-II
VKOL	Arcibratrství svatého růžence v chrámu Páně Bolatským (Archiconfraternitas sacri rosarii et Hyperdulia Mariana praedicabilis)	M II 239
VKOL	Amorosae et dolorosae septuaginta quatuor collationes sponsae et sponsi sanguinum	M II 240
VKOL	Ad novitice	M I 423
AZZ, MZA	Historia quadripartita de regno, de marchionatu Moraviae et de monasterio Wellehrad	O/c V 11, Cerr. II 187

AZZ	Illyricum sacrum sive coelites Illyrici ex variis linguae Slavonicae gentibus	O/c VI 12
AMB, MZA	Wellehrad vetus et novum sive de Moravorum regia et archiepiscopali in Wellehrad sede deque ipso nunc asceterio Wellehrad libri duo	A 1.16/2, Cerr. II 194 a kopie Cerr. II 195
MZA	Tractatus tres. Primus: Auctarium menologii Sacri Ordinis Cisterciensis de sanctis, beatis, virtute illustribus viris ac mulieribus. Secundus: Pia sacrorum monachorum solatia. Tertius: S. Bernardus, praelatorum ecclesiae paedagogus	Cerr. II 190
MZA	Notabilia de rebus et regibus Hungariae a primo Hunnorum ingressu usque ad annum 1700; partes III	G 10, č. 432
MZA	Dulia in sanctos Dei, ecclesiae Wellehradensis patronos in Moravia, in primis officium proprium in cantu choralí pro festo ss. Cyrilli et Methodii, dein cultus sanctorum eiusdem ecclesiae patronorum tutelarium, tandem cineres sacri eiusdem in Wellehrad domus	Cerr. II 189
MZA	Nova et vetera loci Wellehrad monumenta	Cerr. II 196

Poznámka:

VKOL - Vědecká knihovna v Olomouci

MZA - Moravská zemský archiv v Brně

NKP - Národní knihovna v Praze

AZZ - Historická knihovna Arcibiskupského zámku v Kroměříži

AMB - Archiv města Brna